

Χ

ΤΟΝ

Ε Λ Ε Γ Χ Ο

ΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ

Το σχεδιαστικό αποτύπωμα των δομών ελέγχου στο σύγχρονο αστικό χώρο.

επιμέλεια: Λάππα Σ.

επιβλέπων: Τζομπανάκης Α.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΤΟΝ ΕΛΕΓΧΟ

Το σχεδιαστικό αποτύπωμα των δομών ελέγχου
στο σύγχρονο αστικό χώρο

επιμέλεια: Λάππα Σ

επιβλέπων: Τζομπανάκης Α.

επιτροπή: Γεροπάντα Β. | Διμέλλη Δ.

CONTENTS

ABSTRACT	3
1.0 <u>ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ</u>	6
1.1 Εισαγωγή	7
1.2 Τα θεμελιώδη στοιχεία του ελέγχου	7
1.3 Πανοπτικόν	9
1.4 Οι Ετεροτοπίες ως αταξία	12
2.0 <u>Η ΤΑΞΗ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΕ ΕΝΑ ΚΛΕΙΣΤΟ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ</u>	18
2.1 Εισαγωγή	19
2.2 Οι Ουτοπικές Πόλεις ταξι-νομούν	19
2.3 Οι Παλαιότεχνικές Πόλεις εξατομικεύουν ..	20
2.4 Πόλη των Ζωνών/Πόλη των διακρίσεων ...	23
3.0 <u>Ο ΦΟΒΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΕ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΕΔΙΟ</u>	26
3.1 Εισαγωγή	27
3.2 Κοινωνία του Ελέγχου	27
3.3 Πόλεις των Θυλάκων	30
3.4 Η Επίδραση του φόβου στα σύγχρονα υποκείμενα	33

4.0 <u>Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ</u>	38
4.1 Εισαγωγή	39
4.2 Η κατάσταση εξαίρεσης ως πέρασμα από την ειρηνική στη πολεμική συνθήκη	39
4.3 Η πόλη ως πεδίο μάχης	41
4.4 Ο σύγχρονος νομαδισμός	45
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	49
 5.0 <u>ΧΩΡΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΚΑΣ ΕΛΕΓΧΟΥ</u>	52
5.1 Εισαγωγή	53
5.2 Σύγχρονο Πανοπτικό	53
5.3 Ο ρόλος της πρασίας ως δημόσιος χώρος της κατοικίας, ως ένας απόλυτα ελεγχόμενος χώρος	55
5.4 Ο Αυτοεγκλεισμός των Gated Communities	57
5.5 Αμυντική Αρχιτεκτονική	60
5.6 Επιθετική Αρχιτεκτονική: το παράδειγμα της Παλαιστίνης και του Ισραήλ	63
 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	65
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	68
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	72

ABSTRACT

Στόχος αυτής της εργασίας είναι να προσεγγίσει το ζήτημα της εξουσίας και την επίδραση την οποία αυτή ασκεί στον αστικό χώρο. Καθώς κάθε σχέση η οποία αναπτύσσεται εντός του αστικού χώρου μπορεί κάλλιστα να ιδωθεί ως εξουσιαστική, θα εντοπιστούν οι τρόποι με τους οποίους η εξουσία ελέγχει με άυλα ή υλικά μέσα τον αστικό χώρο μέσω του σχεδιασμού τόσο σε χωροταξική, πολεοδομική, αστική όσο και σε κτιριακή κλίμακα. Ζητούμενο είναι η συσχέτιση του σχεδιασμού, της παραγωγής δηλαδή χώρου, με τις τεχνικές κοινωνικού ελέγχου.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναπτύσσονται θεμελιακές έννοιες όπως η εξουσία, η τάξη και η πειθαρχία. Η τυπολογία του πανοπτικού αποσαφηνίζει πώς η πειθαρχία δίνει υλική υπόσταση στις εξουσιαστικές σχέσεις και ποια είναι τα χωρικά χαρακτηριστικά ενός πειθαρχικού χώρου ο οποίος στόχο έχει την επιτήρηση. Στη συνέχεια γίνεται μία εισαγωγή στην έννοια των ετεροτοπιών και στο ρόλο τον οποίο συντελούν στην άρθρωση χώρου εξουσίας. Μελετάται η δυνατότητα των ετεροτοπιών να ασκήσουν κριτική στην τάξη, να αμφισβητήσουν το κανονικό αλλά και να εδραιωθούν ως κανονικότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο η τάξι-νόμηση ως μέσο εξουσιαστικής πειθαρχησης και ελέγχου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση των πόλεων από τις προ νεωτερικές κοινωνίες μέχρι σήμερα. Ερευνάται ο ρόλος της τάξι-νόμησης σε ουτοπικά πολεοδομικά σχέδια τα οποία οραματίζονταν μία ιδανική πολιτεία με όρους παραγωγικότητας. Μελετάται ο τρόπος με τον οποίο η Βιομηχανική Επανάσταση κατέστρεψε τις προνεωτερικές πόλεις ώστε να είναι απαραίτητη η ανοικοδόμηση. Μία νέα τάξι-νόμηση στην οποία εκτυλίσσεται η καθημερινότητα/ρουτίνα ήταν αναγκαία. Η πόλεις των ζωνών του μοντέρνου κινήματος ανέλαβαν να δομήσουν αυτή τη νέα ιεράρχηση με αποτέλεσμα τη παραγωγή διακρίσεων.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η μετάβαση από ένα κλειστό σύστημα πειθαρχησης στον έλεγχο ο οποίος ασκείται σε ανοιχτό πεδίο και αντίστοιχα ο μετασχηματισμός των ελεγκτικών εργαλείων και του δομημένου περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα αναλύεται η επίδραση της κριτικής στην εμμονική ταξινόμηση

στη δημιουργία της πόλης των θυλάκων-θύλακες οι οποίοι σχεδιάστηκαν με βάση τις τεχνικές ελέγχου για να αποδώσουν υλική υπόσταση στον εγκλεισμό και στον αυτοεγκλεισμό. Παράλληλα, ανιχνεύεται η εσωτερικευση του ελέγχου από το ίδιο το υποκείμενο, γεγονός που οδηγεί στην απομόνωση και στον αυτοεγκλεισμό λόγω του φόβου για το έξω.

Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η πολεμική συνθήκη κατά τη διάρκεια της οποίας στόχος είναι εξ ορισμού ο απόλυτος έλεγχος είτε πληθυσμιακών ομάδων είτε εμπορευμάτων ή εδαφών. Ζητούμενο είναι ο συσχετισμός πολεμικών τακτικών με τους εντοπισμένους κανόνες της πόλης των θυλάκων. Συγκεκριμένα διερευνάται ο ρόλος της στρατιωτικοποίησης της πόλης, του νομαδισμού και της κατάστασης εξαίρεσης η οποία συνυφίνεται με το κράτος ασφάλειας.

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα στα οποία ο έλεγχος και η ψηφιοποίησή του αποτελούν εργαλείο σχεδιασμού του χώρου. Ιχνογραφείται η σύγχρονη τυπολογία του πανοπτικού, η εσωτερικευση του ελέγχου κι ο φόβος τα οποία οδηγούν στην κατασκευή χώρων αυτοεγκλεισμού. Κατ'επέκταση, η ανάγκη για ασφαλή περιβάλλοντα κατοικίας ανάγεται στο ανοικτό πεδίο του αστικού ιστού με αποκορύφωμα τον μετασχηματισμό της ίδιας της πόλης σε πολεμικό πεδίο ως παράδειγμα ολοκληρωτικού ελέγχου.

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

Τα θεμελιώδη στοιχεία του ελέγχου

Πανοπτικόν

Οι Ετεροτοπίες και η αταξία

1.1 Εισαγωγή

Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να αποδελτιωθούν αρχικά οι τρόποι με τους οποίους η εξουσία ελέγχει με άυλα ή υλικά μέσα τον αστικό χώρο μέσω του σχεδιασμού. Αναπτύσσονται θεμελιακές έννοιες όπως η εξουσία, η τάξη, η αταξία, η πειθαρχία και ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδράσαν προκειμένου να επαναπροσδιορίσουν το χαρακτήρα της κοινωνίας. Η τυπολογία του 'πανοπτικόν' αποσαφηνίζει πώς η πειθαρχία δίνει υλική υπόσταση στις εξουσιαστικές σχέσεις και ποια είναι τα χωρικά χαρακτηριστικά ενός πειθαρχικού χώρου. Η μελέτη του Φουκώ για τη γέννηση της φυλακής, του ψυχιατρείου, των ασύλων και των ετεροτοπιών συνδράμει την παρούσα ανάλυση. Τέλος, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο αρθρώνονται χωρικές και εξουσιαστικές σχέσεις σε ετεροτοπικό πλαίσιο προκειμένου να ορίσουν τη κανονικότητα.

1.2 Τα θεμελιώδη στοιχεία του ελέγχου

Το αρχέτυπο μοντέλο εξουσίας το οποίο κυριαρχεί στη συλλογική μνήμη περιλαμβάνει τον βασιλιά/μονάρχη και την αυλή να αποφασίζουν για τις ζωές των υπηκόων και να συγκεντρώνουν την εξουσία. Η καταγωγή της εξουσίας ποικίλλει ανάλογα με το τόπο και το χρόνο. Οι υπήκοοι συσπειρώνονται γύρω από μία θρησκευτική ή στρατιωτική ηγεμονία η οποία καταλαμβάνει τη κορυφή της ιεραρχικής πυραμίδας και περιβάλλεται από μία ομάδα αξιωματούχων, την ελίτ, επιφορτισμένοι με διοικητικά και γραφειοκρατικά καθήκοντα. Εντούτοις, κάθε μορφή ηγεμόνευσης διαπνέεται από ένα κοινό χαρακτηριστικό, ένα δυσνόητο μηχανισμό ως μοναδική πηγή άσκησης εξουσίας και καταστολής θεμελιωμένος στην προσωπική βούληση του μονάρχη: από αυτήν εκπορεύεται καθολικά η διευθέτηση όλων των πτυχών της κοινωνικής ζωής.

Ωστόσο, η αντίληψη αυτή περί εξουσίας αλλάζει δραματικά μετά το έργο του Φουκώ. Σε αυτό ο συγγραφέας διατρέχει ιστορικά τις δομές εξουσίας, όχι υπό το πρίσμα μιας κάθετης ιεράρχησης αλλά ως ένα σχεσιακό μοντέλο.

«η εξουσία δεν είναι κάτι που αποκτιέται, αποσπάται ή μοιράζεται γι' αυτό είναι δύσκολο να εντοπιστεί σε συγκεκριμένες θέσεις, τόπους ή άτομα»

Foucault, M. 1978. Ιστορία της Σεξουαλικότητας. Η δίψα της γνώσης, Αθήνα :Ράππας,σελ 117

Στο επίκεντρο της μελέτης δεν τίθενται οι προσωπικές παραχωρήσεις ή η υποταγή των υποκειμένων στην ανώτατη αρχή αλλά ο τρόπος με τον οποίο οι σχέσεις καθυπόταξης κατασκευάζουν υπηκόους. Κύριος μοχλός της κατασκευής αυτής αποτελεί η τάξη. Η έννοια της τάξης στο έργο του Φουκώ αποκλίνει από το σχήμα της οικονομικής διαστρωμάτωσης της κοινωνίας ενδεδειγμένη την ταξι-νομική, οριοθετική και ελεγκτική λειτουργία. Σκοπός της συγκεκριμένης λειτουργίας είναι η συμμόρφωση των υποκειμένων με τα προσδιοριστικά γνωρίσματα τα οποία η εξουσία τους αποδίδει.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της επιδημικής πανώλης η οποία πλήττει τη ζωή της πόλης . Με τους λοιμούς να αποτελούν συχνό πρόβλημα στο Παρίσι του 18ου αιώνα, οι φυσιοκράτες συλλαμβάνουν έναν πρωτοποριακό τρόπο αντιμετώπισής τους λίγο πριν το ξέσπασμα της γαλλικής επανάστασης. Επιδιωκόμενο αποτέλεσμα έπαψε να είναι η αποφυγή των λοιμών αλλά ο έλεγχος αυτών μετά την εκδήλωσή τους. Πλέον οι αρχές της πόλης δεν λειτουργούν αποτρεπτικά, αλλά αναλαμβάνουν τη διαχείριση της καταστροφής με τρόπο ορθολογικό, προκειμένου να ταξι-νομήσουν το μέγεθος της: υπαγορεύονται αυστηρά υγειονομικές υποχρεώσεις για τους κατοίκους, ορίζονται συγκεκριμένες θέσεις διαμονής τους και επιβάλλεται η τακτική αναφορά της κατάστασής τους ώστε να καταγράφεται και να ελέγχεται η διάδοση της επιδημίας. Στον συλλογισμό του Φουκώ αυτό το παράδειγμα αντανάκλα την ελέγχουσα και επιτηρούσα εξουσία. «Στην επιδημία απαντά η τάξη. Έτσι, η πανώβλητη πόλη αντιπροσωπεύει την ουτοπία της τέλει διοικούμενης πολιτείας»¹

Η ιεράρχηση στο σχεσιακό μοντέλο εξουσίας συντελείται με την ταξι-νόμηση και την κατανομή των υποκειμένων στον χώρο. Αυτή επιτελείται μέσω της πειθαρχίας δίνοντας έτσι υλική υπόσταση στην επιτήρηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το μοναστήρι, ένας ορθογώνιος κάτοψης συγκεκριμένος και περιχαρακωμένος χώρος. Αυτήν την τυπολογία του περίφρακτου χώρου ακολουθούν τα

οικοτροφεία, οι στρατώνες και οι επιχειρήσεις , όπου πέρα από την αλλαγή κλίμακας εισάγουν και ένα νέο τρόπο ελέγχου, τον εγκλεισμό. Οι χώροι πειθαρχησης διέπονται από τέσσερα χαρακτηριστικά: την περιφράξη, την αρχή της στοιχειώδους εντόπισης ή δικτύωσης, τον κανόνα των λειτουργικών θέσεων και τη θέση των υποκειμένων στη σειρά.

Αν και η περιφράξη θα προσιδίαζε στο πρότυπο του πειθαρχικού χώρου ως αναφαίρετο συστατικό του, προβάδισμα στη φουκωική ανάλυση έχουν τα υπόλοιπα τρία χαρακτηριστικά. Αυτό αποτυπώνεται με γλαφυρό τρόπο στο μετασχηματισμό του νοσοκομειακού χώρου και ιδιαίτερα στα στρατιωτικά και ναυτικά νοσοκομεία. Η καταγραφή και κατανομή των ασθενειών ή αλλιώς η επιτήρησή τους, συνδέεται με ελέγχους όπως ο εντοπισμός των λιποτακτών μέσω των στρατιωτικών μητρώων, η καταγραφή των φαρμάκων και του επισιτισμού μέσω φορολογικών και διοικητικών ελέγχων και τέλος, η καταμέτρηση των ασθενών και η σύσταση μητρώων σχετικά με εξαφανίσεις, ιάσεις, θανάτους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται στο πλαίσιο του θεραπευτικού χώρου ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός πολιτικού και διοικητικού ελέγχου ο οποίος εξατομικεύει και ταξι-νομεί τα σώματα.

Όπως ακριβώς στον ιατρικό χώρο τα σώματα εξατομικεύονται, στους χώρους εργασίας π.χ βιοτεχνικές επιχειρήσεις (μετά το 1750, εργοστάσια) τα σώματα κατανέμονται στον χώρο και σε κάθε άτομο αντιστοιχεί μία θέση. Ο χώρος διαιρείται αυστηρά με βάση των αριθμό των χρηστών ενώ ο εντοπισμός τους διευκολύνεται αφού παρεμποδίζονται οι ανεξέλεγκτες αποχωρήσεις, μετακινήσεις και η επικίνδυνη για την εξουσία συναδέλφωση μεταξύ των εργαζομένων. Κομβικό ρόλο στο πειθαρχικό σύστημα δεν διαδραματίζουν τα υποκείμενα καθεαυτά, αλλά η συστοιχία των θέσεων που καταλαμβάνουν, η κατανομή τους και το δίκτυο το οποίο δημιουργούν. Αυτού του τύπου η οργάνωση εξυπηρετεί την επιτήρηση, τη δικτύωση και την κωδικοποίηση του χώρου.

Όλα τα παραπάνω γνωρίσματα της πειθαρχικής κοινωνίας μετουσιώνονται σε ένα αρχιτεκτόνημα: οι σχέσεις εξουσίας δομημένες μέσω της ταξι-νόμησης και η αποκρυστάλλωση τους στα παραπάνω χαρακτηριστικά της πειθαρχικής επιτήρησης μετασχηματίζονται σε χωρικές σχέσεις, στον τύπο και το καλούπι του πανοπτικού.

¹ Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 214

1.3 Πανοπτικόν

Ο 19ος αιώνας θεμελιώνει την εποχή του πανοπτισμού και της πειθαρχικής επιτήρησης σε όλο το φάσμα της κοινωνίας, καθώς αυτά ήταν αναγκαία για την κυριαρχία της νεοεμφανιζόμενης αστικής τάξης. Η εξουσία δεν προσωποποιείται πια στον βασιλιά ή τον μονάρχη. Διαχέεται μέσα από μία σειρά ευδιάκριτων και επιφανειακά αυτόνομων θεσμών, ουσιαστικά όμως αλληλένδετων και αλυσιδωτών, καθένας με τους δικούς του εσωτερικούς κανονισμούς και πρότυπα: την οικογένεια, το σχολείο, τον στρατό, το εργοστάσιο, την φυλακή, τα φρενοκομεία. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μικρά πανοπτικά, επιβαλλόμενα στις ζωές των υποκειμένων τα οποία με τη σειρά τους διέρχονται ασταμάτητα από έναν κλειστό χώρο σε έναν άλλο.

Η έννοια του πανοπτικού εισάγεται το 1785 από τον Jeremy Bentham, έναν Άγγλο αστό, νομικό επιστήμονα ο οποίος σχεδιάζει το εξής οικοδόμημα:

«(...) Στην περιφέρεια βρίσκεται ένα δακτυλιοειδές οικοδόμημα στο κέντρο, ένας πύργος ο πύργος αυτός έχει μεγάλα παράθυρα που βλέπουν προς το εσωτερικό του δακτυλίου το περιφερειακό οικοδόμημα διαιρείται σε κελιά, που το καθένα τους διαπερνά ολόκληρο το πάχος του οικοδομήματος τα κελιά έχουν δυο παράθυρα-το ένα τους βλέπει προς τα μέσα και αντιστοιχεί σ' ένα απ' τα παράθυρα του πύργου το άλλο δείχνει προς τα έξω, και αφήνει το φως να διαπερνά το κελί πέρα για πέρα. Φτάνει έτσι να τοποθετηθεί ένας επιτηρητής στον κεντρικό πύργο και σε κάθε κελί να κλειστεί ένας τρελός, ένας άρρωστος, ένας κατάδικος, ένας εργάτης ή ένας μαθητής: με την αντιφεγγιά της μέρας μπορείς να διακρίνεις από τον πύργο τους έγκλειστους - μικρές σιλουέτες δέσμιες στα κελιά της περιφέρειας. Το κάθε κλουβί είναι κι ένα μικρό θέατρο, όπου ο ηθοποιός είναι μόνος, τέλεια εξασομικευμένος και μόνιμα ορατός. Το πανοπτικό σύστημα δημιουργεί μονάδες χώρων που επιτρέπουν την αδιάκοπη παρακολούθηση και την άμεση αναγνώριση.»

Foucault M. (2005). Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέτα Ράλλη. Αθήνα: ΚΕΔΡΟΣ. σ.265

Οι θεσμοί το 17ο και 18ο αιώνα επιβάλλουν τον εγκλεισμό κυρίως για να τιμωρήσουν αποκλίνουσες συμπεριφορές, πολιτικές πεποιθήσεις, σεξουαλικές προτιμήσεις, όχι ως συνέπεια της παραβατικότητας ή του φόνου. Δηλαδή την προσωπική στάση του υποκειμένου η οποία δεν συμβαδίζει με ό,τι η

κοινωνία αποδέχεται ως κανονικότητα. Η φυλακή ως μοναδικό μοντέλο τιμωρίας διαμορφώνεται και εισάγεται στην ποινική θεωρία επακολουθώντας τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό. Οι πρώιμοι τύποι φυλακών είναι συνυφασμένοι με ογκώδεις, αδιαπέραστους και ανθεκτικούς τοίχους για να εμποδίσουν την έξοδο. Μετεξέλιξη της τυπικής φυλακής είναι το πανοπτικόν, ένας νέος τύπος πειθαρχικής τεχνολογίας. Στο πανοπτικόν εντοπίζονται υπολογισμένα ανοίγματα και διαφάνεια σε αντιδιαστολή με τα σκοτεινά κελιά. Ζητούμενο εδώ δεν είναι απλώς ο εγκλεισμός αλλά κυρίως η επιτήρηση και δη η αίσθηση της επιτήρησης, ότι κάθε κίνηση είναι ορατή. «Η ορατότητα είναι μια παγίδα»¹. Οι έγκλειστοι του πανοπτικού είναι προσδεμένοι στο χώρο στερούμενοι κίνησης. Ο επιτηρούμενος αυτορυθμίζει τη συμπεριφορά του, η επιτήρηση και η συμμόρφωση γίνονται ατομική υπόθεση, ένας εσωτερικός νόμος ο οποίος εγγράφεται στο σώμα.

Ό,τι προκαλείται αμυντικά αντανάκλαστικά της κοινωνίας και εκλαμβάνεται ως μεμπτό αντιμετωπίζεται θεσμικά στο πλαίσιο ενός κτιρίου στα πρότυπα του πανοπτικού. Για τον λόγο αυτόν εκτός από τις φυλακές η συγκεκριμένη τυπολογία απαντάται σε φιλανθρωπικά ιδρύματα, ορφανοτροφεία, άσυλα, σανατόρια. Ως πολιτική τεχνολογία το πανοπτικόν είναι μια μορφή αμοιβαίας συμπλοκής και αντίστιξης μεταξύ των έγκλειστων και των επιτηρητών, σε μια σχέση εξουσίας η οποία προσδένει και τα δύο μέρη στον χώρο κανονικοποίησης και πειθαρχησης.

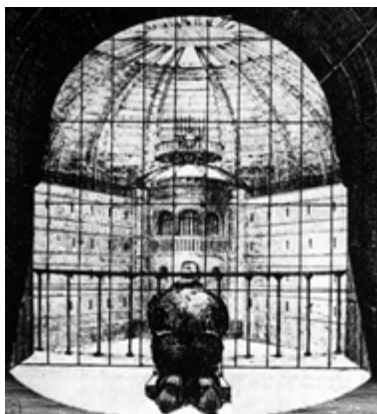
¹ Foucault M. (2005). Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέτα Ράλλη. Αθήνα: ΚΕΔΡΟΣ. σ.265

Κατ' αντιστοιχία με τα κέντρα κράτησης, τα εργοστάσια συγκεράζουν τους δύο βασικούς πυλώνες της εργασίας. Όπως σημειώνει ο Μπάουμαν:

«ο τόπος συνάντησης κεφαλαίου και εργασίας είχε σταθερή διεύθυνση. Κανείς τους δεν μπορούσε να μετακινηθεί εύκολα. Οι γιγαντιαίοι τοίχοι των εργοστασίων περιέκλειαν τους δυο εταίρους σε μια κοινή φυλακή. Το εργοστάσιο αποτελούσε το κοινό τους habitat – ταυτόχρονα πεδίο μάχης και χώρο για ελπίδες και όνειρα.»

Bauman Z. (2000), Liquid Modernity, Polity Press, Oxford, σ. 145

Οι δύο πλευρές βρίσκονταν διαρκώς σε επαφή εγκαινιάζοντας την εποχή της διαρκούς επιτήρησης. Το σχήμα αυτό βρίσκει πλήρη εφαρμογή στο φορντικό εργοστάσιο. Το μέγεθος του εργοστασίου επιβάλλεται στον χώρο, ενώ οι διαδικασίες παραγωγής επιβάλλονται στον χρόνο και το σώμα. Το εργοστάσιο δεσπόζει επάνω από τους εργάτες και τους εργοδότες οι οποίοι ωστόσο παραμένουν αναγκασμένοι για τη λειτουργία του. Το ενεργό κι εφεδρικό εργατικό δυναμικό οφείλουν να είναι έτοιμοι για τις κακουχίες της βιομηχανικής εργασίας ιδιαίτερα στις πρώτες βιομηχανικές πόλεις όπου οι επιδημίες εξαπλώνονται εύκολα ανεξάρτητα από το εισόδημα ή τη κοινωνική θέση του θύματος.

1.4 Οι Ετεροτοπίες ως αταξία

Η διαρκής εποπτεία του πανοπτικού εκφράζει πλήρως τη πειθαρχική κοινωνία για την οποία ο χώρος αποτελεί θεμελιώδες συστατικό. Ο χώρος λειτουργεί ως πεδίο άσκησης συσχετισμών, διάκρισης και σύγκρισης ταυτόχρονα. Για τον Φουκώ «ο χώρος είναι βασικός σε κάθε άσκησης εξουσίας»¹. Κέντρο βάρους στην ιεραρχική δομή της πειθαρχικής εξουσίας αποτελεί η θέση/τα σημεία τα οποία δημιουργούν το σύμπλεγμα των σχέσεων των υποκειμένων στο χώρο. Αυτές οι τοποθεσίες είναι απόλυτα συμπαγείς και διακριτές μεταξύ τους. Επομένως, ο χώρος φιλοξενεί τόσο τα διαφορετικά στοιχεία όσο και το σύνολο των σχέσεων τις οποίες αναπτύσσουν. Δηλαδή μια θεμελιώδης ετερογένεια διατρέχει τη σύγχρονη ζωή. Σε αυτό το πλαίσιο ο Φουκώ εισάγει πρώτη φορά το 1966 στον όρο ετεροτοπίες:

«εκείνοι οι ενιαίοι χώροι που βρίσκονται σε ορισμένους δεδομένους κοινωνικούς χώρους των οποίων οι λειτουργίες είναι διαφορετικές ή και αντίθετες από άλλες»

Soja E. (1996). THIRDSPACE: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places. Cambridge: Blackwell. σ148

Δεν είναι εύκολο να δοθεί ορισμός για την ετεροτοπία, αφενός γιατί πάντα τίθεται σε σύγκριση με τη κοινωνία η οποία την περιβάλλει, αφετέρου γιατί αυτό το έργο δεν ολοκληρώθηκε από τον ίδιο το Φουκώ. Οι ετεροτοπίες αποτελούν ένα είδος αντι-τοποθεσιών στις οποίες εκδηλώνεται και μετασχηματίζεται η σχέση ανάμεσα στο ταξι-νομητικό προσδιορισμό ταυτότητας και την ετερογένεια. Είναι κρίσιμες στο τρόπο συνάρθρωσης των σχέσεων εξουσίας ως ουτοπίες οι οποίες έχουν υλοποιηθεί. Σε ένα πραγματικό χώρο όλες οι άλλες υπαρκτές τοποθεσίες ταυτόχρονα αναπαρίστανται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται.

Οι ετεροτοπίες είναι χώροι στους οποίους εντοπίζονται τα δυναμικά στοιχεία της κοινωνίας και τονίζουν τη διαφορά τους με το κυρίαρχο τρόπο οργάνωσης της καθημερινότητας και του χώρου. Αυτές είναι απαραίτητες για να μπορεί να οριστεί το “κανονικό” και γι’ αυτό είναι συχνό να γίνονται τόποι

1 Foucault M. 1987. «Χώρος, γνώση και εξουσία» στο Εξουσία γνώση και ηθική, Αθήνα: Ύψιλον

αναφοράς. Ένα σαφές παράδειγμα αποτελεί ο εγκλεισμός των μη-κανονικών ο οποίος σηματοδοτεί τη δημιουργία ενός χώρου κατοίκησης για το ριζικά έτερο. Μέσω αυτού του θεσμού η κοινωνία καλείται να ορίσει εκ νέου τι είναι κανονικό και τι μη κανονικό. Επιφανειακά οι τόποι εγκλεισμού βρίσκονται εκτός της πειθαρχικής ταξινόμησης. Ταυτόχρονα όμως, βρίσκονται εντός καθώς υποδεικνύουν τον ορισμό του φυσιολογικού/μη φυσιολογικού. Άρα στο ιεραρχικό μοντέλο ταξινόμησης αυτοί οι χώροι δεν είναι απλά ένα ανεπιθύμητο άθροισμα, αλλά καταλαμβάνουν μία διακριτή θέση, κρίσιμη για το ταξινόμηση σύστημα. Σε συνδυασμό με την ιδιότητα τους να αντιστρέφουν τους κανονικούς τόπους συμπεραίνει κανείς πως δεν καταστρατηγούν τη τάξη αλλά την αναπαράγουν.

Σύμφωνα με τον Φουκώ, τέτοιοι χώροι συναντώνται σε όλο το κόσμο, σε κάθε ιστορική περίοδο ακόμα και αν εξαιτίας της ποικιλομορφίας τους δεν μπορούν να αποκρυσταλλωθούν σε ένα καθολικό μοντέλο. Οι δύο κύριες κατηγορίες είναι οι ετεροτοπίες της κρίσης και της απόκλισης. Οι πρώτες συναντώνται στις αποκαλούμενες πρωτόγονες κοινωνίες και εκεί βρίσκονται ομάδες οι οποίες χρίζουν προστασίας σε μία ενδεχόμενη απειλή ή θεωρούνταν “ιερές”, όπως οι έγκυες, οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά. Οι ετεροτοπίες της κρίσης δε συναντώνται καθαρά σήμερα όμως το 19 αιώνα θα μπορούσε να είναι ο στρατώνας για τους νεαρούς ή τα ξενοδοχεία στο μήνα του μέλιτος για τις νεαρές. Οι ετεροτοπίες απόκλισης είναι συνηθέστερες σήμερα και όπως υποστήριξε ο Φουκώ «δίνουν χώρο στη διαφορά ουσιαστικά ενισχύοντας την ομοιότητα που την περιβάλλει»², είναι χώροι εγκλεισμού όπως οι φυλακές, τα ψυχιατρεία, οι οικoi ευγηρίας. Όλες οι σχέσεις πειθαρχησης οι οποίες σχετίζονται με ένα βλέμμα –μία συνθήκη του ελεγκτή και του ελεγχόμενου– τείνουν να δημιουργήσουν γύρω από τον ελεγχόμενο την αίσθηση μίας ετεροτοπίας.

Το επόμενο χαρακτηριστικό σχετίζεται με την ικανότητα των ετεροτοπιών να αλλάζουν λειτουργία, να μεταβάλλονται σε σχέση με τη κοινωνία η οποία τις περιβάλλει, δηλαδή δεν είναι άκαμπτοι, στατικοί χώροι. Το μόνο παράδειγμα το οποίο αναφέρεται είναι το κοιμητήριο και είναι ενδεικτικό. Εκεί κατοικεί το έτερο, ο θάνατος, συναντάται σε όλες τις κουλτούρες (με διαφορετικές εκδοχές) και μεταμορφώθηκε με τη πάροδο του χρόνου. Πριν την επικράτηση των αστών,

2 Ουτοπία, τεύχ. 31 (Σεπτ.–Οκτ. 1998), Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, σελ 55

τα νεκροταφεία βρίσκονται στη καρδιά της πόλης και είναι επιβλητικά (επιτύμβιες στήλες, μαυσωλεία κτλ.). Μετέπειτα συνδέονται με το άρρωστο, το βρόμικο και εκδιώκονται σε προάστια. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιδιότητα των ετεροτοπιών να εμπεριέχουν διαφορετικούς χώρους σε έναν, πραγματικό. Ένα ξεκάθαρο παράδειγμα αποτελεί το θέατρο ή ο κινηματογράφος, η τετράγωνη σκηνή ή ο θρόνος και ο χώρος ο οποίος αυτή δείχνει. Σε μία πιο εξελιγμένη και σύγχρονη μορφή η Disneyland είναι ένας τόπος στον οποίο εκδηλώνεται ένας φανταστικός κόσμος και ταυτόχρονα καταλαμβάνει μια πραγματική τοποθεσία.

Το τέταρτο χαρακτηριστικό είναι από τα πιο ουσιαστικά και αναφέρεται στην άρρηκτη σύνδεση χώρου-χρόνου την οποία ο Φουκώ καλεί ετεροχρονίες. Μια σύνδεση η οποία δε λειτουργεί με συμβατότητα, αλλά «χειρίζεται ένα χρόνο αλλιώτικο από τον κανονικό, παραβιάζοντας τη ροή, το ρυθμό ή τη φορά του»³. Το κυριότερο παράδειγμα “συσώρευσης χρόνου” είναι τα μουσεία καθώς προσπαθούν να χτίσουν ένα χρονολογικό αρχείο το οποίο δε μεταβάλλεται και δε καταστρέφεται από κοινωνικές αλλαγές. Μια άλλη ετεροχρονία, πιο εφήμερη αποτελούν τα φεστιβάλ, οι εκθεσιακοί χώροι, οι γιορτές ή οι χώροι διακοπών, αφού δε ξεχωρίζει κανείς αν είναι μία μόνιμη ή προσωρινή συνθήκη. «Με τον ίδιο τρόπο λοιπόν που οι ετεροτοπίες βγαίνουν έξω από την τάξη του χώρου, βγαίνουν και από την τάξη του χρόνου»⁴. Τέλος, σύμφωνα με το Φουκώ, οι ετεροτοπίες διαθέτουν μία συγκεκριμένη λειτουργία σε σχέση με τον υπόλοιπο χώρο δημιουργώντας χώρους ψευδαισθήσεων οι οποίοι είτε ασκούν κριτική στο κανονικό (π.χ. οικoi ανοχής) είτε η τέλεια οργάνωση τους αντιστρέφει τις σχέσεις των πραγματικών χώρων (π.χ. αποικίες).

Ο Soja επεξεργάζεται τις ετεροτοπίες ως Thirdspace, όχι απλά ως χώρους στους οποίους κατοικεί το έτερο, αλλά ως χώρους οι οποίοι προκαλούν σκέψεις με ένα ριζικά έτερο τρόπο. Χώρους οι οποίοι μέσω της αταξίας αναδεικνύουν και κριτικάρουν τη τάξη με την οποία είναι δομημένη η κοινωνία. Ο Soja ερμηνεύει τις ετεροτοπίες του Φουκώ μέσα από τη σκέψη του Λεφέβρ⁵

3 Ουτοπία, τεύχ. 31 (Σεπτ.–Οκτ. 1998), Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, σελ 56

4 Ουτοπία, τεύχ. 31 (Σεπτ.–Οκτ. 1998), Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, σελ 55

5 Soja E. (1996). THIRDSPACE: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places. Cambridge: Blackwell.

και ειδικά της “τριαλεκτικής” παραγωγής του χώρου. Σε αυτή τη θεωρία η παραγωγή του χώρου διακρίνεται σε: χωρικές πρακτικές (υλική πραγματικότητα), αναπαραστάσεις του χώρου (επιστημονική γνώση σχετικά με το χώρο) και χώρους των αναπαραστάσεων (ο οικείος, βιωματικός χώρος)⁶. Ως συμπεράσμα υποστηρίζει πως η θεωρητική σκέψη για το χώρο εγκλωβίζεται στη νεωτερική δυαδική λογική και ο χώρος εξηγείται είτε διαμέσου του ορθολογικού πλαισίου ως αντικείμενο ή ύλη είτε μέσω του βιωματικού πλαισίου από τη σκοπιά του υποκειμένου. Ο Soja προκειμένου να ξεφύγει από αυτό το δίπολο εισάγει το «Thirding-as-Othering», μία λογική αποδόμησης και όχλυσυγκερασμού των παραδοσιακών ερμηνειών (αντικείμενο-υποκείμενο). Ταυτόχρονα παραλληλίζει τους χώρους των αναπαραστάσεων, τους οικείους/βιωμένους χώρους, με το Thirdspace ως χώρους άμεσους και έξω από το πλαίσιο της ομαλής καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Για τον Soja, οι ετεροτοπίες είναι περισσότερο μια μίξη εμπειρικών, νοητικών και βιωματικών διεργασιών οι οποίες συνδέονται δυναμικά με το χώρο, παρά συγκεκριμένες οριοθετημένες και στατικές χωρικές ενότητες.

«Η πόλη υπάρχει ως μια σειρά δίπολων. Έχει επίσημους και κρυμμένους πολιτισμούς, είναι ένας πραγματικός τόπος και ένας τόπος φαντασίας. Το περίπλοκο δίκτυο των δρόμων, των κατοικιών, των δημόσιων κτιρίων, των συστημάτων μεταφορών, των πάρκων και των καταστημάτων είναι παράλληλο με ένα σύνολο από στάσεις, συνήθειες, έθιμα, προσδοκίες και ελπίδες που κατοικούν σε εμάς ως αστικά υποκείμενα. Ανακαλύπτουμε ότι η αστική πραγματικότητα δεν είναι ενιαία αλλά πολλαπλή, ότι μέσα στην πόλη υπάρχει πάντα μια άλλη πόλη.»

Chambers I. (1986) Popular Culture: The Metropolitan Experience, London and New York: Routledge. σ. 183)

Οι ετεροτοπίες ως συνθήκες αντίστασης και ανατροπής εξηγούνται και από το έργο του Φουκώ καθώς σύμφωνα με αυτό «εκεί που υπάρχει εξουσία υπάρχει αντίσταση»⁷. Το σχεσιακό μοντέλο εξουσίας άρα αναπαριστά πολλαπλές αντιστάσεις. Αυτές είναι άλλος ένας παράγοντας ο οποίος διαμορφώνει τον τρόπο άσκησης εξουσίας. Το γεγονός πως οι αντιστάσεις αποτελούν μέρος της σύνθεσης στο τρόπο άσκησης εξουσίας αποδεικνύεται από το ότι η αφετηρία της

6 Βλ. Lefebvre H. (1974). PRODUCTION OF SPACE. Cambridge: Blackwell.

7 Foucault, M. 1978. Ιστορία της Σεξουαλικότητας . Η δίψα της γνώσης, Αθήνα :Ράπας, σελ 119

τάξινομησης είναι η διάκριση κανονικό/μη κανονικό. Αυτή η διάκριση ακριβώς μπαίνει στο μικροσκόπιο σε κάθε ιστορικά κοινωνική αναμέτρηση, σε κάθε εξέγερση. Οι αντιστάσεις δεν είναι μόνο εμπόδια στα σχέδια της εξουσίας, μπορούν να συμβάλουν στην άρση του νόμιμου χαρακτήρα ενός θεσμού, να ανατρέψουν την τάξι-νόμηση η οποία αρθρώνει/δομεί τις σχέσεις εξουσίας. Άρα η συσχέτιση ετεροτοπίας - εξουσίας μπορεί να μεταθέσει ή και να καταστρέψει το πεδίο άσκησης της τελευταίας.

Παρότι αυτή η ανάλυση ανοίγει πολλές προοπτικές στη κατανόηση χωρικών σχέσεων με πολιτικούς όρους, της ασκείται κριτική πως επικεντρώνεται κυρίως στο περιθώριο, σε σχέσεις έξω από την κυρίαρχη ρουτίνα. Σύμφωνα με το K. Hetherington (ο οποίος αποδέχεται σε μεγάλο βαθμό την ανάγνωση της ετεροτοπίας του Soja) οι ετεροτοπίες δεν είναι τόποι του περιθωρίου ή τουλάχιστον δε βρίσκονται μόνιμα εκεί. Οι ετεροτοπίες, άρα και οι ετεροχρονίες είναι πάντα συγκρίσιμες με το πλαίσιο το οποίο τις περιβάλλει. Αν αυτό το πλαίσιο αμφισβητηθεί δεν είναι καθόλου ασυνήθιστο αυτές οι οποίες πριν εξέφραζαν το έτερο μετέπειτα να εκφράζουν το κανονικό. Τις περιγράφει περισσότερο ως εργαστήρια κοινωνικών πειραμάτων:

«όπου παίρνουν μορφή νέες συμπεριφορές, υλοποιούνται νέες αξίες, συγκροτούνται νέα υποκείμενα δράσης, οργανώνονται νέα κέντρα αναφοράς και εξουσίας»

Ουτοπία, τεύχ. 31 (Σεπτ.-Οκτ. 1998), Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό, σελ 56

Ένα παράδειγμα νεωτερικής ετεροτοπίας αποτελεί το εργοστάσιο το οποίο κατά την φεουδαρχική κυριαρχία είναι ένας χώρος όπου καινούριες παραγωγικές σχέσεις δοκιμάζονται. Ο χρόνος κατακερματίζεται και ένα σύστημα τελειοποιείται μέχρι να γίνει νόρμα/κανόνας. Ο Hetherington αναγνωρίζει τις ετεροτοπίες ως εκείνους τους τόπους όπου αντιπαραβάλλονται εναλλακτικές τακτικές τάξι-νόμησης. Συγκεκριμένα υπάρχει η θέληση για κυρίαρχη τάξη και οι πρακτικές οι οποίες την υλοποιούν. Αυτή η συσχέτιση δημιουργεί αμφισημίες, περισσότερες σημασίες/ερμηνείες, οι οποίες όταν αναμετρώνται με τη κύρια θέληση γεννούν ετεροτοπίες. Δεν είναι βέβαιο ότι το έτερο θα μετατραπεί σε κανονικό καθώς οι ετροτοπίες είναι χρονικά επισφαλής. Ο

Hetherington τις παρουσιάζει ως χώρους οι οποίοι εν δυνάμει και όχι a priori μπορούν να φέρουν την αμφισβήτηση. Το μόνο σίγουρο είναι ο μεταβατικός τους χαρακτήρας, ως προσωρινές συνθήκες, οι οποίες προσπαθούν να επικρατήσουν μέσα από συγκρούσεις, με αβέβαιο αποτέλεσμα και μέλλον.

Σε όλες τις αναγνώσεις οι ετεροτοπίες εμφανίζονται ως αναστάτωση της τάξης. Δεν βρίσκονται εκτός ταξι-νόμησης αλλά είναι το πεδίο ανάδυσης μίας αντι-τάξης. Ίσως εδώ ανοίγεται μία νέα προοπτική. Οι ετεροτοπίες όχι ως αντι-τοποθεσίες αλλά ως χωροχρονικές συγκυρίες κατά τις οποίες αναδύονται ετερότητες και αυτές αναμετρώνται με την κανονικότητα. Ο τρόπος άρθρωσης σχέσεων χώρου και εξουσίας τη στιγμή κατά την οποία εμφανίζονται μορφές αντίστασης στο κυρίαρχο μοντέλο εξουσίας μπορεί να εξηγηθεί μέσα από τις ετεροτοπίες. Είναι η στιγμή η οποία απειλείται η κυρίαρχη ταξι-νόμηση σχέσεων εξουσίας και χώρου από μία αταξία. Απόρροια αυτών είναι μία νέα μορφή ταξινόμησης η οποία σηματοδοτεί μία ασυνέχεια, ένα ρήγμα στη κανονικότητα. Οι ετεροτοπίες από συγκροτημένοι χώροι μετατρέπονται σε περάσματα.

«Όλες οι κοινωνίες φυλάνε αυστηρά τα περάσματα. Στις διαβατήριες τελετές φροντίζουν να ελέγχουν τη διάβαση... Όμως στα περάσματα ελλοχεύουν οι κίνδυνοι της αταξίας, της παράβασης. Εκεί ο έλεγχος μπορεί να ξαστοχήσει»

Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 223

Σε αυτή την εργασία αν η αναλυτική της εξουσίας στο έργο του Φουκώ αποτελεί αφετηρία ανάλυσης και δείχνει το τρόπο μετασχηματισμού των ελεγκτικών δομών τότε οι ετεροτοπίες θέτουν το χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο ο μετασχηματισμός συντελείται. Οι κρίσεις σε θεσμούς και οι αλλαγές συνήθως αποσκοπούν σε ένα πιο ολοκληρωμένο σύστημα πειθάρχησης, υπακοής και ελέγχου και αυτές ακριβώς οι περιπτώσεις θα μελετηθούν στη συνέχεια.

Ο καθρέφτης είναι μία ουτοπία αφού πρόκειται για ένα άτοπο χρόνο. Στο καθρέφτη βλέπω τον εαυτό μου εκεί που δεν είναι...πρόκειται όμως και για μία ετεροτοπία, στο βαθμό που ο καθρέφτης υπάρχει πραγματικά...Καθιστά αυτή τη θέση που καταλαμβάνω, τη στιγμή που κοιτάζω τον εαυτό μου στο γυαλί απολύτως πραγματική και συνάμα απολύτως εξωπραγματική.

Foucault M. (2012). Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα. μτφ Μπέτζελος Τ. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ

Η ΤΑΞΗ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΕ ΕΝΑ ΚΛΕΙΣΤΟ ΠΕΙΘΑΡΧΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Οι Ουτοπικές Πόλεις ταξι-νομούν

Οι Παλαιότεχνικές Πόλεις εξατομικεύουν

Πόλη των Ζωνών/Πόλη των διακρίσεων

2.1 Εισαγωγή

Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι να προσεγγίσει τον τρόπο με τον οποίο η ταξι-νόμηση ως μέσο πειθαρχησης και ελέγχου διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση των πόλεων από τις προνεωτερικές κοινωνίες μέχρι σήμερα. Ερευνάται η ταξινόμηση των ουτοπικών πόλεων του 19ου αιώνα και η εξατομίκευση των παλαιοτεχνικών πόλεων της Βιομηχανικής Επανάστασης καθώς και η παραγωγή διακρίσεων στο πλαίσιο της πόλης των ζωνών του μοντέρνου κινήματος.

2.2 Οι Ουτοπικές Πόλεις ταξι-νομούν

Η Αγγλική Επανάσταση και η Γαλλική Επανάσταση από κοινού με το Διαφωτισμό σηματοδοτούν τον ραγδαίο μετασχηματισμό της οικονομικής ζωής και την άνθηση των θετικών επιστημών. Σε αυτό το πλαίσιο γεννιέται η πολεοδομία ως μία εξειδικευμένη επιστήμη η οποία καλείται να επανασχεδιάσει την πόλη με σκοπό να μεγιστοποιήσει την παραγωγική δυναμική των υποκειμένων τα οποία διαβιών σε αυτή. Το 1794 ιδρύεται στο Παρίσι εν μέσω επαναστατικής περιόδου η 'Ecole Polytechnique για να οργανώσει ένα πρόγραμμα αποκέντρωσης των γαλλικών πόλεων και να οικοδομήσει νέα κέντρα και δίκτυα.

Τα οράματα των επιστημών το 19ο αιώνα για την ιδανική πολιτεία στοχεύουν σε μια απελευθερωμένη και απελευθερωτική επικράτεια η οποία δομείται μέσω της ταξι-νόμησης. Στην προνεωτερική κοινωνία, η έννοια του «νοικοκυριού» συμπεριλαμβάνει την οικογενειακή εστία και την εργασία στο περιβάλλον της οικίας. Ωστόσο τα νέα καπιταλιστικά κεφάλαια επιδιώκουν

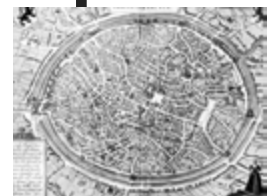
Απεικόνιση των
φαλνστιρίων του
Φουριέ

Godin, το Familistere,
Guise, 1859-70

Η ιδανική πόλη του
Διαφωτισμού, Ledoux,
Chaux, 1804

Τυπική οργάνωση
προνεωτερικής πόλης

«την αποδέσμευση από τους σχολαστικούς κανόνες, την απελευθέρωση των χεριών»¹ ώστε η παλιά ρουτίνα να καταρρεύσει και να δώσει τη θέση της στη διαμόρφωση μίας νέας, καλύτερα προσαρμοσμένης στην επιχειρηματική λογική έναντι των ηθικών υποχρεώσεων. Αυτή η σύγκρουση οδήγησε «στη ρευστοποίηση των παραδοσιακών θεσμών και του εθιμικού δικαίου»². Για τους πολεοδόμους η χωρική διάσταση της απελευθέρωσης αντιστοιχούσε σε ένα κόσμο σαφώς οριοθετημένο και νοηματοδοτημένο ώστε κάθε σύνολο κοινωνικής δραστηριότητας να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα. Πρόκειται κατ' ουσίαν για ένα άθροισμα από τόπους-δοχεία, κατοικημένους από ανθρώπους διαφορετικών στρωμάτων (οικονομικά και κοινωνικά) σε κατάλληλη ποσόστωση.

«Οι απελευθερωτικές ουτοπίες των ουτοπιστών σοσιαλιστών του 19ου αιώνα συνδέουν τη φανταστική εικόνα μιας εντοπισμένης χωρική ελευθερίας με την τάξη[–νόμηση] ως αναπαράσταση μιας εύτακτης ιδανικής κοινωνίας».

Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 160

Η ιδανική πολιτεία των ουτοπιστών σοσιαλιστών βασίστηκε στη τεχνολογία της εποχής και στο πνεύμα της εκτέλεσης χειρουργικών επεμβάσεων ευαγγελιζόμενη κοινωνικές μεταρρυθμίσεις μέσα από την επιστημονική πρόοδο και τονίζοντας ιδιαίτερα την εργασιακή ηθική. Έκφρασή της συνιστούν τα «φαλανστήρια» του Φουριέ, μικρογραφίες πόλεων του νέου βιομηχανικού κόσμου, με πρότυπό την οργάνωση των Βερσαλλιών. Εξισορροπώντας την ορθολογική τάση, στην πρόταση αυτή ενσωματώνονται στοιχεία ρομαντισμού και γραφικότητας. Διαφοροποιείται έτσι από την ουτοπική πόλη του Διαφωτισμού η οποία βασίστηκε στη κλασική γεωμετρία και στην αναλογική αρμονία για να εκφράσει τον θρίαμβο του ανθρώπου πάνω στη φύση. Αυτή η μετατόπιση από τη φυσική στην τεχνολογική λογική είναι μία τομή για το κοινωνικό σύνολο. Μία φυσική τάξι–νόμηση παράγει ομαδοποιήσεις ομοειδών, ενώ αντίθετα μια τεχνολογική τάξι–νόμηση χαρακτηρίζει ένα άτομο και το τοποθετεί σε ένα αυτοδιοικούμενο σύνολο, συνδέει τη μονάδα με το πλήθος.

1 Bauman Z. (2012). 'Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ. 11

2 Bauman Z. (2012). 'Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ. 11

2.3 Οι Παλαιοτεχνικές Πόλεις εξατομικεύουν

Το φιλόδοξο όραμα των ουτοπιστών σοσιαλιστών δεν υλοποιείται ως καθολικό μοντέλο στην πραγματικότητα, πλην ελαχίστων αποτυχημένων εξαιρέσεων. Η εμφάνιση των πρώτων βιομηχανικών εγκαταστάσεων διαρρηγνύει τον αστικό ιστό γεννώντας δυο τύπους βιομηχανικών πόλεων, τις «παλαιοτεχνικές πόλεις» όπως τις ονομάζει ο Mumford¹. Ένας τύπος παλαιοτεχνικής πόλης είναι αυτός στον οποίο νέες πόλεις οικοδομούνται εκτός των αστικών κέντρων. Η σύσταση βιομηχανικών μονάδων σε 'no man's lands' συντελείται αφενός για να αποφευχθεί ο έλεγχος των αρχών και, αφετέρου, ώστε να βρίσκονται πλησίον στις πλουτοπαραγωγικές πηγές, σιδηροδρομικά δίκτυα και κομβικά σημεία μεταφορών. Ως παλαιοτεχνικές πόλεις, ωστόσο, χαρακτηρίζονται και τα παραδοσιακά αστικά κέντρα των οποίων η δομή και ο χαρακτήρας μετασχηματίζεται προκειμένου να υπηρετήσουν την εμφάνιση των νέων βιομηχανικών κέντρων: τείχη γκρεμίζονται, παλαιές συνοικίες ισοπεδώνονται και δεσπόζουν πλέον οι τόποι κατανάλωσης και υποδομές οι οποίες λειτουργούν ως χώροι συσσώρευσης του κεφαλαίου όπως τράπεζες, διοικητικά κέντρα και περιοχές συνωστισμού του εργατικού δυναμικού. Λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη το έντονο ρεύμα αστικοποίησης το οποίο διαμορφώνεται την ίδια περίοδο λόγω της εγκατάλειψης της υπαίθρου από τους αγρότες και της αθρόας προσφοράς εργασίας στην πόλη, δεν προκαλούν έκπληξη περιγραφές αναρχής δόμησης από την εποχή αυτή οι οποίες κάνουν λόγο για εικόνες χάους, παραπήγματα με άθλιες συνθήκες υγιεινής και παραγκουπόλεις ανάλογες των σύγχρονων φαβέλων. Μελετητές για παράδειγμα αναφέρουν πως:

«σκουπίδια και απόβλητα έφραζαν τους δρόμους και στα μέσα του 19ου αιώνα στο Μάντσεστερ υπήρχε μία τουαλέτα για 218 κατοίκους της εργατικής τάξης»

Bauman Z. (2012). 'Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ. 12

Αρχικά ενδεδειγμένη λύση στα ζητήματα αυτά αποτελεί η σύσταση χωριστών συνοικιών για τη μεσαία και την εργατική τάξη ώστε η πρώτη να προστατευθεί από τις ασθένειες που πλήττουν τη δεύτερη. Ο νέος τύπος κατοίκησης για τους

1 Mumford, L. (1938) The Culture of Cities, Νέα Υόρκη: Harcourt, Brace and Company

Paul Citroen
Μητροπολις, 1923

Cerda, σχέδιο για
την επέκταση της
Βαρκελώνης, 1858. Η
παλιά πόλη φαίνεται με
μαύρο

Η ρύθμιση του
Παρισιού: οι οδικοί
άξονες που σχεδίασε ο
Haussmann δείχνονται
με μαύρο

Εργατικές κατοικίες

εργάτες είναι το «συγκρότημα κατοικίας» (habitat) το οποίο εξυπηρετούσε τον έλεγχο των εργατών από τους αστούς για την αποφυγή εξεγέρσεων. Το habitat βρίσκεται πάντα δίπλα στον χώρο εργασίας για την επίτευξη της μέγιστης παραγωγικότητας αλλάζοντας άρδην την έννοια του κατοικείν. «Η κοινοτική ζωή παραγκωνίζεται και εισάγεται η μικρο-ιδιοκτησία ως αξία»². Η εσωτερική διάταξη του συγκροτήματος αποκρυσταλλώνει μια αυστηρή ιεραρχική δομή, τέτοια που να δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό «βιομηχανικός στρατώνας». Τα κτίρια έχουν ορθογώνια και τετράγωνη κάτοψη. «Μέσα σε αυτά διαμορφώνονται οι εργατικές κατοικίες οι οποίες αποτελούν μικρά διαμερίσματα 60-80 τ.μ. τα οποία διαθέτουν κουζίνα, καθιστικό και υπνοδωμάτια, ενώ τα αποχωρητήρια μοιράζονται ανά δύο ή τρία διαμερίσματα»³. Από την άλλη, η μεσαία τάξη κατοικεί σε κτίρια με πολλά διαμερίσματα και ενιαίες προσόψεις, σε αντίθεση με τα townhouses. Και σε αυτό τον τύπο κατοίκησης παρατηρείται εξίσου η τάση εξατομίκευσης καθώς εδραιώνεται στις κατόψεις η πλήρης διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου, χώρων για αντρικές και γυναικείες δραστηριότητες, χώρων για ενηλίκους και για παιδιά εντός της κατοικίας. Σε αντίθεση με τον ορθολογιστικό χαρακτήρα και τον κατακερματισμό του χώρου, η διακόσμηση αποπνέει ρομαντισμό όπως ακριβώς και στη μεγαλύτερη κλίμακα των πολεοδομών. Σε όλο το 19ο η ορθολογική τάση στο σχεδιασμό εδραιώνεται σταδιακά με αφετηρία τη διάσπαση της κοινοτικής ζωής ως την πλήρη εξατομίκευση. Αυτό αντανakλάται και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει η πειθαρχική κοινωνία το σώμα. Σε επίπεδο επιστημών το σώμα γίνεται αντικείμενο μελέτης και γνώσης.

2 Διαδρομές Ελέγχου-Ανάδυση και Μετασχηματισμοί της σύγχρονης Πόλης, Σαββανίδης Κλεομένης-Γκρέστα Βάσω, σελ 27

3 Κερετζή Σύλβια, 2000, «Η εργατική κατοικία κατά τον πρώτο αιώνα εκβιομηχάνισης στη Δυτική Ευρώπη: Η περίπτωση της Γερμανίας», Τεχνικά Χρονικά, εκδ. ΤΕΕ, , τεύχος 1-2, σ.33-36

Τα σώματα των υποκειμένων μέσα από τους πειθαρχικούς θεσμούς ταξι-νομούνται και τελικώς εξατομικεύονται. Αν και στη διάρκεια των προηγούμενων αιώνων η εξουσία επιδίωκε την επιβολή πάνω στα σώματα με αγγριότητα και βιαιότητα, πλέον οι τεχνικές επιβολής φέρουν καινούρια χαρακτηριστικά. Σε αυτά τα μικρά πανοπτικά (π.χ. σχολείο, στρατός) στόχος δεν είναι η τιμωρία και ο παραδειγματισμός αλλά η υποταγή και η αποτελεσματικότητα. Βασική διαφορά είναι η κλίμακα ελέγχου. Για παράδειγμα, στόχος δεν είναι όλα τα άτομα να κάνουν την ίδια κίνηση, ο έλεγχος δεν ασκείται μαζικά στα σώματα σαν το καθένα από αυτά να ήταν μια ολότητα αδιάρρηκτη. Αντιθέτως δίνεται έμφαση διαρκώς σε κάθε λεπτομέρεια, κάθε κίνηση καθ' ενός ξεχωριστά. Ο έλεγχος πλέον είναι ένας συνεχής εσωτερικός ψυχαναγκασμός και κάθε άτομο αστυνομεύει τον εαυτό του. Αντικείμενο του ελέγχου δεν είναι πια

«τα σημαίνοντα στοιχεία της συμπεριφοράς ή η γλώσσα του σώματος, αλλά η οικονομία, η αποτελεσματικότητα των κινήσεων, η εσωτερική τους οργάνωση».

Foucault M. (2005). Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέτα Ράλλη. Αθήνα: ΚΕΔΡΟΣ. σ.183

Άρα η πειθαρχία στοχεύει πέρα από τη παραγωγικότητα και στον αυτοματισμό των κινήσεων, στην εξατομίκευση πειθήνιων σωμάτων.

2.4 Πόλη των Ζωνών/Πόλη των διακρίσεων

Οι αδυναμίες των παλαιοτεχνικών πόλεων όπως η έντονη αστικοποίηση, ο κατακερματισμός της πόλης, η εμφάνιση νέων χρήσεων στα παλιά αστικά δίκτυα και οι άθλιες συνθήκες υγιεινής οδηγούν σε κοινωνικές προστριβές και συγκρούσεις. Διαμάχες ξεσπούν ανάμεσα σε εκείνους οι οποίοι υπό το πρίσμα του οικονομισμού θέτουν σε προτεραιότητα το κόστος και τα κέρδη και σε εκείνους οι οποίοι διεκδικούν ανθρώπινα δικαιώματα και αξιοπρεπή ζωή. Κατάληξη της διαμάχης αυτής υπήρξε το κοινωνικό συμβόλαιο και η γέννηση του κράτους πρόνοιας. Το κίνημα το οποίο αναδύεται και υλοποιεί ορθολογιστικά αυτόν τον συμβιβασμό σε επίπεδο αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό ήταν ο μοντερνισμός. Η αστική αναβάθμιση ενσαρκώνεται ικανοποιητικά στην πόλη των ζωνών μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και ιδιαίτερα μετά το κραχ του 1929¹: Οι πόλεις εξοπλίζονται με πόσιμο νερό, αποχετευτικό σύστημα και επαρκή στέγαση. Κύριο μέλημα στη δημιουργία της νεωτερικής πόλης αποτελεί η σαφής διάκριση των χρήσεων μέσω της δημιουργίας ζωνών και ταυτόχρονα η αγκαστή συναρμογή τους ώστε να επιτυγχάνεται από τη μία πλευρά η ομαλή λειτουργία της κοινωνικής ζωής και, από την άλλη, η περιστολή των παθογενειών στις κοινωνικές σχέσεις. Οι λειτουργίες αυτές αφορούν στην κατοίκηση, την εργασία, την αναψυχή και την κυκλοφορία, κατανέμονται σε ξεχωριστές ζώνες οι οποίες ελέγχονται σχολαστικά.

Αν και οι πόλεις των ζωνών ευαγγελίζονταν τον εκσυγχρονισμό, τον προοδευτισμό και την ικανοποίηση του αιτήματος για λειτουργικά περιβάλλοντα κατοίκησης, εξέπεσαν σε μία στείρα δημιουργία ανοίκειων χώρων και στην μαζική τυποποίηση κτιριακών δομών.

Σε πόλεις οι οποίες ιστορικά ήταν αστικοποιημένες εξυφάνθηκε ένα θολό υβριδικό μοντέλο καθώς ο αστικός χώρος ήταν σχεδιασμένος με βάση το συντεχνιακό μοντέλο

1 Για τους αρχιτέκτονες οι αρχές της Πόλης των Ζωνών αποκρυσταλλώθηκαν για πρώτη φορά στο κείμενο της 'Χάρτας των Αθηνών' το οποίο προέκυψε από το IV CIAM του 1933 και εκδόθηκε το 1943 στο Παρίσι από τον Le Corbusier. Παρ' όλα αυτά η αστική αναβάθμιση αποτελεί προϊόν διενέξεων και συγκρούσεων οι οποίες διήρκεσαν πολλές δεκαετίες. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος έφερε μία επισφαλή ειρήνη και μετατόπισε το κέντρο βάρους της παγκόσμιας οικονομίας από την Ευρώπη στις ΗΠΑ. Η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Αμερικής οδήγησε στο κραχ του 1929. Η συνθήκη της μαζικοποίησης και του κοινωνικού διαχωρισμού άνοιξε σε αυτό το περιβάλλον και απέκτησε συμπαγές υλικό αποτύπωμα με τη Χάρτα των Αθηνών.

Le Corbusier και Jeanneret, το Plan Vision, μία πρόταση για το Παρίσι, 1925

Κατασκευή της Brazilia, 1956.

της κοινοτικής ζωής. Αυτό είχε δυο αποτελέσματα. Πρώτον, οι νέες χρήσεις να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά προς τις παλαιές γεννώντας ένα άτακτο συνονθύλευμα το οποίο μάλλον αποδιάρθρωσε παρά εναρμόνιζε την κοινωνική ζωή της πόλης. Δεύτερο, οι ζώνες κατοικίας γέννησαν προάστια για την εργατική τάξη χωρίς ταυτότητα τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως υπνου-πόλεις. Αντίθετα, οι αποικιακές πόλεις οι οποίες αντιμετωπίστηκαν ως tabula rasa, δομήθηκαν εξ αρχής με βάση το μοντέλο των ζωνών. Στο νοτιοαφρικανικό άπαρτχάιντ, λόγου χάρη, οι ζώνες σχεδιάζονται και υλοποιούνται διαχωρίζοντας την αγροτική γη, την παραγωγή, τη διοίκηση, την κυκλοφορία και την κατοικία. Στην πραγματικότητα βέβαια

«ό,τι έμοιαζε με λειτουργικό εξορθολογισμό της διάκρισης και συναρμογής των αστικών χρήσεων ήταν στη πραγματικότητα μια μηχανή ιεράρχησης των προσβάσεων, ελέγχου των σχέσεων και αυστηρού ορισμού των επικρατειών κατοίκησης»

Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 161

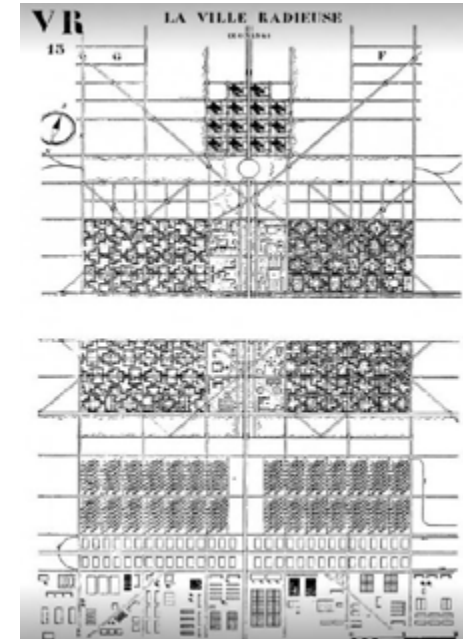
Ακολουθώντας το πνεύμα της διάκρισης των λειτουργιών, το ρατσιστικό και αποικιοκρατικό κράτος της Νοτίου Αφρικής τάξι-νομεί κάθε φυλετική ομάδα στη ζώνη που ήταν προορισμένη για αυτήν (απόφαση Group Areas Act, 1950)². Εκτός από το κατακερματισμό της αστικής ζωής σε ζώνες υπάρχει διάκριση ζωνών ανάλογα με το χρώμα.

2 Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. Σ 161, τη προγενέστερη Natives Land Act(1913), που είχε στόχο να απαγορεύσει τη παραγωγική δραστηριότητα των Αφρικανών εκτός των προσδιορισμένων επικρατειών(reserves), παρουσιάζει η Hart(2007:77)

Φυσικά οι λευκοί πήραν το κέντρο και τις βασικές συνδέσεις-προσβάσεις στη πόλη και ουσιαστικά γέννησαν τα γκέτο.

Η κινητήρια σκέψη του μοντερνισμού ταυτιζόταν με αυτή των ουτοπιστών σοσιαλιστών, ένα μέλλον δηλαδή προϊόν σχεδιασμού σύμφωνα με τις τεχνολογικές απαιτήσεις και εξελίξεις, όπου όλοι κατείχαν με τακτικό τρόπο τη θέση τους στην κοινωνία και την παραγωγική διαδικασία. Αυτή η κινητήρια σκέψη μπορεί να μετουσιωθεί στην φαντασίωση της πόλης-νόμου όπου οι χωρικές ρυθμίσεις οργανώνουν και προβλέπουν τη συλλογική ζωή ωσάν να επρόκειτο για νομοθετική πράξη. Στην πόλη-νόμο συναντώνται υποδειγματικοί πολίτες-χρήστες με τυποποιημένα χαρακτηριστικά-γι' αυτό και λειτουργεί αποτελεσματικά. Όποιος παραβιάζει τους όρους τιμωρείται. Η πόλη νόμος των γενικών εγγυήσεων δεν μπορεί παρά να υφίσταται ως πόλη περιορισμών και δικαιωμάτων. Το δικαίωμα στη πόλη του Λεφέβρ μπορεί να θεωρηθεί η ύψιστη νεωτερική διεκδίκηση για κοινωνική δικαιοσύνη. Στη περίπτωση των ουτοπιστών σοσιαλιστών πάνω στη φαντασίωση της πόλης νόμου οικοδομείται μία ιδανική πολιτεία. Στη περίπτωση του μοντερνισμού όμως η φαντασίωση αυτή ανάγεται σε μοναδική και αναγκαία λύση για την υλοποίηση του κοινωνικού συμβολαίου.

Οι παραπάνω μεταβολές από τον ύστερο Μεσαίωνα μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα αποτελούν μία τομή στην ιστορία της Δύσης ή αλλιώς μία σημαντική ασυνέχεια στη σχέση παρελθόντος παρόντος εξαιτίας του νεωτερικού εγχειρήματος. Η ασυνέχεια βασίζεται στην διακοπή του κύκλου της παράδοσης, στην αποκοπή και απαξίωση της μυστικιστικής κοσμοαντίληψης για να αντικατασταθούν αυτά από τη τεχνολογική πρόοδο. Τα διδάγματα και η εμπειρία του παρελθόντος (συλλογική μνήμη) σε μία τέτοια περίπτωση θεωρούνται άχρηστα. Επομένως η συνεχής δημιουργία και «ανάπτυξη ή πρόοδος» αποτελεί μονόδρομο. Το δομημένο περιβάλλον και οι ανθρώπινες σχέσεις αποτελούν πεδία συνεχούς πειραματισμού και αλλαγής.

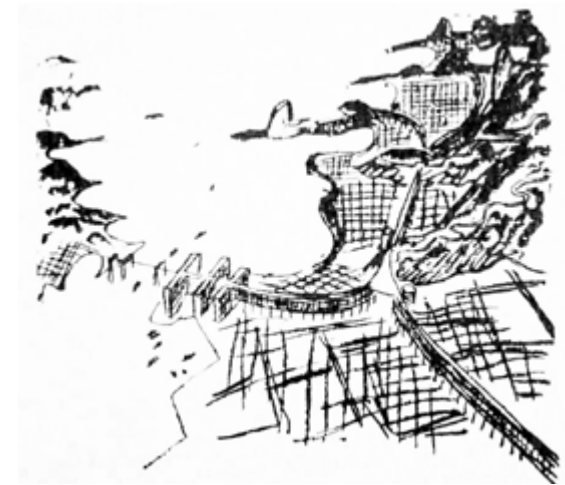
Le Corbusier και Jeanneret, η Ville Radieuse, 1931. Χωροταξικό με χάραξη διαχωρισμού για παράλληλες ζώνες.

Brasília, κεντρικοί άξονες

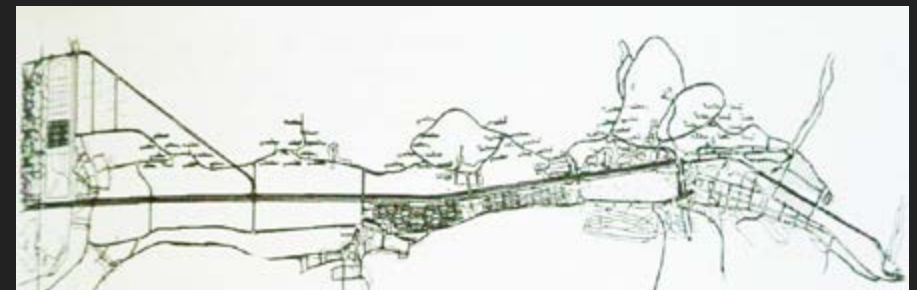
Ανάπτυξη συγκροτήματος κοινωνικών κατοικιών pruit-igoe, χτίστηκε το 1954 και κατεδαφίστηκε το 1972.

Le Corbusier, στεφανοειδής επέκταση για το Ρίο ντε Τζανέιρο, 1930

Brasília, 1956-1963

Le Corbusier και Jeanneret, σχέδιο για τη πόλη Zlin, Τσεχοσλοβακία, 1935. Οργάνωση γραμμικής πόλης με παράλληλες ζώνες

Ο ΦΟΒΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΣΕ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΕΔΙΟ

Κοινωνία του Ελέγχου

Πόλεις των Θυλάκων

*Η Επίδραση του Φόβου στα σύγχρονα
υποκείμενα*

3.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζεται η μετάβαση από ένα κλειστό σύστημα πειθάρχησης στον έλεγχο ο οποίος ασκείται σε ανοιχτό πεδίο και αντίστοιχα ο μετασχηματισμός των ελεγκτικών εργαλείων και του δομημένου περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα αναλύεται η επίδραση της κριτικής στην εμμονική τάξι-νόμηση στη δημιουργία της πόλης των θυλάκων-θύλακες οι οποίοι σχεδιάστηκαν με βάση τις τεχνικές ελέγχου για να αποδώσουν υλική υπόσταση στον εγκλεισμό και στον αυτοεγκλεισμό. Παράλληλα, ανιχνεύεται η εσωτερίκευση του ελέγχου από το ίδιο το υποκείμενο, γεγονός το οποίο οδηγεί στην απομόνωση και στον αυτοεγκλεισμό λόγω του φόβου για το έξω.

3.2 Κοινωνία του Ελέγχου

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος σηματοδοτεί την απαρχή του μετασχηματισμού στο πειθαρχικό σύστημα εξουσίας. Κατά τις επόμενες δεκαετίες αναδύεται η κοινωνική απαίτηση για περισσότερη ελευθερία και ήδη από το 1970 και έπειτα με την τεχνολογική έκρηξη η οποία σημειώνεται, ο κόσμος παύει να είναι πια ο ίδιος. Αυτό αντανακλάται στις αλλαγές στον τρόπο άσκησης της εξουσίας (από την πειθαρχία στον έλεγχο), στην συσσώρευση και την αναπαραγωγή του κεφαλαίου (από τον εθνικοποιημένο στον διεθνοποιημένο καπιταλισμό) και στις πόλεις (από τις πόλεις των ζωνών στις πόλεις των θυλάκων).

Ο μετασχηματισμός του πειθαρχικού συστήματος εντοπίζεται κυρίως στην κρίση των θεσμών του, την οικογένεια, το σχολείο, τον στρατό, το εργοστάσιο. Η κρίση αυτών είναι συνώνυμη «με την προοδευτική και διάχυτη εγκατάσταση ενός νέου καθεστώτος κυριαρχίας»¹. Ο νέος τρόπος οργάνωσης της κοινωνίας και του ελέγχου εδραιώνεται στη συνέχεια/εξέλιξη της πειθάρχησης και όχι ως προϊόν σύγκρουσης με αυτήν, τρόπος δηλαδή ανάλογος με το πέρασμα από τη κοινωνία της κυριαρχίας σε αυτή της πειθαρχίας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα αναφορικά με τον θεσμό του εργοστασίου, έναν χώρο πειθαρχίας με αυστηρά οργανωμένη και αυτοτελή δομή (καλούπι) και σαφή στόχο τη μεγιστοποίηση του κέρδους με συμπίεση του εργατικού κόστους. Ο θεσμός της επιχείρησης ο

1 Deleuze G. (2001). Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, επ. Παναγιώτης Καραμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ. σ 9

οποίος αντικαθιστά αυτόν του εργοστασίου, δεν αντιμετωπίζει ούτε ανταμείβει εννιά το εργατικό σώμα. Στοχεύει βαθύτερα στην εξατομίκευση με μοχλούς όπως τις ανταμοιβές (bonus), τον τίτλο του “υπάλληλου του μήνα”, την υγιή ανταγωνιστικότητα, τους διαγωνισμούς και την επισφαλή εργασία. Αυτή η μεταβολή δεν θα ήταν εφικτή χωρίς την έλευση της μαζικής παραγωγής και εν προκείμενο τη μέθοδο της εν σειρά συναρμολόγησης η οποία αλλάζει τη διαμόρφωση προσφοράς και ζήτησης δίνοντας νέες δυνατότητες στην οργάνωση της παραγωγικής δραστηριότητας².

Οι πειθαρχικές λειτουργίες οι οποίες στο παρελθόν αναφέρονταν σε κλειστά συστήματα, επενέβαιναν στα σώματα των υποκειμένων με μια ομογενοποιητική λογική. Στη νέα εποχή ο έλεγχος μεταβάλλεται ριζικά: συναντάται πιο συστηματικά στον ανοιχτό χώρο στοχεύοντας σε πληροφορίες. Συνεπακόλουθα, ωστόσο, τα άτομα ως φορείς πληροφοριών ελέγχονται συνεχώς και παντού και όχι μόνο στα χωρικά όρια τα οποία θέτει ο εκάστοτε θεσμός. Αντίθετα με τη πειθαρχική κοινωνία, σε αυτήν του ελέγχου δεν είναι στερημένα σώματα, έχουν απεριόριστη ελευθερία έκφρασης της ατομικότητάς τους με τον έλεγχο να φροντίζει αυτή να εκδηλώνεται σε αποδεκτά κοινωνικά πλαίσια. Παρόλο που στόχος στη στέρεη³ φάση της νεωτερικότητας ήταν η διαμόρφωση ενός υποκειμένου-σώματος (στρατιώτη, εργάτη κτλ.), στη ρευστή της φάση το υποκείμενο είναι απελευθερωμένο από την υποχρέωση αυτή αποδεχόμενο όμως ότι ανά πάσα στιγμή είναι ανιχνεύσιμο. Η μεταβολή στον τρόπο αντιμετώπισης του ατόμου από την εξουσία συνεπάγεται αντίστοιχα τη μεταβολή στο τρόπο αντιμετώπισης του συνόλου. Τη κοινωνία του ελέγχου διακατέχει μία ψηφιοποιημένη λογική σε αντίθεση με

2 Η ανάπτυξη τεχνολογιών στην ηλεκτρονική, στις τηλεπικοινωνίες και στη ρομποτική συνέβαλε καθοριστικά στην αυτοματοποίηση της εργασίας ώστε τα παραγόμενα προϊόντα να είναι φθηνά και προσβάσιμα από τη πλειοψηφία των εργατών. Ταυτόχρονα η σχέση εργοδότη και εργατών κλονίστηκε καθώς οι βαριές δουλειές διεκπεραιώνονται από μηχανές, έτσι τα σώματα των εργατών δεν καταπονούνταν τόσο και οι απαιτήσεις τους απέναντι στην εργοδοσία ήταν μειωμένες.

3 Βλ. Bauman Z. (2017). Ρευστοί Καιροί. ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ. Ο Bauman με τους όρους στέρεη και ρευστή νεωτερικότητα αναφέρεται σε δύο διαδοχικές ιστορικές περιόδους οι οποίες αντιστοιχούν στην εποχή μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση και στην εποχή μετά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Ο Bauman χρησιμοποιεί αυτούς τους όρους αντί για νεωτερικότητα/μετανεωτερικότητα ώστε να τονίσει τη ταυτόχρονη συνέχεια και ασυνέχεια των δύο περιόδων. Περισσότερο πρόκειται για μία μεταβολή καθώς το ρευστό είναι μιν η αντίθετη έννοια από το στέρεο/συμπαγές αλλά ταυτόχρονα αποτελούν μέρος της ίδιας χημικής αντίδρασης/διεργασίας.

τη πειθαρχική εξουσία η οποία φαίνεται να εξατομικεύει άλλα ταυτόχρονα να μαζικοποιεί σε συγκεκριμένες κατηγορίες το κοινωνικό σώμα μέσω της ταξί-νόμησης. Στη κοινωνία του ελέγχου «τα άτομα δημιουργούνται από τις «διαιρέσεις» και οι μάζες από τα στατιστικά δείγματα, τα δεδομένα, τις αγορές ή τις τράπεζες πληροφοριών»⁴. Οι μάζες προκύπτουν από την εξατομικευμένη προσπάθεια του καθενός και όχι από κάποια κεντρική, στρατηγική πολιτική. Παραδείγματος χάρη είτε κάποιος ως ατομικότητα καταφέρει να έχει επαγγελματική αποκατάσταση/ανέλιξη και ανήκει στο τάδε στατιστικό δείγμα είτε ανήκει στη φτωχοποιημένη πλειοψηφία και το αντίστοιχο δείγμα.

Η διάβρωση των πειθαρχικών θεσμών επηρεάζει όλες τις πτυχές της καθημερινότητας και τα όρια μεταξύ αυτών γίνονται ασαφή και ρευστά. Πιο συγκεκριμένα, ενώ το άτομο διήνυε τον ένα κλειστό χώρο μετά τον άλλο (σπίτι, σχολείο, στρατό και εργοστάσιο ή φυλακή), πλέον η διαδοχή αυτή δεν υφίσταται ή το υποκείμενο εκούσια ή ακούσια παραμένει στάσιμο σε έναν εξ αυτών.

«Οι εγκλεισμοί είναι καλούπια, ευδιάκριτα προπλάσματα, ενώ οι έλεγχοι είναι ένας μετατονισμός, σαν ένα αυτοπαραμορφούμενο πρόπλασμα που αλλάζει συνεχώς από τη μια στιγμή στην άλλη, ή σαν ένα κόσκινο του οποίου οι τρύπες διαφέρουν η μία από την άλλη»

Deleuze G. (2001). Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, επ. Παναγιώτης Καραμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ. σ. 9

Η κρίση των θεσμών και οι αλλαγές οι οποίες έλαβαν χώρα τις δεκαετίες 1960–1970 υπογραμμίζουν τη δημιουργία ενός νέου συστήματος ελέγχου το οποίο φαίνεται πιο ολοκληρωμένο και συνεχές από τον πειθαρχικό έλεγχο. Το κεφάλαιο μετατοπίζει το κέντρο βάρους από τη παραγωγή στη κατανάλωση εγκαινιάζοντας τα νέα εργαλεία ελέγχου: το μάρκετινγκ, τη διαφήμιση και τη μαζική κατανάλωση. Τα οποία εικονοποιούν τη σφραγίδα των υλικών αγαθών, το πρότυπο νέων τρόπων ζωής και το έμβλημα των νέων αξιών. Όπως η πειθαρχική κοινωνία για την εδραίωση της προώθησε και επέβαλλε ένα νέο τύπο εργάτη, η κοινωνία του ελέγχου προωθεί το πρότυπο του οργανωμένου, πειθηνίου και ακούραστου εργάτη, στη διάρκεια της 8ωρης εργασίας τουλάχιστον.

4 Deleuze G. (2001). Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, επ. Παναγιώτης Καραμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ. σ. 11

Τις υπόλοιπες ώρες ανταμείβει τον εαυτό του με στιγμιαίες καταναλωτικές απολαύσεις. Το κεφάλαιο ενθαρρύνει το μοντέλο του καταναλωτή εις βάρους εκείνου του εργάτη. Τα παραδοσιακά συνδικάτα τα οποία ήταν προσανατολισμένα στην αντίσταση των πειθαρχήσεων δεν μπορούν να προσαρμοστούν. Η επιχείρηση στοχεύει στην εξατομίκευση δημιουργώντας ένα υβριδικό μοντέλο υποκειμένου, έτοιμο να υιοθετήσει παραπάνω από μία αντικρουόμενες ταυτότητες. Το διασπασμένο εργατικό σώμα αντικαθίστανται από κοινωνικά κινήματα χωρίς ταξικά χαρακτηριστικά. Πόλοι συσπείρωσης αποτελούν θέματα όπως η οικολογία, η ομοφυλοφιλία, ο αντιρατσισμός τα οποία είναι δύσκολο να θέσουν ζητήματα συνολικής απελευθέρωσης από το καπιταλισμό. Εν τέλει αφομοιώνονται από αυτόν, μέσω της παραγωγής ταυτοτήτων και lifestyles τα οποία σε συνδυασμό με τις ζώνες ψυχαγωγίας και αναψυχής στη πόλη εμπορευματοποιούν τον ελεύθερο χρόνο και την καθημερινότητα.

3.3 Πόλεις των Θυλάκων

Το πεδίο ελέγχου επεκτείνεται εξαιτίας της μεταβολής στον τρόπο άσκησης εξουσίας και συναντάται στον ανοιχτό χώρο όχι μόνο στα χωρικά όρια που θέτει ο εκάστοτε θεσμός. Τα εργαλεία του-το μάρκετινγκ, η διαφήμιση και η μαζική κατανάλωση-διαχέονται σε όλο το φάσμα του κοινωνικού σώματος. Το δομημένο περιβάλλον είναι το πεδίο όπου εκφράζονται και εξελίσσονται αυτές οι πολύπλοκες σχέσεις, ο χώρος όπου η εξατομίκευση, η ατομική ελευθερία χωρίς όρια και η κατανάλωση λαμβάνουν χώρα. Οι πόλεις των θυλάκων οι οποίες αντικατέστησαν τις πόλεις των ζωνών «εμφανίζονται σαν το πεδίο μιας ιδιόμορφης αστικής ελευθερίας, όπου η τυχαιότητα και το απρόβλεπτο αποκτούν θετικό πρόσημο»¹.

Οι πόλεις των ζωνών απέτυχαν και η κριτική, η οποία τους ασκείται εντοπίζεται κυρίως στην εμμονή με τη ταξινόμηση και τη λειτουργικότητα η οποία πλέον εκλαμβάνεται ως οπισθοδρομική και τεχνοκρατική. Η εξέλιξη της πόλης των ζωνών δεν είναι ακριβώς μια πόλη σε αταξία, σε χάος. Οι αρχές οι οποίες οργανώνουν και διέπουν τη πόλη των θυλάκων δεν είναι εύκολα εντοπίσιμες και ορατές. Σύμφωνα με το Φουκώ αυτό εξηγείται αφού

«η δύναμη είναι ανεκτή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι θα καλύπτει ένα σημαντικό μέρος του εαυτού της. Η επιτυχία της είναι ανάλογη της ικανότητάς της να κρύβει τους δικούς της μηχανισμούς».

Ellin N. (1997). «Shelter from the Storm or Form Follows Fear and Vice Versa». Architecture of Fear, New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σ. 35

Οι κανόνες οι οποίοι ορίζουν τη σύγχρονη μεγαλούπολη δεν είναι στατικοί, αυτό δε σημαίνει πως δεν είναι εντοπίσιμοι, απλώς διαπλάθονται συνεχώς και σε κάθε τόπο διαφορετικά από τη σχέση τάξης-αταξίας.

Στη πόλη των θυλάκων υπάρχουν κανόνες οι οποίοι ορίζουν πως θα κατακερματιστεί ο αστικός ιστός καθώς και ποια θραύσματα θα αυτονομηθούν. Εξ αρχής οι περιοχές οι οποίες σχεδιάζονται ως θύλακες διαθέτουν δικούς τους ιδιότυπους κανόνες, τη δικιά τους ταξι-νόμηση. Ενώ οι αστικές περιοχές οι οποίες μένουν εκτός αυτών εμφανίζονται ως ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον τυχαίας αστικής εξάπλωσης και

1 Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 15

οργανώνονται μονάχα σε άτακτους χρόνους ανάλογα με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Σε αντίθεση με τις ζώνες οι οποίες σχεδιάστηκαν σε όλη την έκταση του αστικού ιστού με βάση τις κοινωνικές διακρίσεις και παρήγαγαν αντίστοιχες χωροχρονικές διακρίσεις οι οποίες διέπονταν από τάξη και συνέχεια. Επομένως ήδη η πόλη των θυλάκων από τη γέννησή της παραπέμπει στην έννοια της ασυνέχειας.

Οι χρήσεις οι οποίες περικλείονται σε θύλακες είναι κυρίως: η κατανάλωση (mall), η εργασία σχετικά με οικονομικά και κυβερνητικά συμφέροντα (κέντρα συσσώρευσης ισχύος) και η κατοικία είτε με τη μορφή των υποβαθμισμένων γκέτο είτε με τη μορφή γειτονιών της ελίτ. Αυτή η συνθήκη εξασφαλίζει διαρκή έλεγχο σε οριοθετημένες επικράτειες, ενώ ταυτόχρονα τα υποκείμενα εκτός αυτών των θυλάκων, στην υπόλοιπη πόλη υπόκεινται σε δειγματοληπτικό και αποσπασματικό έλεγχο. Σε σχεδιαστικό επίπεδο ο αστικός ιστός δεν αντιμετωπίζεται ενιαία, αλλά κατακερματίζεται σε θραύσματα. Ανάλογα με τη χρήση και τους χρήστες που φιλοξενεί αυτό το θραύσμα σχεδιάζεται αντίστοιχα με περισσότερη ή λιγότερη τάξη-νόμηση. Αναπτύσσεται έτσι ένα ολόκληρο δίκτυο θυλάκων συχνά περικλειστων από ζώνες ασφαλείας ή τείχη εντείνοντας την αποσπασματικότητα, καθώς είναι αποκομμένα από τον υπόλοιπο αστικό ιστό. Σε κάποιες περιπτώσεις επικοινωνούν μεταξύ τους αλλά η αναγωγή ολόκληρου του αστικού ιστού σε ένα δίκτυο ελεγχόμενων θυλάκων δεν είναι εφικτή.

Η πόλη των θυλάκων, όπως και η πόλη των ζωνών και τα «φαλανστήρια» του Φουριέ, είχαν ως πρότυπο την πόλη-νόμο στην οποία κάθε πολίτης υπόκειται σε περιορισμούς και απολαμβάνει δικαιώματα. Στην περίπτωση όμως των θυλάκων, οι κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν την εσωτερική τους λειτουργία δεν είναι νόμοι για να ισχύουν ανεξαιρέτως και για όλους: συχνά η είσοδος στον θύλακα προϋποθέτει την αναστολή χρήσης ενός δικαιώματος και τη συμμόρφωση με συγκεκριμένο κώδικα συμπεριφοράς. Οι εντοπισμένοι κανόνες εμφανίζονται ως απάντηση στη μη λειτουργικότητα των γενικών νόμων και εγγυήσεων. Τέτοια πρωτόκολλα χρήσης εφαρμόζονται σήμερα σε αεροδρόμια, σουπερ μάρκετ, νοσοκομεία, εμπορικά κέντρα κ.α. με πρόταγμα την ανάγκη για ασφάλεια. Οι χρήστες ενημερώνονται για το τι επιτρέπεται και τι όχι από οδηγίες ή από καθοδηγητικές παραινέσεις και οφείλουν να υποβληθούν σε ελέγχους σε σημεία εισόδου είτε από πραγματικούς φρουρούς είτε από υπερσύγχρονα

συστήματα. Ο σωματικός ή βιομετρικός έλεγχος ορίζει τους υποδειγματικούς χρήστες ενώ σε όσους δεν πληρούν τους προκαθορισμένους όρους αναστέλλεται το δικαίωμα χρήσης.

Ο τρόπος οργάνωσης της πόλης των θυλάκων-ο κατακερματισμός του αστικού ιστού και τα πρωτόκολλα χρήσης- καθιστά σαφές πως αυτός δε στοχεύει σε ένα ολοκληρωμένο και συνεχές σύστημα ελέγχου της πόλης με σκοπό τη βέλτιστη οργάνωση της παραγωγής και της καθημερινότητας των υποκειμένων. Αντιθέτως ο σχεδιασμός επικεντρώνεται στους θύλακες οι οποίοι απασχολούν την ελίτ αφήνοντας την υπόλοιπη κοινωνία έρμαιο του απρόβλεπτου, της αταξίας και όποτε κριθεί απαραίτητο επιβάλλονται σχεδιαστικές ρυθμίσεις.

«Μια τέτοια πόλη των θυλάκων αποτελεί όμως μια νέα μορφή της πόλης των διακρίσεων, μόνο που τούτες οι χωρικές διακρίσεις ενεργοποιούν διακρίσεις κοινωνικές που δεν ακολουθούν το υπόδειγμα του γενικού ελέγχου μέσω της ζωνοποίησης των αστικών λειτουργιών»

Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 16

Η ασυνέχεια, το γεγονός πως ο χώρος δε σχεδιάζεται με ένα γενικό σύστημα το οποίο αφορά όλες τις αστικές περιοχές δεν ισοδυναμεί με μία κατάσταση ετερογένειας. Περισσότερο συνδέει την αστική εμπειρία με τη κατάσταση εξαίρεσης. Αυτό γίνεται απολύτως σαφές μέσα από τη σύγκριση θυλάκων και ετεροτοπιών στο κοινό τους σημείο, τη ρυθμιζόμενη είσοδο.

Οι ετεροτοπίες δεν είναι ανοιχτές για όλους, αλλά έχουν συστήματα “ανοίγματος και κλεισίματος”, όπως στη Σκανδιναβική σάουνα πρέπει κάποιος να εισέλθει γυμνός.

Συστήματα ελέγχου πρόσβασης για πεζούς και οχήματα σε γήπεδα της Αγγλίας το 2018

Llewelyn-Davies Weeks Forestier-Walker και Bor, χωροταξικό σχέδιο για τη νέα πόλη Milton Keynes, Bucks, 1972. Οι περιοχές κατοικίας (ανοιχτό χρώμα) και εργασίας (σκούρο) είναι αναμειγμένες ακανόνιστα

Pelli, το κέντρο Pacific Design, Λος Αντζελες, 1971

Αν αναλογιστούμε το κοινωνικό αντίκτυπο της διαφήμισης, η πλέον άμεση αλλά συνήθως απαραίτητη, συνέπεια υπήρξε το γεγονός ότι μεταμόρφωσε το φυσικό κέντρο της πόλης -αναφράζοντας τη φυσική τοπογραφία, αντικαθιστώντας τη παλιά άμση ή τις δημόσιες αυλές με τους ανακτορικούς πύργους, η διαφήμιση τοποθετεί έναν αναμμένο πυρό πάνω στο σκρότημα του πολιτισμού μας. Μπέλι Ν. (1978). Ο πολιτισμός της μεταβιομηχανικής Δύσης, μτφρ. Λυκαρόπουλος Γ. Αθήνα: Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ. σ. 101

Οπότε εμπεριέχουν την ανθρώπινη εδαφικότητα, ρυθμίζουν είσοδο-έξοδο, επιτηρούν απουσίες-παρουσίες και οριοθετούν συμπεριφορές. Ορίζουν κυρίως μια μετάβαση η οποία μπορεί να αποδοθεί χωρικά με το σχήμα του κατωφλιού, ενός ενδιάμεσου χώρου, ο οποίος συνδέει ένα χώρο προέλευσης και ένα χώρο προορισμού (από το ιδιωτικό στο δημόσιο, από το ανοιχτό στο κλειστό κ.α.). Δεν είναι απλά ένα όριο γιατί εφόσον καταλαμβάνει χώρο, καταλαμβάνει και χρόνο. Έτσι, στην πορεία αυτή μπορεί να υπάρχουν εμπόδια, απωθητικά ή φιλόξενα στοιχεία. Το έτερο μπορεί να ανατρέψει την τάξη και να αμφισβητήσει τους χώρους προσέλευσης. Για την αποτροπή αυτού μπορεί το κατώφλι να εκφυλιστεί σε σύνορο, ένα κατώφλι χωρίς μεταβατικά χαρακτηριστικά. Το σύνορο χαράσσει με εχθρότητα ένα μέσα και ένα έξω, ενώ το κατώφλι λειτουργεί σαν διάυλος επικοινωνίας ανάμεσα σε αυτά τα δύο. Οι θύλακες χαράσσουν αόρατα ή ορατά σύνορα και συνήθως ο στόχος είναι ο ετεροπροσδιορισμός αυτών οι οποίοι βρίσκονται μέσα στους θύλακες σε σχέση με το έξω. Οι θύλακες διαιρούν και διαχωρίζουν, δεν χτίζουν γέφυρες και σημεία συνάντησης για να ενοποιήσουν τους κατοίκους της πόλης.

3.4 Η Επίδραση του φόβου στα σύγχρονα υποκείμενα

Η πόλη των θυλάκων σε συνδυασμό με το ολοκληρωμένο σύστημα ελέγχου ωθεί τα υποκείμενα στο φόβο και ταυτόχρονα επιβεβαιώνει την ύπαρξη του μέσω της κατασκευής ασφάλειας. Ο φόβος διαχέεται στο κοινωνικό σώμα εξαιτίας της ιδιωτικοποίησης η οποία είναι απόρροια της εξατομίκευσης. Οι ατομικότητες νιώθουν επίσης φόβο εξαιτίας του μετασχηματισμού της εξουσίας και του ελέγχου σε έννοιες ρευστές οι οποίες ασκούνται με τρόπο συγκεκριμένο, αόρατο και μη εντοπίσιμο. Τέλος σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του φόβου παίζει η πολιτική ρητορική και χειραγώγηση.

Η ιδιωτικοποίηση προωθείται από το κατακερματισμό του αστικού ιστού, τη διάσπαση των κοινοτικών δεσμών για χάρη της εξατομίκευσης η οποία έχει προηγηθεί και το μεγάλο αριθμό εισροής ξένων. Η συνύπαρξη με αγνώστους-ξένους είναι δεδομένο και πολλές φορές προσδοκώμενο σε μία πόλη, μεγαλούπολη ή πρωτεύουσα. Αυτό αποτελεί σύγχρονο φαινόμενο, όχι ο ξένος ή η μετανάστευση, αλλά η συνθήκη να είναι και να παραμένουν όλοι ξένοι μεταξύ τους. Στις προνεωτερικές κοινωνίες είτε η είσοδος δεν επιτρέπονταν στο ξένο είτε επιτρέπονταν επειδή είχε σκοπό να οικειοποιηθεί τη πόλη και να συμμετέχει στη κοινοτική της ζωή. Ένας προφανής λόγος για αυτή την αλλαγή είναι ο μεγάλος αριθμός εισροής ξένων. Το συντεχνιακό μοντέλο οικονομίας δεν είχε τα μέσα να αφομοιώσει όλους αυτούς τους ανθρώπους, ενώ ο καπιταλισμός ο οποίος δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την ενσωμάτωση των ξένων μπορούσε και «έθεσε τη ρήξη των συνηθειών και την από-οικειοποίηση του οικείου»¹. Το αποτέλεσμα της ιδιωτικοποίησης χωρικά αποτυπώνεται στον αστικό ιστό με τη παρακμή του δημόσιου χώρου. Το σύγχρονο κτισμένο περιβάλλον περιέχει όλο και λιγότερο νοηματοδοτημένο δημόσιο χώρο ενώ ο υπάρχων ελέγχεται ολοένα και περισσότερο από διάφορες μορφές επιτήρησης και όλο και περισσότερο επενδύεται με ιδιωτικές έννοιες. Ακόμα και δραστηριότητες οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο δημόσιο χώρο όπως ψυχαγωγία ή πληροφόρηση είναι εύκολα προσβάσιμες από το σπίτι μέσω του διαδικτύου.

Ο διαδικτυακός χώρος έχει αντικαταστήσει τα κέντρα λήψης αποφάσεων-το ανάκτορο, την εκκλησία, το δημαρχείο-με

1 Bauman Z. (2012). 'Πόλη των Φόβων, Πόλη των Ελπίδων', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ. 10

αποτέλεσμα να είναι λιγότερο ορατά όπως και η άσκηση ή η επιρροή της εξουσίας η οποία «είναι παντού και πουθενά, θεωρείται πανταχού παρούσα ή εναλλακτικά θεωρείται απουσιάζει»². Σε αυτή τη συνθήκη η διαφυγή αποτελεί προνόμιο καθώς η δέσμευση της ελίτ για τα ζητήματα της πόλης είναι πιο ελαστική, δεν είναι πλέον υπεύθυνη για τη φροντίδα και την επιτήρηση του πληθυσμού εφόσον δεν αποτελεί τη πηγή του πλούτου της. Αρχές της εξουσίας της ρευστής νεωτερικότητας γίνονται «η αποφυγή, η αποδέσμευση και την ιδανική της κατάσταση αποτελεί η κατάσταση του αόρατου»³. Εξουσία ασκεί και κατέχει αυτός ο οποίος έχει τη δυνατότητα να δραστηρεύεται ενώ ταυτόχρονα μπορεί να το στερήσει από τους υπόλοιπους αντίθετα από την εποχή της στερεότητας κατά την οποία δύναμη, εξουσία και πολιτική ασκούνταν σε ένα τόπο. Δεν υπάρχει πλέον κοινό habitat καθώς

«οι ροές ισχύος δημιουργούν την ισχύ των ροών, των οποίων η υλική πραγματικότητα κυριαρχεί η ίδια, ως φυσικό φαινόμενο που δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί ή να προβλεφθεί Οι άνθρωποι ζουν σε τόπους, η ισχύς κυριαρχεί μέσω των ροών»

Castells, M. (1989) The Informational City: Information, Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Blackwell, σ. 349.

Όπως υποστηρίζει ο Manuel Castells, απόρροια της ρευστότητας είναι και η κυριαρχία του χώρου των ροών» στους «χώρους των τόπων». Ο πρώτος κινείται ακατάπαυστα σε ένα παγκόσμιο δίκτυο επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών ενώ ο δεύτερος παραμένει στάσιμος στα αστικά κέντρα και τις περιφέρειες.

Ο συνδυασμός των δύο παραπάνω οδηγεί τα υποκείμενα στο φόβο. Η αίσθηση πως δεν ασκούν αυτοί έλεγχο στις ζωές τους προκαλεί φόβο για το μέλλον, τον άγνωστο, τον ξένο. Σύμφωνα με το Bauman αυτή η συνθήκη συμπυκνώνεται στο γερμανικό όρο Unsicherheit –uncertainty, insecurity και unsafety –. Οι άνθρωποι οι οποίοι φοβούνται για το μέλλον, για την ασφάλεια τους δεν είναι ελεύθεροι. Τα πολιτικά θεσμικά όργανα προσπαθούν να δώσουν μία λύση, αλλά δεν μπορούν να εγγυηθούν ασφάλεια και βεβαιότητα στις ατομικότητες. Αυτό που κάνουν συνήθως μέσω της ρητορικής τους είναι να εστιάζουν σε έναν από τους

2 Ellin N. (1997), «Shelter from the Storm or Form Follows Fear and Vice Versa». Architecture of Fear. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σ. 35

3 Bauman Zygmunt (2000), Liquid Modernity, Polity Press, Oxford, σελ 40

τρεις όρους του Unsicherheit, αυτό της ασφάλειας. Βέβαια τα πιο πολλά μέτρα αντιμετώπισης στοχεύουν και πάλι στην εξατομίκευση, οπότε αντί να αντιμετωπίσουν τους φόβους παροτρύνουν τις ατομικότητες να διασφαλίσουν μόνες τους την ασφάλεια έναντι στον εχθρό και ακολουθεί ο ρατσισμός, οι θεωρίες συνωμοσίας, ο φασισμός κ.α. Όπως επεσήμανε ο Alberto Moravia, έχουμε γίνει τρομοκράτες καθώς και τρομοκρατημένοι.

Η χειραγωγή, η κυριαρχία του χώρου των ροών στους χώρους των τόπων αλλά κυρίως η ιδιωτικοποίηση προωθούν τόσο το φόβο όσο και την εξατομίκευση ώστε τα υποκείμενα να νιώθουν μόνα στη διαχείριση του. Ο φόβος για το άγνωστο δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά τον 20ο αιώνα. Είναι θεμελιώδες στοιχείο για το Δυτικό Πολιτισμό καθώς το δώρο το οποίο φέρνει στην ανθρωπότητα είναι η ασφάλεια από τους κινδύνους της φύσης ή τους άλλους ανθρώπους. Η πρωταρχική κοινωνική σύμβαση αποτελεί προϊόν μιας συναλλαγής, εγγυάται την ασφάλεια και καταπιέζει την ατομική ελευθερία. Ο Bauman υποστηρίζει πως αυτή η συνθήκη έχει αντιστραφεί και πλέον η ασφάλεια (κάποιων) θυσιάζεται στο βωμό της ατομικής ελευθερίας (κάποιων άλλων).

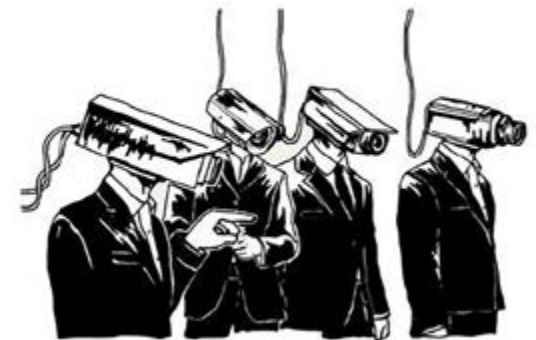
Η διάχυση του φόβου και ο μετασχηματισμός του έλεγχου σε μια εσωτερικοποιημένη διαδικασία, αφού τα υποκείμενα ξέρουν πως είναι ανά πάσα στιγμή ανιχνεύσιμα μετατρέπουν τη κατασκευή ασφάλειας σε κατεπείγουσα ανάγκη. Αυτή η ανάγκη σε συνδυασμό με την ιδιωτικοποίηση ωθεί τα υποκείμενα στην απομόνωση και στον αυτοεγκλεισμό. Περιοχές οι οποίες σχεδιάζονται ως θύλακες συντελούν σε αυτή τη συνθήκη με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις gated communities οι οποίες είναι «οικιστικές εξελίξεις με περιπολίες εισόδου και ένα σαφή διαχωρισμό από άλλες γειτονίες, συνήθως με ασφαλή περίφραξη»⁴. Οι κάτοικοι τους ετεροπροσδιορίζονται εσκεμμένα επειδή η μητρόπολη με τα χαρακτηριστικά της δεν τους καλύπτει. Έτσι διαμορφώνουν το δικό τους χώρο με βουκολικά χαρακτηριστικά όπως ρολόγια τα οποία εκφράζουν γραφικότητα και συντηρητισμό.

4 Ellin N. (1997). «Shelter from the Storm or Form Follows Fear and Vice Versa». Architecture of Fear, New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σ. 33

«Η ιδιωτικοποίηση, υποστηρίζει ο Binde, περιλαμβάνει την αναζήτηση της σταθερότητας σε ένα ασταθές και ανήσυχο σύμπαν χωρίς φανταστικά ορόσημα για να αγκυροβολήσει»

Ellin N. (1997). «Shelter from the Storm or Form Follows Fear and Vice Versa», Architecture of Fear. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σ. 33

Οι περιφραγμένες κοινότητες αποτελούν δείγμα χωροταξικού διαχωρισμού με φυλετικά ή ταξικά κριτήρια. Η αίσθηση της ασφάλειας μέσα σε αυτό το φρουρούμενο χώρο εντείνει το φόβο. Οι κάτοικοι αυτών των κοινοτήτων πολλές φορές θεωρούν πως τα ποσοστά εγκληματικότητας είναι μεγαλύτερα στις περιοχές εκτός των θυλάκων ενώ αυτό δεν αντιστοιχεί στη πραγματικότητα. Η ατομική ελευθερία των ανθρώπων οι οποίοι κατοικούν “μέσα” προστατεύεται από το φόβο που ασκεί το “έξω”. Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών είναι ο έλεγχος (με προηγμένα συστήματα) ιδιαίτερα στα σημεία εισόδου εξόδου και γενικά στο περιβάλλοντα χώρο, κάτι το οποίο επηρεάζει το σχεδιασμό τους. Οι κοινότητες έχουν καθαρά προνεωτερικούς τρόπους ελέγχου ως κλειστά συστήματα παρότι τα μέσα ελέγχου είναι σύγχρονα. Τα gated communities και αντίστοιχα όλοι οι θύλακες με στόχο την αποφυγή και την αυτοπροστασία, αντιπροσωπεύουν τον αυτοεγλεισμό προσομοιώνοντας τη κατοίκηση σε εμπόλεμη συνθήκη προσανατολισμένη στην άμυνα και στη σχέση του θύλακα με την εξωτερική κατάσταση.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΕΛΕΓΧΟΥ

**Κατάσταση Εξαίρεσης_Απο την ειρηνική στη
πολεμική συνθήκη**

Η πόλη ως πεδίο μάχης

Ο σύγχρονος νομαδισμός

4.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί η πολεμική συνθήκη κατά τη διάρκεια της οποίας στόχος είναι εξ ορισμού ο απόλυτος έλεγχος είτε πληθυσμιακών ομάδων είτε εμπορευμάτων ή εδαφών. Ζητούμενο είναι ο συσχετισμός πολεμικών τακτικών με τους εντοπισμένους κανόνες της πόλης των θυλάκων. Επιδιώκεται ο εντοπισμός των τρόπων με τον οποίο δημιουργούνται θύλακες καθώς έτσι εξασφαλίζεται μεγαλύτερο εύρος ελέγχου. Πιο συγκεκριμένα διερευνάται ο ρόλος της στρατιωτικοποίησης της πόλης, του νομαδισμού και της κατάστασης εξαίρεσης η οποία συνυφίνεται με το κράτος ασφάλειας.

4.2 Η κατάσταση εξαίρεσης ως πέρασμα από την ειρηνική στη πολεμική συνθήκη

Ο φόβος και το αφήγημα της ασφάλειας στη ρευστή νεωτερικότητα συντηρείται μέσω της προπαγάνδας, της ιδιωτικοποίησης αλλά και νομικών τεχνασμάτων όπως η κατάσταση εξαίρεσης. Η εξαίρεση δεν είναι ένα προσωρινό μέτρο αλλά γενικευμένος κανόνας στη πόλη των θυλάκων απαραίτητος για τη κατασκευή και διατήρηση της ασφάλειας και αυτό αποδεικνύεται από την ίδια της τη δομή. Σε ένα κατακερματισμένο περιβάλλον οι θύλακες απαιτούν τη ταυτοποίηση του υποκειμένου ώστε να του επιτραπεί η είσοδος. Μέσω της ταυτοποίησης καθορίζεται το δικαίωμα χρήσης το οποίο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την εξαίρεση, με την αναστολή των γενικών δικαιωμάτων. Η λογική της εξαίρεσης εξαπλώθηκε και νομιμοποιήθηκε σε παγκόσμια κλίμακα μετά τη πτώση των δίδυμων πύργων. Τα μέτρα τα οποία πάρθηκαν μετά την 11 Σεπτεμβρίου

«λειτουργήσαν ως καταλύτης για την επιτάχυνση της εκδίπλωσης των τάσεων και των πολιτικών που προϋπήρχαν. Στην ουσία, δεν ήταν το τρομοκρατικό χτύπημα αλλά, απεναντίας, όλα τα μέτρα που πάρθηκαν στο όνομα της αντι-τρομοκρατίας αυτά που είχαν τις μεγαλύτερες επιπτώσεις για τις πόλεις και τη ζωή σε αυτές»

M.O.U.T. (2012). 'Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος: Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ.66

Το υποκείμενο το οποίο ασκεί εξουσία ορίζει τη κατάσταση

έκτακτης ανάγκης και ενώ φαινομενικά αντλεί αυτή την εξουσία από την ισχύ του νόμου, στη πραγματικότητα την αντλεί από την αναστολή αυτού. Καταργεί το κοινωνικό συμβόλαιο και αλλάζει την ισορροπία ελευθερίας-ασφάλειας. Αυτή η εξαίρεση παρουσιάζεται να έχει ένα σκοπό, αφού γίνεται για να προστατευθεί η έννομη τάξη. Επομένως το υποκείμενο εξουσίας καθορίζει τότε, για ποιους και τι ή ποιος συνιστά απειλή.

Η εξαίρεση είναι μία χωροχρονική ρύθμιση επειδή αφενός δεν νοείται χωρίς χωρική εμβέλεια, είναι «η υλική έκφραση των ορίων του νόμου»¹ και αφετέρου ο έκτακτος χαρακτήρας δηλώνει μία διακοπή χρόνου, μία ασυνέχεια. Ουσιαστικά σε αυτή την ασυνέχεια ταυτοποιούνται υποκείμενα ώστε να εισέλθουν στη χωρική εμβέλεια της εξαίρεσης. Ο Αγκάμπεν θεωρεί το στρατόπεδο συγκέντρωσης ένα αποκρουσταλλωμένο παράδειγμα το οποίο ταυτοποιεί την απειλή/υποκείμενα χωρίς δικαιώματα και τα υποκείμενα εξουσίας. Στο παράδειγμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στα στρατόπεδα συγκέντρωσης βρίσκονταν υποκείμενα εξαιτίας της ταυτότητάς τους και όχι άνομων ενεργειών.

Η εξαίρεση ως κανόνας ρυθμίζει τη καθημερινότητα των υποκειμένων τα οποία έχουν επιλέξει να κατοικούν σε ένα θύλακα (π.χ. gated communities). Αντίθετα αυτοί οι οποίοι βρίσκονται έξω του θύλακα αντιλαμβάνονται αυτό το μέτρο ως μία εξαίρεση στη καθημερινότητά τους. Η εξαίρεση εμφανίζεται εδώ ως μέτρο προστασίας και παίρνει υλική υπόσταση σε χώρους προφύλαξης. Θύλακες οι οποίοι είτε περικλείουν κάποιους για να προστατευθεί το κοινωνικό σύνολο είτε περικλείουν αυτούς οι οποίοι χρίζουν προστασίας. Ο στρατιωτικός νόμος μπορεί να παραλληλιστεί με την καραντίνα και με το παράδειγμα της πανώλης της πόλης του Φουκώ, όπου κάθε κτίριο μπορεί δυνητικά να μετατραπεί σε χώρο εγκλεισμού, ακόμα και η κατοικία. Με το πρόσχημα της προστασίας από δυνητικές απειλές η εξαίρεση νομιμοποιείται ως εγγύηση ασφάλειας.

Δύο αρχιτεκτονικοί τύποι εξαίρεσης διακρίνονται: οι χώροι προφύλαξης οι οποίοι αναλύθηκαν και οι χώροι τιμωρίας. Χώροι εγκλεισμού σκόπιμα σχεδιασμένοι ώστε να ασκούν βία στα σώματα, τα οποία έκαναν άνομες πράξεις. Η αναστολή των δικαιωμάτων εμπεριέχει βία η οποία ασκείται στα πλαίσια

1 Σταυρίδης Σ. (2010). Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια. σ 20

του νόμου εφόσον η κατάσταση εξαίρεσης περιλαμβάνεται σε αυτόν. Ο νόμος εξακολουθεί να είναι ο μόνος εγγυητής άσκησης βίας. Οι χώροι εγκλεισμού είναι σχεδιασμένοι για να αποκλείσουν τη φτωχοποιημένη πλειοψηφία και πολλές φορές καταστέλλουν και ποινικοποιούν συμπεριφορές

«Αυτή η κατάσταση εξαίρεσης είναι συγκρίσιμη με αυτή του πολέμου, καθώς ο «πόλεμος υπάρχει επειδή το ταμπό σχετικά με τη βία στην καθημερινή ζωή υποβαθμίζει τη βία σε περιοχές της ύπαρξης που περιορίζονται στο χώρο και το χρόνο και ακολουθούν τους δικούς τους κανόνες»

Batallie Erotism quoted by Zanaib Bahrani in Rituals of War.The Body and Violence in Meso-potamia New York Zone Books 2008.

Ακόμα και οι χώροι προστασίας στη περίπτωση της καραντίνας λειτουργούν προσωρινά σαν τους χώρους τιμωρίας όχι όμως για παραβάτες του νόμου αλλά για τη πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου.

Τόσο οι χώροι προφύλαξης και τιμωρίας όσο και οι θύλακες της σύγχρονης μητρόπολης αποτελούν εντοπισμένες εξαιρέσεις. Σύμφωνα με το σχήμα του Μ.Ωζέ² χώροι μεταβατικοί όπως τα αεροδρόμια, τα mall, τα μοτέλ πάνω σε αυτοκινητόδρομους, τα ξενοδοχεία, τα βενζινάδικα και τα εστιατόρια φαστ φουντ απαιτούν ταυτοποίηση, μία προσωρινή ταυτότητα η οποία ορίζεται από τον έλεγχο στην είσοδο με πραγματικούς ή ηλεκτρονικούς φρουρούς. Στη πόλη των θυλάκων μπορεί η εξαίρεση να αποτελεί μόνιμη συνθήκη όμως η νομική επιβολή της εμφανίζεται ως ένα προσωρινό μέτρο σε ένα συγκεκριμένο τόπο, όπως μια ετεροχρονία ή ετεροτοπία. Όταν παύσει η ισχύς της κατάστασης εξαίρεσης τα μέτρα τα οποία καθιέρωσε δεν εξαφανίζονται αντιθέτως αφομοιώνονται στη κοινωνία στο όνομα της ασφάλειας ή τείνουν να μετασχηματίζονται σε ένα κανόνα με γενική ισχύ όπως οι πολιτικές μηδενικής ανοχής. Επομένως η πόλη των θυλάκων είναι συνυφασμένη με το κράτος ασφάλειας όπως ήταν η πόλη των ζωνών με το κράτος πρόνοιας.

2 Ο Ωζε χαρακτηρίζει ως μη-τόπους συγκεκριμένους, πραγματικούς τόπους (αεροδρόμια, εμπορικά κέντρα κατανάλωσης κτλ) οι οποίοι δεν έχουν τα χαρακτηριστικά ενός τόπου με τη κλασική κοινωνιολογική ερμηνεία. Δηλαδή δεν είναι κέντρα αναφοράς ή παραγωγής ταυτότητας των κοινωνικών υποκειμένων εξαιτίας ιστορικών αναφορών ή βιωματικών πρακτικών. Το σχήμα του Ωζε περιλαμβάνει τόσο αυτούς τους χώρους όσο και το σύνολο των σχέσεων οι οποίες αναπτύσσονται εκεί μεταξύ των υποκειμένων.

4.3 Η πόλη ως πεδίο μάχης

Η κατάσταση εξαίρεσης εμφανίζεται ως μία ομαλή συνθήκη η οποία ρυθμίζει την καθημερινότητα των υποκειμένων στη πόλη των θυλάκων. Από την απαρχή της χρήσης του νομικού όρου (αρχαία Ρώμη)¹ αυτός συνδέεται με τη κατάσταση του πολέμου δηλαδή ακολουθούσε ή προηγούνταν κυρίως κάποιο εξωτερικό ή εμφύλιο πόλεμο μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντίθετα σήμερα έχει αναχθεί σε κυρίαρχο παράδειγμα διακυβέρνησης χωρίς όμως να εγκαταλείπει τις στρατιωτικές καταβολές του. Η ρητορική σχετικά με την εξαίρεση και την ασφάλεια είναι σκοπίμως αφαιρετική ή ασαφής, ώστε να διεισδύει στη κοινωνική ζωή και να νομιμοποιεί τη στρατιωτικοποίηση της πόλης με σκοπό τον αποτελεσματικότερο έλεγχο.

Η στρατιωτικοποίηση σχετίζεται με την ανάγνωση της σύγχρονης πόλης ως πεδίο ριζοσπαστικοποίησης. Επειδή, οι σύγχρονες μητροπόλεις λειτουργούν ως συσσωρευτές κεφαλαίου και ανθρώπινου δυναμικού με πολύ μεγάλες κοινωνικές ανισότητες εξαιτίας του μεγέθους τους (υπερπληθυσμός) ενώ ταυτόχρονα εκεί βρίσκονται τα κέντρα συσσώρευσης ισχύος. Άρα προκύπτει η ανάγκη ελέγχου και καταστολής πιθανών ταραχών και εξεγέρσεων η οποία επιτυγχάνεται εξαιτίας τριών στοιχείων. Αρχικά μοχλοί στρατιωτικοποίησης διαχέουν τη πολεμική ατμόσφαιρα σε όλο το φάσμα της κοινωνίας. Ταυτόχρονα το δομημένο περιβάλλον μεταλλάσσεται και συγκεκριμένοι θύλακες αποκτούν αμυντικές σχέσεις με το περιβάλλοντα χώρο. Τέλος, ο στρατός διαβάζει τη πόλη ως πολεμικό πεδίο τόσο για αμυντικές όσο και για επιθετικές τακτικές.

Μοχλοί στρατιωτικοποίησης αποτελούν: η κρατικοποίηση του πολέμου, ο милитаристικός λόγος και η ασυμμετροποίηση του εχθρού. Οι πρακτικές του πολέμου συγκεντρώνονται από το Μεσαίωνα σε μια κεντρική εξουσία η οποία θεσπίζει στρατιωτικούς θεσμούς ως μονοπωλιακή πολεμική επιχείρηση. Έπειτα παρατηρείται η έντονη διάχυση του милитаристικού λόγου ο οποίος απομακρύνεται από το φιλοσοφικό-νομικό λόγο της κυρίαρχης κοινωνίας, διχάζει μόνιμως το κοινωνικό σώμα και θέτει το πόλεμο σε μόνιμο υπόβαθρο όλων των θεσμών εξουσίας. Η εξουσία κωδικοποιείται σε ένα σχεσιακό

1 Agamben G. (2007). ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ, μτφ. Μαρία Οικονομίδου. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ. σσ 73-90

μοντέλο το οποίο θα μπορούσε να παραπέμπει στο σχήμα και τις στρατηγικές του πολέμου². Ο εχθρός στη κοινωνία του ελέγχου είναι εναλλάξιμος ανάλογα με τις στρατηγικές καθώς είναι ασαφής, αόρατος, ασύμμετρος ή μη-αναγνωρίσιμος. Ο κάθε ξένος και άγνωστος εντός πόλης αποτελεί δυνητικά απειλή.

Οι άμεσα εντοπίσιμες αλλαγές μεταπολεμικά στο δομημένο περιβάλλον, σε αμερικανικές και ευρωπαϊκές πόλεις σχετίζονται κυρίως με τη δημιουργία θυλάκων και τη χρήση εξελιγμένων τεχνολογικών μέσων επιτήρησης. Θύλακες επιχειρηματικών δραστηριοτήτων δημιουργούνται σε προαστιακά περιβάλλοντα. Δομούνται ως μικρόκοσμοι συγκεντρώνοντας πλήθος χρήσεων της καθημερινής ζωής, κλειστοί και ελεγχόμενοι χώροι μακριά από τη πολυπλοκότητα της μητρόπολης. Συχνό φαινόμενο αποτελεί ο αποκλεισμός αυτών των κέντρων, άρα τμημάτων του αστικού ιστού, μέσω ρυθμίσεων για το δημόσιο χώρο και πρωτοκόλλων χρήσης. Τέλος, αυξάνεται ολόένα και περισσότερο η χρήση τεχνολογιών ασφαλείας τόσο σε εξατομικευμένες δραστηριότητες όσο και σε κρατικό επίπεδο αφού οι δαπάνες ασφαλείας υπερτερούν σε ποσά αυτές για λειτουργίες του κράτους πρόνοιας.

Η στρατιωτικοποιημένη πόλη δε θα μπορούσε να υφίστανται χωρίς την ανάμιξη του στρατού. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επικράτησε η «απόσυρση του στρατού στους στρατώνες» και η χρήση αστυνομίας για την εσωτερική καταστολή, τουλάχιστον στις χώρες του πρώτου κόσμου. Η πρώτη θεσμική εκτροπή έλαβε χώρα στις ΗΠΑ το 1992 όταν βετεράνοι επενέβησαν στη περιοχή του Watts στο Los Angeles για τη καταστολή της μαύρης κοινότητας ακολουθώντας πρωτόκολλα ειδικών εγχειριδίων³. Τα εγχειρίδια Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT)⁴ και Civil Disturbance Operations (CDO)⁵ διαμορφώνονται ήδη από το '70 και καταγράφουν τις τυπολογίες σε επίπεδο εδάφους (κτίρια, δρόμοι), υπογείου και εναέριο. Στη

2 Ούτως ή άλλως οι σχέσεις εξουσίας θεμελιώνονται πάνω σε συγκρούσεις συμφερόντων και το νομικό μοντέλο δε βοηθά στην ανάλυση των μηχανισμών εξουσίας εφόσον το υποκείμενο το οποίο ασκεί εξουσία μπορεί να αναστείλει την ισχύ του νόμου.

3 Σώματα του στρατού και της αστυνομίας εκπαιδεύονται σε παγκόσμιο επίπεδο σύμφωνα με αυτά τα εγχειρίδια, όπως οι καραμπινιέροι στην Ιταλία ή τα MAT στη Ελλάδα

4 Marine Corps Warfighting Publication (MCWP) 3-35.3, Military Operations on Urbanized Terrain (MOUT), 1998

5 Headquarters, Department of the Army, Civil Disturbance Operations, FM 3-19.15, April 2005

Στρατόπεδο εγκλεισμού

Μακέτα προσμείωσης για στρατιωτικούς λόγους

Απεικόνιση αστικού σχηματισμού σε στρατιωτικό εγχειρίδιο

Watts, Los Angeles, 1992

συνέχεια κατηγοριοποιούν τους αστικούς σχηματισμούς από τη μητρόπολη μέχρι τον οικισμό. Στις τελευταίες σελίδες αναλύονται οι τυπολογίες κτιρίων (μεγέθη, υλικά κτλ.). Η κατανόηση του αστικού χώρου, με εικόνες και αρχιτεκτονικά διαγράμματα, στοχεύει στην οικειοποίηση αυτού. Τέλος, αναπτύσσουν τις επιχειρησιακές τακτικές-επιθετικές και αμυντικές -, στο αντίστοιχο νομικό πλαίσιο, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα του κάθε χώρου.

Στη δεύτερη ενότητα γίνεται περιγραφή των Ψυχολογικών Επιχειρήσεων (PSYOP: Psychological Operations) και των μέσων προπαγάνδας στις οποίες ο στρατός αξιοποιεί τους υπονόμους και το δίκτυο τηλεπικοινωνιών. Τα virtual όπλα των τηλεπικοινωνιών είναι θεμελιώδη για τις PSYOP οι οποίες:

«είναι σχεδιασμένες επιχειρήσεις για τη μετάδοση επιλεγμένων πληροφοριών σε αλλοεθνή ακροατήρια ώστε να επηρεαστούν τα συναισθήματα, τα κίνητρα, ο συλλογισμός και τελικά η συμπεριφορά τους» με τρόπους που να «ωφελούν τους στόχους αυτού από τον οποίο προέρχονται»

M.O.U.T. (2012). 'Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος: Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις', κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη, 3, σ.70

Η επιτακτικότητα της χειραγώγησης αλλοεθνών ακροατηρίων προκύπτει εξαιτίας της ασυμμετροποίησης του εχθρού καθώς αυτός στη σύγχρονη μητρόπολη ως πεδίο μάχης μπορεί να τοποθετείται τόσο εντός όσο και εκτός. Όπως ο μουσουλμάνος μετανάστης νοείται ως τρομοκράτης και η μετανάστευση ως εισβολή και παραβίαση εθνικών συνόρων. Οι PSYOP στο ζενίθ τους περιλαμβάνουν παρακολούθηση ατόμων, απαγόρευση κυκλοφορίας, επίδειξη ταυτότητας σε σημεία

ελέγχου(check points), αποκλεισμό περιοχών, γραπτές άδειες για μεταφορά/κυκλοφορία, όπως και απαγόρευση διέλευσης οχημάτων. Οι βασικές οδηγίες του εγχειριδίου καταλήγουν με τις Μη Πολεμικές Στρατιωτικές Επιχειρήσεις (MOOTW) για αποτροπή του πολέμου και προώθηση της ειρήνης και περιλαμβάνουν την εφαρμογή κόκκινων ζωνών, τη σύμπραξη στρατιωτικών με αστυνομικές δυνάμεις και απαγόρευση κυκλοφορίας.

Τα παραπάνω μέτρα προσομοιάζουν εμπόλεμες καταστάσεις όπως η Βαγδάτη ή η Συρία αλλά λαμβάνουν χώρα και στο δυτικό κόσμο. Η πρώτη εφαρμογή γίνεται στην εξέγερση των γκέτο της μαύρης κοινότητας το '92 στο Λος Άντζελες και στέφθηκε με επιτυχία γιατί δεν υπήρχαν στρατιωτικές απώλειες «και παρά φυσικά τους 53 νεκρούς και 2.302 τραυματίες πολίτες»⁶. Έπειτα χρησιμοποιούνται σε πλήθος περιπτώσεων από ολυμπιακούς αγώνες μέχρι της συνόδους κορυφής στην Ευρώπη, με αποκορύφωμα τη Γένοβα το 2001. Οι εξεγέρσεις και οι ταραχές οι οποίες συμβαίνουν σε τέτοιες περιπτώσεις ουσιαστικά αποτελούν μία προσπάθεια επανα-οικειοποίησης του δημόσιου χώρου με πλιάτσικο, καταστροφή υποδομών και άλλα μέσα. Εδώ αναγνωρίζονται δύο διαφορετικές χωρικές αντιλήψεις. Από τη μία ο στρατός αναλύει τη πόλη σε ένα κατακερματισμένο δίκτυο γραμμών και συνόλων προσπαθώντας να μπλοκάρει τις ροές και να προβλέψει συμπεριφορές και από την άλλη οι εξεγερμένοι προσπαθούν να ανοίξουν γραμμές φυγής στο πεδίο της μάχης. Δηλαδή διαφορετικές κατηγορίες κοινωνικών υποκειμένων διεκδικούν τη παρουσία τους στις κατακερματισμένες μητροπόλεις αντιτιθέμενες στα θεσμικά όργανα της κρατικής εξουσίας. Αυτές οι ομάδες και όχι μόνο:

«υποδηλώνουν μια μορφή μη αναγώγιμη στο κράτος και αυτή η εξωτερικότητα παρουσιάζεται απαραίτητως σαν μια διάχυτη και πολύμορφη πολεμική μηχανή.»

Deleuze G. (2001). Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, επ. Παναγιώτης Καλαμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ. σ 34

6 MG James Delk, CAARNG (Ret.), A Domestic Case Study-The 1992 Los Angeles Riots, The City's Many Faces-Proceedings of the RAND Arroyo-MCWL-J8 UWG Urban Operations Conference, April 13-14, 1999 6. Bryan Finoki, MOUT Urbanism, <http://subtopia.blogspot.com>, 23 February 20

4.4 Ο σύγχρονος νομαδισμός

Η κρατική και η πολεμική μηχανή ως δύο συγκρουόμενα και αντιτιθέμενα σύνολα εξηγούνται περισσότερο στην ανάλυση των Deleuze και Guattari για τη νομαδολογία. Πρόκειται για μία μελέτη της αντιπαράθεσης των νομαδικών φύλων με την εγκατεστημένη πλειοψηφία υπό το πρίσμα της εδαφικότητας. Επικεντρώνεται σε δύο ανταγωνιστικές αντιλήψεις του χώρου: το λείο και το γραμμωτό χώρο οι οποίες αναλύονται στην απόλυτη αντίθεση τους καθώς σε επίπεδο χωρικότητας δεν υπάρχουν απόλυτα λείοι ή γραμμωποιημένοι χώροι. Σκοπός είναι η συσχέτιση του νομαδισμού με την αποσταθεροποίηση της εξουσίας καθώς αποτελεί εργαλείο κατανόησης των αναδυόμενων μορφών εξουσίας και ελέγχου ιδιαίτερα κατά τη μετάβαση από τη στέρεη στη ρευστή νεωτερικότητα.

Η εγκατεστημένη πλειοψηφία οφείλει την ύπαρξη της στη γεωργία. Αυτή αποτελεί το τρόπο με τον οποίο η γη αποκτά αξία και κατ'επέκταση μετατρέπεται σε ιδιοκτησία. Η στόχευση για συνεχή πρόοδο οδηγεί στη δημιουργία ενός θεσμικού οργάνου, του κράτους. Τα υποκείμενα αυτού υπόκεινται σε ένα ιεραρχικό σύστημα κανόνων κυρίως επειδή τους προσφέρει ασφάλεια. Ο νομαδισμός δε στηρίζεται στο σύστημα της προόδου αντιθέτως οργανώνεται με βάση τις αποκαλούμενες πρωτόγονες κοινωνίες εκφράζοντας εξωτερικότητα και εφευρετικότητα. Οι λείοι χώροι είναι ανοιχτοί με αλληπάλληλα σημεία προσανατολισμού έτσι η αναπάντευχη ανακάλυψη ενός σημείου στάσης το νοηματοδοτεί ως μετάβαση. Ο νομαδισμός παραπέμπει σε ένα διαρκή μετασχηματισμό, σε μια συνεχή ελικοειδή κίνηση και «αυτή η κίνηση έχει τα χαρακτηριστικά της απόλυτης ταχύτητας, ενός στροβίλου που καταλαμβάνει και γεμίζει τον χώρο»¹. Αυτή η ασυμβατότητα, η τριβή οδηγεί στη σύγκρουση. Όταν η κρατική και η πολεμική μηχανή συναντιούνται είτε ο λείος χώρος θα επεκταθεί είτε θα γραμμοποιηθεί.

Η σύγκριση δύο παιχνιδιών –σκάκι και Go²– αποσαφηνίζει τόσο το τρόπο κίνησης όσο και τα μοντέλα εξατομίκευσης ή παραγωγής ταυτότητας στα δύο σύνολα. Το σκάκι αντικατοπτρίζει τη κρατική μηχανή και εκτυλίσσεται σε ένα χαραγμένο πλαίσιο τετραγώνων με ελεγχόμενη κίνηση. Ακολουθούνται στρατηγικές οι οποίες υπακούν σε ένα σύνολο κανόνων και στηρίζονται στις σταθερές ιεραρχικές δεξιότητες των πιονιών. Από την άλλη στο Go αναπτύσσονται συγκρούσεις στιγμιαία σε ζώνες, χωρίς τη λογική κατάληψης του μεγαλύτερου χώρου. Τα πιόνια κινούνται σε γραμμή και είναι όμοια ενώ οι ταυτότητες τους αλλάζουν ανάλογα με τη φάση του παιχνιδιού. Παρατηρεί κανείς υποκείμενα τα οποία από τη μία υπακούν σε εσωτερικές διαδικασίες και από την άλλη αποκτούν άλλες ιδιότητες ανάλογα με το συσχετισμό των δυνάμεων. Στους λείους χώρους οι ταυτότητες μπορούν να αναδιαμορφωθούν και οι συσχετισμοί να αποσταθεροποιηθούν.

Η σύγκριση των αρχιτεκτόνων/μηχανικών με τους πρωτομάστορες του Μεσαίωνα³ τονίζει τη διαφορετικότητα

1 Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), *Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus*, University of Minnesota press. σ. 381

2 Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), *Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus*, University of Minnesota press. σσ 353-353

3 Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), *Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus*,

των δύο χωρικών αντιλήψεων. Οι πρώτοι ανταποκρινόμενοι στη Βασιλική Επιστήμη αποφεύγουν τον αυθορμητισμό, αντιθέτως δομούν σύμφωνα με τον ορθολογικό σχεδιασμό. Με απώτερο σκοπό να ασκήσουν έλεγχο πάνω στην ύλη και κατ'επέκταση τα υποκείμενα, σχεδιάζοντας με ποιο τρόπο αυτά θα κινήθούν και τελικώς θα χρησιμοποιήσουν το χώρο. Η υπεροχή της ελεγχόμενης δόμησης σε βάρος του αυθορμητισμού είναι λογική απόρροια της αρχικής κοινωνικής σύμβασης για υπόσχεση ασφάλειας. Οι πρωτομάστορες των καθεδρικών ναών οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τη νομαδική επιστήμη λειτουργούν εντελώς αντιθετικά. Σχεδιάζουν αυθόρμητα και in situ με βάση και σεβασμό στο τοπίο και στη πρώτη ύλη.

Η μέχρι τώρα ανάλυση των σχέσεων εξουσίας-ελέγχου-χώρου κατά τη περίοδο της νεωτερικότητας αντικατοπτρίζει τη γραμμοποίηση του χώρου από τη κρατική μηχανή σε επίπεδο εδαφικότητας. Εντός του ορθολογικού πλαισίου το κράτος μετρά, ποσοτικοποιεί, χαράσσει σύνορα, περιορίζει τη κίνηση των ροών, περιφράζει τη γη και την υπερεκμεταλλεύεται. Πέρα από την ύπαιθρο όμως, γραμμοποιεί και τη πόλη για να φιλτράρει και να ελέγξει τις ροές με τους δρόμους, τα αμυντικά τείχη, τα φρούρια, τα οικοδομικά τετράγωνα, τους τείχους (από το εσωτερικό των κατοικιών μέχρι το τείχος του Βερολίνου) δημιουργώντας ένα κλειστό σύστημα. Στο παράδειγμα του μοντερνισμού η πόλη ζωνοποιείται, στη περίπτωση των θυλάκων ορίζονται σύνορα και όρια. Με τη στρατιωτικοποίηση της πόλης η κρατική μηχανή αναλύει αυτή τη γραμμοποίηση ώστε να είναι σε θέση να αποκρούσει οποιαδήποτε προσπάθεια λείανσης.

Στην εποχή της μετανεωτερικότητας κατά την οποία τα όρια είναι ρευστά και η μετακινησιμότητα προνόμιο ο έλεγχος δε μπορεί να ασκηθεί σε ένα περίκλειστο οριοθετημένο σύστημα. Τα τείχη γκρεμίστηκαν για να επιτρέψουν τη διάχυση και εξάπλωση της πόλης. Τα καπιταλιστικά κεφάλαια και μηχανισμοί ελέγχου-εξουσίας συγκροτούνται νομαδικά αν και έχουν εντελώς διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες. Παραδείγματος χάρη το κεφάλαιο αντλεί την ισχύ του από τη ταχύτητα της πληροφορίας και τη συνεχή κίνηση. Η επαναστατική έξαρση ή η τεχνολογική έκρηξη της δεκαετίας του 70 αποτελούν απαραίτητες μετατροπές ώστε η κρατική μηχανή στη συνέχεια να τις κωδικοποιήσει, οριοθετήσει και να τις μετατρέψει σε παραγωγική σχέση προς όφελος της.

University of Minnesota press. σσ 367-8, 373-4

Οτιδήποτε καινοτόμο το οποίο αναπτύσσεται εκτός κρατικής μηχανής ως σχέση εξωτερικότητας⁴, κάποια στιγμή υιοθετείται από το κράτος ή τουλάχιστον τα τμήματά τα οποία είναι χρήσιμα στο κράτος και τα υπόλοιπα περιθωριοποιούνται. «Αν ο νομαδισμός αντιστοιχεί σε μια συνεχή μεταμόρφωση, η κρατική υπόσταση αντιστοιχεί στην αναπαράγωγή ενός αναγνωρίσιμου κεντροβαρικού συνόλου»⁵.

Οι λείοι χώροι αντιπροσωπεύουν τόσο στέπες, έρημους, παγετώνες, θάλασσες (πειρατές/νομάδες) όσο και τον ιντερνετικό χώρο (cyberspace/hackers). Έχει σημασία να τονιστεί πως η οπτική των D&G δεν ταυτίζει τον νομαδισμό με την χειραφέτηση. Η πολεμική μηχανή την οποία το κράτος προσπαθούσε να οικειοποιηθεί, μέσω στρατιωτικών και αστυνομικών θεσμών, τείνει τελικά να καθυποτάξει το ίδιο το κράτος τόσο στην περίπτωση του φασισμού όσο και με την μορφή της διάχυτης πολεμικής συνθήκης. Κατά συνέπεια αν και η χειραφέτηση ως γραμμή διαφυγής συγκροτείται οπωσδήποτε νομαδικά, η μηχανή του πολέμου μπορεί κάλλιστα να εντάσσεται σε διαφορετικά πολιτικά συμφραζόμενα.

Ο νομαδισμός συνδέεται τόσο με το ψηφιακό κόσμο, τη ρευστότητα του κεφαλαίου και της εξουσίας, όσο και με μορφές κατοίκησης, προσωρινής ή μόνιμης. Αυτές εκφράζονται μέσω δύο κατηγοριών σύγχρονων νομάδων. Οι πρώτοι αναγκάστηκαν να μετακινηθούν εξαιτίας μίας κρίσης (π.χ. πόλεμος) και οι δεύτεροι επιθυμούν τη μετακίνηση για αναψυχή ή ψυχαγωγία. Και στις δύο περιπτώσεις δημιουργούνται ξεχωριστοί θύλακες οι οποίοι ενεργοποιούνται και απενεργοποιούνται ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες. Οι θύλακες αυτοί μπορεί να λειτουργούν τονωτικά ή να αποτελούν ζώνες γκετοποίησης για το ευρύτερο αστικό περιβάλλον.

Στη πρώτη κατηγορία εμπίπτουν οι μεταναστευτικές ροές, άνθρωποι οι οποίοι διακόπτουν την εγκατεστημένη τους ρουτίνα πολλές φορές με βίαιο τρόπο. Εάν δε κατοικούν σε θύλακες τιμωρίας/καραντίνας (camp) σχηματίζουν νέες γειτονιές/θύλακες εντός του αστικού συνόλου με έντονο στοιχείο της ταυτότητάς τους. Όπως και να έχει αυτοί οι τόποι μεταβάλλονται μέσω της προσωρινής κατοίκησης των ροών

4 Deleuze G. (2001). Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ, επ. Παναγιώτης Κалаμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ. σ 31-34

5 Deleuze, G. & Guattari, F. (1987), Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus, University of Minnesota press. σ 375

η οποία είναι πιθανό να γίνει μόνιμη. Συνήθως συνοδεύεται από τη συγκέντρωση αυτών στον ευρύτερο δημόσιο χώρο προκειμένου να αναπτυχθεί μια αίσθηση ασφάλειας.

Στοιχεία και από τις δύο κατηγορίες χαρακτηρίζουν τον οικονομικό μετανάστη. Πολλές φορές οι εργαζόμενοι λόγο της επισφαλούς εργασίας εγκαθίστανται σε νέους τόπους για επαγγελματικούς και οικονομικούς λόγους. Συχνό είναι να εγκαθίστανται σε τόπους όπου ομοεθνείς τους έχουν δημιουργήσει ήδη μια κοινότητα. Ετερότητες καλούνται να αλληλεπιδράσουν σε πολύπλοκες συνθήκες δημιουργώντας υβριδικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Στη δεύτερη κατηγορία οι άνθρωποι μετακινούνται εκούσια και ανταποκρίνονται στη μορφή του τουρίστα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο αστικός χώρος υφίσταται άλλου είδους μεταβολές συχνά αποτελεί πεδίο μαζικής κατανάλωσης, χώρο θεματικής ταυτοποίησης για χάρη της αναψυχής ή για την ένταξη σε μια φαντασιακή συνθήκη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη του Φουκώ αποδομεί το στερεότυπο ενός ακατανόητου μηχανισμού ως μοναδική πηγή άσκησης εξουσίας και καταστολής θεμελιωμένος στην προσωπική βούληση του μονάρχη. Την εξουσία δεν αντιπροσωπεύει μια κάθετη ιεράρχηση αλλά ένα σχεσιακό μοντέλο. Σκοπός είναι η ανίχνευση των τρόπων με τους οποίους η εξουσία ελέγχει τον αστικό χώρο μέσω του σχεδιασμού.

Ένας τρόπος είναι η κατασκευή υπηκόων μέσω σχέσεων καθυπόταξης. Κύριος μοχλός της κατασκευής αυτής αποτελεί η τάξι-νόμηση η οποία ορίζει την ιεραρχία των σχέσεων. Η πειθαρχία αναλαμβάνει τη κατανομή των υποκειμένων στο χώρο δίνοντας έτσι υλική υπόσταση στην επιτήρηση. Οι χώροι πειθαρχίας και εγκλεισμού διέπονται από τέσσερα χαρακτηριστικά: την περιφράξη, την αρχή της στοιχειώδους εντόπισης ή δικτύωσης, τον κανόνα των λειτουργικών θέσεων και τη θέση των υποκειμένων στη σειρά. Ο αρχιτεκτονικός τύπος ο οποίος αποκρυσταλλώνει αυτά τα χωρικά χαρακτηριστικά είναι το πανοπτικόν στο οποίο ο επιτηρούμενος αυτορυθμίζει τη συμπεριφορά του. Μία μορφή ελέγχου είναι ο εγκλεισμός και βρίσκει πλήρη εφαρμογή στη τυπολογία του πανοπτικού. Μία συνθήκη διαρκούς επιτήρησης, μία φυλακή ή μια ετεροτοπία απόκλισης.

Οι ετεροτοπίες αποτελούν χώρους οι οποίοι έχουν την ικανότητα να αμφισβητήσουν το χωρικό πλαίσιο το οποίο τις περιβάλλει, αλλά αυτό δεν είναι απαραίτητο. Μπορούν να αντιστρέψουν πραγματικούς χώρους εν δυνάμει και όχι a priori καθώς είναι πάντα συγκρίσιμες με αυτούς. Όταν όμως καταφέρουν να υπερτερήσουν εκφράζουν το κανονικό αντί για το έτερο. Η άρθρωση σχέσεων χώρου εξουσίας μεταβάλλεται τη στιγμή κατά την οποία απειλείται η κυρίαρχη ταξινόμηση σχέσεων εξουσίας και χώρου από μία αταξία. Απόρροια αυτών είναι μία νέα μορφή ταξινόμησης η οποία σηματοδοτεί μία ασυνέχεια, ένα ρήγμα στη κανονικότητα. Οι ετεροτοπίες από συγκροτημένοι χώροι μετατρέπονται σε περάσματα, σε χωροχρονικές συγκυρίες κατά τις οποίες αναδύονται ετερότητες και αυτές έρχονται σε αντιπαράθεση με την κανονικότητα.

Το δομημένο περιβάλλον αναδεικνύεται σε πρωταγωνιστή όσον αφορά του ελεγκτικούς μηχανισμούς. Το 19ο αιώνα

γεννάται η πολεοδομία ως λύση στις άθλιες συνθήκες υγιεινής, έντονη αστικοποίηση και στον κατακερματισμό της πόλης η οποία εκφράζει ορθολογική τάση στο σχεδιασμό. Για τους πολεοδόμους, οι οποίοι σχεδιάζουν εντός ορθολογικού πλαισίου, η χωρική διάσταση της απελευθέρωσης αντιστοιχεί σε ένα κόσμο δομημένο μέσω της τάξι-νόμησης, σαφώς οριοθετημένο ώστε κάθε σύνολο κοινωνικής δραστηριότητας να ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα. Ψήγματα αυτής της ιδέας συναντώνται και κατά τη δημιουργία της νεωτερικής πόλης η οποία σχεδιάζεται με βάση τη σαφή διάκριση των χρήσεων του αστικού ιστού μέσω της δημιουργίας ζωνών και ταυτόχρονα την αγκαστή συναρμογή τους. Έτσι επιτυγχάνεται από τη μία πλευρά η ομαλή λειτουργία της κοινωνικής ζωής και, από την άλλη, η περιστολή των παθογενειών στις κοινωνικές σχέσεις. Αν και οι πόλεις των ζωνών ευαγγελίζονταν την ικανοποίηση του αιτήματος για λειτουργικά περιβάλλοντα κατοίκησης, εξέπεσαν σε μία στείρα δημιουργία ανοίκειων χώρων προσκολλημένες στην έννοια της τάξι-νόμησης.

Οι πόλεις των ζωνών αντικαταθίστανται από τις πόλεις των θυλάκων στις οποίες τάξι-νόμηση και αταξία αναμετρίονται συνεχώς. Εξ αρχής οι περιοχές οι οποίες σχεδιάζονται ως θύλακες διαθέτουν δικούς τους ιδιότυπους κανόνες ανάλογα με τη χρήση και τους χρήστες. Ενώ οι αστικές περιοχές οι οποίες μένουν εκτός αυτών εμφανίζονται ως ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον τυχαίας αστικής εξάπλωσης. Αυτή η συνθήκη εξασφαλίζει διαρκή έλεγχο σε οριοθετημένες επικράτειες, ενώ ταυτόχρονα τα υποκείμενα εκτός αυτών των θυλάκων υπόκεινται αποσπασματικό έλεγχο. Στους θύλακες συναντάται άλλη μία μορφή ελέγχου, ο αυτοεγκλεισμός. Η διάχυση του φόβου, η ιδιωτικοποίηση και η εσωτερικοποίηση του ελέγχου μετατρέπουν τη κατασκευή ασφάλειας σε κατεπείγουσα ανάγκη. Η κατασκευή ασφάλειας συνοδεύεται από τη παρακμή του δημόσιου χώρου. Το σύγχρονο κτισμένο περιβάλλον περιέχει όλο και λιγότερο δημόσιο χώρο ενώ ο υπάρχων ελέγχεται ολοένα και περισσότερο από διάφορες μορφές επιτήρησης. Όπως τα τοπικά πρωτόκολλα χρήσης του χώρου τα οποία αποτελούν εργαλείο της ταξινόμησης και μοχλό μετασχηματισμού της σχέσης τάξης-αταξίας. Η κανονικότητα και η κατάσταση εξαίρεσης βρίσκονται διαρκώς σε συνθήκη οριακής ισορροπίας. Η εξαίρεση μετατρέπεται σε κανόνα μέσω της διατήρησης ασφάλειας και του κοινωνικού διαχωρισμού.

Με τη σκέψη του Φουκώ πως η ειρήνη είναι μια μορφή πολέμου, σε συνδυασμό με την επιβολή του милитаристικού λόγου, τη μονιμοποίηση των έκτακτων μέτρων της εξαίρεσης, την εγκαθίδρυση του φόβου και της ανασφάλειας στο όνομα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» τη κατοίκηση μέσα σε θυλάκους τιμωρίας ή προφύλαξης και την αποσηματοποίηση του εχθρού γίνεται σαφές ο τρόπος με τον οποίο η σύγχρονη πόλη μπορεί να λειτουργήσει ως στρατιωτικό περιβάλλον. Οι τακτικές και οι ελεγκτικοί μηχανισμοί του πολέμου λαμβάνουν χώρα στη σύγχρονη πόλη ως εντοπισμένοι κανόνες. Ο στρατός αναλύει τη πόλη σε ένα κατακερματισμένο δίκτυο γραμμών και συνόλων προσπαθώντας να μπλοκάρει τις ροές και να προβλέψει συμπεριφορές ενώ οι εξεγερμένοι σε μία προσπάθεια επανά-οικοποίησης του δημόσιου χώρου δημιουργούν γραμμές φυγής στο της πεδίο μάχης. Δύο διαφορετικοί τρόποι δράσης και κίνησης στο χώρο οι οποίοι προσομοιώνουν τη κρατική και τη πολεμική μηχανή. Όταν η κρατική και η πολεμική μηχανή συναντιούνται είτε ο λείος χώρος θα επεκταθεί είτε θα γραμμοποιηθεί, είτε θα κωδικοποιηθεί για να κατακερματιστεί και να χαρτογραφηθεί, είτε θα απεδαικτοποιηθεί για να δημιουργηθούν ροές φυγής στην απεραντοσύνη του.

Χωρικά παραδείγματα των διαφορετικών μορφών και κλίμακας ελέγχου

Σύγχρονο Πανοπτικό

*Ο ρόλος της πρασσίας ως δημόσιος
χώρος της κατοικίας, ως ένας απόλυτα
ελεγχόμενος χώρος*

Ο Αυτοεγκλεισμός των Gated Communities

Αμυντική Αρχιτεκτονική

*Επιθετική Αρχιτεκτονική: το παράδειγμα
της Παλαιστίνης και του Ισραήλ*

5.1 Εισαγωγή

Στο τελευταίο κεφάλαιο παρατίθενται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα στα οποία ο έλεγχος και η ψηφιοποίησή του αποτελούν εργαλείο σχεδιασμού του χώρου. Ιχνογραφείται η σύγχρονη τυπολογία του πανοπτικού και ο τρόπος με τον οποίο τα εργαλεία ελέγχου ωθούν τα υποκείμενα στην αναζήτηση ασφάλειας: η εσωτερίκευση του ελέγχου κι ο φόβος οδηγούν στην κατασκευή χώρων αυτοεγκλεισμού και ετεροπροσδιορισμού, ενώ αναδυόμενες μορφές χειραγώγησης όπως το μάρκετινγκ και η διαφήμιση επηρεάζουν δραστικά τη διαμόρφωση των ημι-δημόσιων χώρων όπως την πρασιά. Κατ' επέκταση, η ανάγκη για ασφαλή περιβάλλοντα κατοικίας ανάγεται στο ανοικτό πεδίο του αστικού ιστού με αποκορύφωμα τον μετασχηματισμό της ίδιας της πόλης σε πολεμικό πεδίο ως παράδειγμα ολοκληρωτικού ελέγχου.

5.2 Σύγχρονο Πανοπτικό

Στο σύγχρονο χωρικό περιβάλλον το πανοπτικό δε συναντάται μόνο σε φυλακές, ιδρύματα ή χώρους εγκλεισμού αλλά εντοπίζεται ως τυπολογία στο δημόσιο χώρο. Ο μετασχηματισμός του δημοσίου χώρου ακολουθεί το μετασχηματισμό στον αστικό ιστό και τις πολεοδομικές αντιλήψεις με αποτέλεσμα κάποιες κοινωνικές και παραγωγικές λειτουργίες οι οποίες λάμβαναν χώρα στο δημόσιο χώρο, στην αγορά να παραγκωνιστούν για να αναδυθούν νέες. Οι λειτουργίες οι οποίες έρχονται στο προσκήνιο και προωθούν τη διάσπαση του πολυσυλλεκτικού και πολυλειτουργικού δημόσιου χώρου είναι η κίνηση και η κατανάλωση οι οποίες εδραιώνονται μέσω νέων τυπολογιών και μορφών. Πιο συγκεκριμένα, η αγορά αντικαταστάθηκε από εμπορικά κέντρα, θεματικά πάρκα, πύργους γραφείων και φανταστικά περιβάλλοντα (π.χ. Disneyland). Αυτοί συνεχίζουν να είναι δημόσιοι χώροι απλώς η συμπεριφορά του χρήστη ορίζεται μέσω του σχεδιασμού τους και η είσοδος ελέγχεται με τεχνολογικά μέσα ή πραγματικούς φρουρούς. Πέρα από τα πρωτόκολλα χρήσης παραπέμπουν στη τυπολογία του πανοπτικού, όπου το κέντρο καταλαμβάνεται από ένα κενό και όχι από έναν επιβλέποντα σε αντίθεση με τον αρχικό τύπο. Το κενό αποθαρρύνει την ανάρμοστη συμπεριφορά είτε αυτή είναι κλοπή είτε φυσικές επιθέσεις ή οτιδήποτε άλλο. Σε αυτό το αίθριο και πάλι ο καθένας είναι ορατός αλλά ο

επόπτης καθίσταται περιττός καθώς οι χρήστες επιτηρούνται από μόνοι τους άρα δεν είναι ξεκάθαρο ποιος είναι ο ελεγκτής και ποιος ο ελεγχόμενος. Αυτοί οι δημόσιοι χώροι πέρα από τα πρωτόκολλα χρήσης και τη τυπολογία του πανοπτικού υιοθετούν οχυρωματικές αρχιτεκτονικές μορφές σαν φρούρια τα οποία γυρνάνε πλάτη στη πόλη και στρέφονται προς τα μέσα, γι' αυτό άλλωστε είναι σύνηθες να τοποθετούνται σε προαστιακό περιβάλλον.

Το πανοπτικό ως τυπολογία κτιρίου δε συναντάται σε άλλες περιπτώσεις αλλά ως πολιτική τεχνολογία εντοπίζεται στη σύγχρονη πόλη. Η συνθήκη πως ένα βλέμμα καθιστά τα υποκείμενα επιτηρούμενα και πως ο κανόνας αυτός εγγράφεται στο σώμα είναι σύνηθες φαινόμενο το οποίο επιτελείται εξαιτίας των νέων τεχνολογιών και της δημόσιας επιταγής ασφαλών και ευέλικτων χώρων για κυκλοφορία, κατανάλωση και διασκέδαση. Τα ηλεκτρονικά μέσα επιτήρησης παρακολουθούν και καταγράφουν τις συμπεριφορές των υποκειμένων καθώς περιβάλλουν τις νέες τυπολογίες δημοσίου χώρου στοχεύοντας στη δημιουργία αποθηκών πληροφοριών. Η βασικότερη ή συνηθέστερη μορφή τεχνολογίας επιτήρησης είναι τα συστήματα τηλεόρασης κλειστού τύπου (CCTV)¹ τα οποία χρησιμοποιούνται για πρώτη φορά μαζικά τη δεκαετία του 1960 στην Αγγλία κυρίως σε ιδιωτικούς χώρους (σε καταστήματα για να εμποδίσουν τις κλοπές). Την επόμενη δεκαετία εμφανίζονται περιορισμένα σε δημόσιους χώρους όπως σε σταθμούς του μετρό και στα γήπεδα. Μέχρι το 1990 αυξάνονται σταθερά στα μέσα μαζικής μεταφοράς και σε καταστήματα, ενώ η εμφάνισή τους στους δρόμους είναι ακόμα περιορισμένη. Μετά το 2000 αυτοί οι μηχανισμοί επιτήρησης διαδίδονται και εμφανίζονται μαζικά στην πλειοψηφία των πόλεων με το Ηνωμένο Βασίλειο να αποτελεί ίσως το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα επιτήρησης και παρακολούθησης με αυτού του είδους την τεχνολογία. Αυτά τα μέσα πέρα από την επιτήρηση προωθούν και την εσωτερικοποίηση του ελέγχου καθώς τα υποκείμενα δεν γνωρίζουν πότε παρακολουθούνται και έτσι η αίσθηση της διαφάνειας και της συνεχούς κατάστασης ορατότητας αυξάνεται. Η χειραγώγηση και η συμμόρφωση στα κοινωνικά αποδεκτά πλαίσια συμπεριφοράς και δράσης γίνεται προσωπική υπόθεση.

1 Το κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης είναι η χρήση βιντεοκαμερών προς μεταβίβαση ενός σήματος σε ένα συγκεκριμένο μέρος, σε ένα περιορισμένο σύνολο οθονών.

Στη κοινωνία του ελέγχου τα υποκείμενα δεν επιτηρούνται μόνο εντός των ορίων τα οποία θέτουν οι πειθαρχικοί θεσμοί, αντιθέτως το εύρος πεδίου του ελέγχου έχει διευρυνθεί και η επιτήρηση γίνεται άορατη, ευέλικτη, ρευστή. Αυτή η μεταβολή επιτυγχάνεται και με τη χρήση του πανοπτικού καθώς

«τώρα τη θέση του πύργου στο εσωτερικό του πανοπτικού έχει πάρει ένα τεράστιο σύστημα μέσων καταγραφής, (τα συστήματα τηλεόρασης κλειστού τύπου), αποθήκευσης (τηλεφωνικό δίκτυο, internet) και ανάλυσης (υπολογιστές με κατάλληλο λογισμικό που επεξεργάζονται τα στοιχεία που συλλέγονται). Ο επιτηρητής έχει μετατραπεί σε αναλυτή της συλλογής δεδομένων ενώ ως έγκλειστοι εμφανίζονται το σύνολο της κοινωνίας.»

Διαδρομές Ελέγχου-Ανάδυση και Μετασχηματισμοί της σύγχρονης Πόλης, Σαββανίδης Κλεομένης-Γκρέστα Βάσω, σελ 52

5.3 Ο ρόλος της πρασιάς ως δημόσιος χώρος της κατοικίας, ως ένας απόλυτα ελεγχόμενος χώρος

Σε αυτή την ενότητα αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο τα νέα εργαλεία του ελέγχου, το μάρκετινγκ και η διαφήμιση-εκφράζοντας έντονα милитаристικό λόγο-ωθούν τα υποκείμενα στην κατασκευή ασφάλειας σε ένα χώρο ο οποίος είναι μέρος της κατοικίας, αλλά λειτουργεί ως δημόσιος, ως καθρέφτης της οικογένειας, την πρασιά. Θα εξεταστεί πως το γκαζόν μετατράπηκε σε πεδίο μάχης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του ψυχρού πολέμου, μέσω της συνεχούς προβολής εικόνων, των εντομοαπωθητικών, των θεραπευτικών κήπων και των κήπων νίκης.

Αρχικά παρατηρείται μια μαζικότατη διάχυση εικόνων στα έντυπα μέσα οι οποίες απεικόνιζαν ένα τυπικό αμερικανικό προαστιακό κήπο με γκαζόν και είχαν αποδέκτη τόσο την οικογένεια στο σπίτι όσο και τον στρατιώτη στο μέτωπο. Ενδεικτικό είναι ένα άρθρο του Νοεμβρίου του 1943 στο περιοδικό Life, το «An American Block: War Has Made Few Marks on Progress Avenue» στο οποίο δεκαοκτώ από τις είκοσι εννέα φωτογραφίες απεικονίζουν

γκαζόν. Τα άρθρα τα οποία απευθύνονταν σε στρατιώτες ήταν γεμάτα με εικόνες γκαζόν το οποίο παραλλήλιζαν με το σπίτι, με την έννοια του οικείου χώρου ο οποίος λειτουργεί σα καταφύγιο. Για αυτούς οι οποίοι έμειναν πίσω στο σπίτι περιμένοντας ο κήπος παραλληλίζεται με πολεμικό πεδίο. Η διατήρηση του γκαζόν ανάγεται σε απαραίτητο στοιχείο για τη διατήρηση του έθνους. Προωθούνται εικόνες στις οποίες οι φροντιστές του κήπου παρουσιάζονται ως μαχητές, τα εντομοκτόνα και οι ψεκαστήρες ως όπλα και τα ζιζάνια και τα παράσιτα ως εχθροί, με αποκορύφωμα το ιαπωνικό σκαθάρι. Υπήρχαν σε όλα τα έντυπα γελοιογραφίες οι οποίες εξέφραζαν ρατσισμό καθώς τα έντομα προσωποποιούνται ως εχθρικοί στρατιώτες και συγκεκριμένα τα ιπτάμενα έντομα ως ιαπωνικοί αλεξιπτωτιστές.

«Τα ιαπωνικά σκαθάρια, σε αντίθεση με τους Ιάπωνες, δεν έχουν κακή πίστη. Υπάρχουν, ωστόσο, πολλές ομοιότητες μεταξύ των δύο. Και οι δύο είναι μικροί αλλά πολυάριθμοι και παραγωγικοί, καθώς και άγριοι, άπληστοι και καταβροχθιστές. Και οι δύο είναι μονόφθαλμοι. Και οι δύο είναι ανυπόφοροι, ιδιαίτερα τα σκαθάρια. . . .»

Anthony Standen, «Japanese Beetle: Voracious, Libidinous, Prolific, He is Eating His Way Across the U.S., Destroying \$7,000,000 Worth of Plant Life Every Year.» Life, July 17, 1944, 39-46.

Όσον αφορά τα εντομοκτόνα τα οποία παρουσιάζονται ως όπλα στα χέρια των μαχητών/κηπουρών ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως η ανάπτυξη αυτής της βιομηχανίας σχετίζεται με τον υπαρκτό πόλεμο. Τα εντομοκτόνα μελετήθηκαν αρχικά από στρατιωτικές υπηρεσίες ως χημικά όπλα και αργότερα εισήχθηκαν στην αμερικανική αγορά με σλόγκαν όπως «η ατομική βόμβα του κόσμου των εντόμων»¹ (για το DDT). Η ταύτιση εντομοαπωθητικών και όπλων, εντόμων και εχθρών όπως επίσης σπιτιού και χώρου μάχης ήταν πολύ δημοφιλής.

Τα εντομοκτόνα μαζί με πολλά προϊόντα υγιεινής προωθούνται μέσω του милитаристικού λόγου. Όπως τα προϊόντα βρεφικής φροντίδας στα οποία οι διαφημίσεις συνδέουν το πρότυπο της γυναίκας με τη ταυτότητα της μητέρας. Σε αυτές το γκαζόν αντιπροσωπεύει την ασφάλεια την οποία οι γυναίκες υποχρεούνται να παρέχουν στην οικογένεια τους σε καιρό πολέμου. Η σχέση του γκαζόν με την αμερικανική κοινωνία και την ιατρική επιστήμη είναι ακόμα πιο βαθιά. Το γκαζόν

1 James Whorton, Before Silent Spring: Pesticides and Public Health in Pre-DDT America (Princeton: Princeton University Press, 1974), 248-49, quoted in Jenkins, The Lawn, 154.

χρησιμοποιήθηκε ως θεραπεία στις περιπτώσεις βετεράνων οι οποίοι επιστρέφοντας από τους πολέμους υπέφεραν από μετατραυματικό στρες και ψυχοπαθολογικές ασθένειες. Η κηπουρική θεωρήθηκε αρκετά αποτελεσματική λύση και αναπτύχθηκαν σε όλη την Αμερική στρατόπεδα κηπουρικής τα οποία λειτουργούν για θεραπευτικούς λόγους.

Οι 'κήποι νίκης', για ιδιωτική καλλιέργεια λαχανικών, αποτελούν άλλο ένα εργαλείο κατασκευής ασφάλειας το οποίο μέσω της προπαγάνδας ανάγεται σε εθνική υποχρέωση. Όπως παρατήρησε η Virginia Scott Jenkins η φροντίδα του γκαζόν αποτελεί ένα χόμπι το οποίο σώζει βενζίνη, ελαστικά αυτοκινήτων και δημόσιες συγκοινωνίες. Εργατικό δυναμικό (αγρότες, συσκευαστές, εργάτες) και υλικά τα οποία ήταν απαραίτητα για την πολεμική βιομηχανία. Σε διαφημίσεις το γκαζόν ταυτίζεται με τη σημαία και κατ' επέκταση η φροντίδα του με την εθνική άμυνα. Το γκαζόν μετατρέπεται σε σημάδι νίκης της αμερικανικής δημοκρατίας και σε ένα δικαίωμα στο οποίο όλοι οι πατριώτες πρέπει να έχουν πρόσβαση. Τέλος σε αυτές τις εικόνες πολλές φορές το γκαζόν ταυτίζεται με το χαλί. Οι δύο μαλακές επιφάνειες συγχέονται ως σύμβολα προστασίας της κατοικίας, ένας δακτύλιος ασφάλειας είτε από τις γειτονικές κατοικίες είτε από το κρύο πάτωμα και τη σκόνη.

«Το γκαζόν είναι μια αντισηπτική επιφάνεια στην οποία οι δραστηριότητες της οικογένειας μπορούν να επεκταθούν στην ύπαιθρο.»

Colomina B. (2007). Domesticity at War. Cambridge: The MIT Press. σ 132

Το γκαζόν αντιπροσωπεύει πολύ πετυχημένα τη διαίρεση της μεταπολεμικής αμερικανικής κοινωνίας από τη μία η αφθονία προϊόντων και από την άλλη η δράση του ως ηρεμιστικό ψυχικών ασθενειών. Ο κήπος αποτελεί θεμελιώδες συστατικό στη δημιουργία της αμερικανικής ταυτότητας γι' αυτό και τα εργαλεία ελέγχου όπως το μάρκετινγκ και η διαφήμιση επηρεάζουν δραστικά τη διαμόρφωση του. Ένας ημι-δημόσιος χώρος λειτουργεί ως το μέτωπο του σπιτιού το οποίο οφείλει να είναι περιφραγμένο - ορθογώνιας κάτοψης-πάντα σε τάξη, με κοντοκουρεμένο γκαζόν για να επιτρέπει την ορατότητα. Η ασφάλεια εξαρτάται από αυτή τη πράσινη όψη πανομοιότυπη σε όλες τις προαστιακές κατοικίες.

5.4 Ο Αυτοεγκλεισμός των Gated Communities

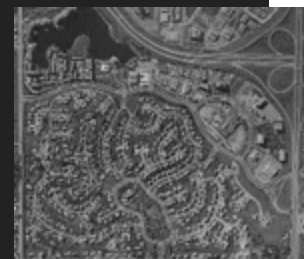
Η κληρονομία του μοντέρνου κινήματος μεταπολεμικά είναι απομονωμένοι πύργοι και τεμάχια μαζικής παραγωγής μεμονωμένων κατοικιών. Ο τεράστιος αριθμός αυτών συνέβαλε στη γενικότερη αποδοκιμασία. Ο μοντερνισμός κατηγορήθηκε για τη καταστροφή της δυτικής αστικής κληρονομιάς, της κοινοτικής ζωής, τη δημιουργία αισθητικής μονοτονίας και τη μείωση του δημόσιου χώρου. Η «δυσανάγνωστη» ποιότητα της μεταπολεμικής αστικής ανάπτυξης και ο φόβος που προκάλεσε αυτό οδήγησαν στην ενθάρρυνση προσπαθειών για τη δημιουργία οικείων και «ευανάγνωστων» χερσαίων σκηνικών. Η ανάγκη ασφάλειας και ετεροπροσδιορισμού, εκφράστηκε μέσω των κοινοτήτων μεγάλης κλίμακας ή αλλιώς αστικά χωρία. Αυτά μπορεί να αγνοούνται από τα αρχιτεκτονικά περιοδικά, όμως ένα πολύ μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού κατοικεί σε αυτές (κυρίως εκτός Ευρώπης). Ο σχεδιασμός τους εκφράζει τη νοσταλγική, συντηρητική και ρομαντική διάθεση της δεκαετίας του 1970.

Αρχικά ως εξεταστούν οι masterplanned communities (MPCs ή PUD) των οποίων η έκταση ποικίλλει από 1 έως 53.000 στρέμματα. Η βασική σχεδιαστική τους αρχή η οποία τις διαφοροποιεί από τα τυπικά μεταπολεμικά αμερικανικά προάστια, είναι η ανάπτυξη των κατοικιών γύρω από ζώνες υπαίθριων κοινόχρηστων χώρων σχεδιασμένων να προσφέρουν ανέσεις. Στοχεύουν στην ομογενοποίηση των κατοίκων, γι' αυτό διατήρησαν το τυπικό προαστιακό μοντέλο καμπυλόγραμμων, συλλεκτήριων οδικών αρτηριών στο οποίο τη κάθε "φλούδα" μοιράζονταν οικογένειες ίδιας οικονομικής κατάστασης, κοινωνικής θέσης ή ακόμα και ηλικίας. Οι ανέσεις οι οποίες αναφέρθηκαν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή κατά πλειοψηφία αυτοί οι κοινόχρηστοι χώροι σχεδιάζονται με κάποιο concept, με αποτέλεσμα να παραπέμπουν σε θέρετρο (εισήγαγαν άλλωστε την έννοια της θερινής κατοικίας). Το concept μπορεί να είναι η ιππασία, το golf, η ποδηλασία κ.α. Ο σκοπός αυτής της αρχιτεκτονικής πρότασης είναι η δημιουργία μιας κοινότητας, η αίσθηση ότι οι άνθρωποι που ζουν σε αυτό το τόπο μοιράζονται μία καθημερινότητα. Το αποτέλεσμα όμως πραγματικά είναι ένα οικιστικό σχέδιο μεγάλης κλίμακας με λιγότερες κατοικίες και περισσότερες ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις το οποίο έχει γυρίσει τη πλάτη στους γειτονικούς οικισμούς, αφού συνήθως περιβάλλεται από ζώνες πρασίνου ή τοίχους.

Η περιφράξη είναι ένα κοινό σημείο με τις gated communities, ένας άλλος τύπος οικιστικού συνόλου, προσανατολισμένος κυρίως στην ασφάλεια. Περιφραγμένες ιδιωτικές κατοικίες, με ελεγχόμενη πρόσβαση σε συγκεκριμένα σημεία (check point) οι οποίες περιπολούνται συχνά από ιδιωτική αστυνομία. Παραπέμπουν σε φρουριακή διάταξη όπως το μεσαιωνικό, κλειστό διάγραμμα το οποίο υπονοεί μια κατάσταση διαρκούς πολέμου με το έξω. Περικλείονται από ψηλούς τοίχους ή τάφρους και διαθέτουν «κήπους προσανατολισμένους στην ασφάλεια». Οι οποίοι για να αποτρέψουν τους εισβολείς διαθέτουν αναρριχητικά ακανθώδη φυτά κάτω από τα παράθυρα ή ψηλή φύτευση με στόχο την απόκρυψη του κτιρίου. Τέλος, συναντά κανείς και στο εσωτερικό των κατοικιών τεθωρακισμένα δωμάτια “safe rooms” τα οποία αποκρύπτονται στα αρχιτεκτονικά σχέδια. Η είσοδος σε αυτά πραγματοποιείται από κρυφές πόρτες σε περίπτωση που κάποιος εισβολέας έχει ξεπεράσει όλα τα προηγούμενα εμπόδια. Κάποιες υψηλού επιπέδου MPCs διαθέτουν στους κατοίκους ένα κανάλι καλωδιακής τηλεόρασης το οποίο αναφέρει θέματα ασφάλειας στην περίμετρο όλο το εικοσιτετράωρο.

Μετά τα MPCs και τα gated communities σειρά έχουν τα “αστικά χωριά” ή αλλιώς “edge cities”. Είναι πόλεις οι οποίες χτίζονται στα όρια παραδοσιακών πόλεων (δηλαδή αυτών που αναπτύχθηκαν με τυπικό τρόπο προπολεμικά) και συνήθως ο πυρήνας τους αποτελείται από επιχειρηματικά κέντρα, δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας, και κάποιο υπαίθριο δημόσιο χώρο δίπλα στο εμπορικό κέντρο ή τους χώρους στάθμευσης. Η πρόσβαση σε αυτές γίνεται μέσω δρόμων υψηλής ταχύτητας οι οποίοι διέρχονται από κατοικημένες περιοχές χαμηλής πυκνότητας. Αυτές οι προαστιακές πόλεις έχουν υιοθετήσει κάποιες λειτουργίες της παραδοσιακής πόλης, αλλά συμβαίνει και το αντίστροφο. Έτσι σε συμβατικές πόλεις εμφανίζονται εστιατόρια fast food, εμπορικά κέντρα και καינוρίες περιοχές κατοικίας για τα μεσαία στρώματα. Τα edge cities βρίσκονται κοντά στον αστικό ιστό και προσπαθούν να είναι οικεία στους χρήστες με ποιοτικούς δημόσιους χώρους, με χρώματα, διακόσμηση, ονόματα τα οποία θυμίζουν παραδοσιακές πόλεις (η πλατεία, η αγορά, το δημαρχείο) και κάποιες φορές μια κεντρική αφήγηση.

Όπως η Las Colinas, πέντε λεπτά από το αεροδρόμιο Dallas / Fort Worth, ξεκίνησε να χτίζεται το 1974 και μέχρι το 1989 ήταν η έδρα 900 εταιριών (π.χ. GTE, Xerox, Exxon), με

Αεροφωτογραφία της Regency, master-planned community, σχεδιάστηκε από την ομάδα SWA, Ομάδα, Νεμπράσκα

Περιφραγμένη Κοινότητα δίπλα σε παραγκούπολη, Σάο Πάολο, Βραζιλία

Πύλη Εισόδου, Polo Club, Boca Raton, Florida

Το αίθριο της βιβλιοθήκης Bobst του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (σχεδιάστηκε από τον Philip Johnson το 1972)

πληθυσμό 25.000, οι οποίοι ζούσαν σε gated communities ή MPCs. Η αφήγηση αυτής της πόλης εκτυλίσσεται στο κέντρο: ένα διάδρομο πεζών, το Canal Walk και μια πλατεία τη Williams Square. Εκεί αποτυπώνονται στο αστικό τοπίο αναφορές στο παρελθόν του Τέξας και μια πλατεία κλειστή, περικυκλωμένη από πύργους γραφείων, παραπέμποντας σε ευρωπαϊκή πλατεία. Σε ένα διαφημιστικό φυλλάδιο ενημερώνεται κανείς:

«Όπου η Las Colinas μεγαλώνει σήμερα, αναπτύχθηκε κάποτε ο αραβόσιτος και η κολοκύθα των Ινδιάνων του Τέξας.....Η διατήρηση της κληρονομιάς του Τέξας είναι αναπόσπαστο στοιχείο της δέσμευσης που κάνει η Las Colinas για το μέλλον»

Dillon, David. 1989. Las Colinas Revisited. Planning. December, 8.

Οι περιφραγμένοι θύλακες δε συναντώνται μόνο στην Αμερική είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς σε χώρες οι οποίες αποτελούσαν αποικίες και σήμερα έχουν αγεφύρωτες κοινωνικές ανισότητες όπως η Νότιος Αφρική και η Βραζιλία. Σε πόλεις όπως το Sao Paolo είναι σύνηθες gated communities και φαβέλες να γειτνιάζουν. Στη κεντρική Ευρώπη συναντώνται περιορισμένες σε χώρες όπως η Αγγλία και λιγότερο η Γαλλία αλλά φαίνεται να έχουν μεγάλη απήχηση στο πρώην ανατολικό μπλοκ με τη Πολωνία να έρχεται πρώτη σε αριθμούς. Η τάση προαστικοποίησης στη Πολωνία έχει ξεκινήσει ήδη από το 1980 και οι gated communities εισήχθησαν το 1990 με σλόγκαν όπως «μια όαση πολυτέλειας και ένα κομμάτι Αμερικής»¹. Επειδή με τη κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού ξένα κεφάλαια άρχισαν να εισρέουν στη χώρα, η οικοδομική βιομηχανία ανθούσε και εργολάβοι εξορισμένοι στην

1 Σε άρθρο της εφημερίδας Gazeta Wyborcza

Αμερική επέστρεψαν. Αρχικά οι περισσότερες περιφραγμένες κοινότητες βρίσκονται στο νότο της χώρας, όπου οι διαθέσιμες γεωργικές εκτάσεις και η απουσία βιομηχανίας κατέστησε εφικτή την επέκταση της πόλης. Αργότερα βέβαια αυξάνονται ακόμα και σε περιοχές της εργατικής τάξης όπως το Bielany (βορειοδυτικά) στο οποίο εκτιμάται πως τα δύο τρίτα των νεόδμητων κατοικιών στη δεκαετία του 2000 ήταν είτε περιφραγμένα είτε φυλασσόμενα. Επί του παρόντος, υπάρχουν πιθανώς περισσότερες από τετρακόσιες κλειστές κοινότητες στη Βαρσοβία και εκτιμάται ότι το 75% όλων των νέων κατοικιών στην αγορά της Βαρσοβίας βρίσκονται σε περικλειστές κοινότητες. Στην Ελλάδα αυτό το φαινόμενο δεν έχει κάνει ακόμα την εμφάνισή του. Παρατηρούνται θύλακες κατοίκησης πλουσίων ολοφάνερα αποκομμένοι από τον αστικό ιστό που τις περιβάλλει, όπως η Εκάλη, το Ψυχικό ή ο οικισμός Λήδα-Μαρία στη Θέρμη Θεσσαλονίκης αλλά δεν αποτελούν καθαρό παράδειγμα gated community αφού απουσιάζει η πύλη και η περίφραξη.

Moore, Piazza d'Italia, Νέα Ορλεάνη, 1975-1979.

5.5 Αμυντική Αρχιτεκτονική

Την ανάγκη για ασφαλή περιβάλλοντα διαβίωσης δεν είχαν μόνο οι κάτοικοι των gated communities. Ο φόβος και η ανασφάλεια ως σύγχρονο φαινόμενο ερευνήθηκαν από μελετητές και εφαρμόστηκαν από αρχιτέκτονες στον πολεοδομικό σχεδιασμό διαμορφώνοντας στρατηγικές ελέγχου και επιτήρησης. Ο Oscar Newman εξέδωσε το σύγγραμμά Defensible Space το 1972 και σε αυτό υποστήριξε τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος προστασίας μέσω της αύξησης των μέτρων ασφάλειας όπως κατασκευή τοίχων και φραχτών, εγκατάσταση καμερών παρακολούθησης και περιπολίες ασφάλειας. Δηλαδή τα μέσα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν αρχικά σε ένα κλειστό σύστημα, τις gated communities, εφαρμόζονται πλέον σε ανοιχτό πεδίο. Το πολεοδομικό ρεύμα της αμυντικής αρχιτεκτονικής απορρέει από τη σκέψη του Deulouze σχετικά με το μετασχηματισμό του ελέγχου και την διεύρυνση των χωρικών ορίων άσκησης του.

Σε περιοχές κατοικίας με τυπική προπολεμική ανάπτυξη δημιουργούνται σύλλογοι γειτονιάς οι οποίοι απαιτούν το κλείσιμο δημόσιων δρόμων ή την περίφραξη της γειτονιάς τους και περιπολούν εθελοντικά τη περίμετρο. Ένα παράδειγμα είναι το συγκρότημα πολυκατοικιών (4.213 μονάδες) του Park Labrea στο Λος Άντζελες το οποίο χτίστηκε από το 1941 έως το 1948 και πρόσθεσε πύλες το 1990. Παρεμφερής είναι η προσθήκη πυλών σε μια γειτονιά 5.000 κατοίκων η οποία χτίστηκε κατά το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα στο Five Oaks, Ντέιτον, Οχάιο. Η επίδραση της “αμυντικής αρχιτεκτονικής” του Newman στην αμερικανική κοινωνία είναι ιδιαίτερα εμφανής μετά την εξέγερση στο LA το 1992. Η απάντηση σε μία προσπάθεια επανανοικοποίησης του δημόσιου χώρου ήταν εκατοντάδες αιτήσεις στο Δημοτικό Συμβούλιο για άδεια εγκατάστασης πύλης ή ιδιωτικοποίηση των αστικών δρόμων. Όπως αναφέρει ο Flusty:

«Οι κατασκευές με ξύλινα πλαίσια, εύφλεκτες και εύκολα παραβιασμένες, έχουν αντικατασταθεί από ενιαία ή διπλά τοιχώματα σκυροδέματος. Τα παραπέτα των σκεπών έχουν επεκταθεί για να εκτρέψουν τις βόμβες μολότοφ οι οποίες ρίχτηκαν από το επίπεδο του δρόμου. Οι γυάλινες βιτρίνες είτε δεν έχουν επιδιορθωθεί ή τσιμεντένια προπύργια έχουν τοποθετηθεί μπροστά από αυτές από δύο έως πέντε πόδια ψηλότερα από το επίπεδο του πεζοδρομίου, για να αποτρέψουν τα αυτοκίνητα να μπαίνουν στο εσωτερικό. Οι κλειδωμένες θωρακισμένες εισοδοί και οι μεταλλικές συρόμενες πόρτες έχουν αντικατασταθεί από πύλες με κατεβασμένα ρολά συμπαγών μεταλλικών πλακών.»

Ellin N. (1999). Post Modern Urbanism. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σ 169

Στην Ευρώπη η τάση ανασφάλειας δεν εκφράστηκε με αυτό το τρόπο. Κυρίως μετασχηματίστηκαν οι είδη υπάρχουσες τυπολογίες και εκδηλώθηκε μία τάση εκδίωξης των ριζοσπαστικών στοιχείων από τη μητρόπολη στα προάστια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Παρίσι. Η διαταγή και απάντηση της εξουσίας στις φοιτητικές εξεγέρσεις του Μαΐου του 1968 είναι η κατάκτηση του πανεπιστημίου σε πολυάριθμα μικρότερα τμήματα τοποθετημένα στα προάστια. Εκτός από αυτό είχαν σχεδιαστεί έτσι ώστε να ενσωματώνουν λίγο ή καθόλου δημόσιο χώρο για την αποφυγή τόσο προγραμματισμένων συγκεντρώσεων όσο και τυχαίων συναντήσεων. Παράλληλα οικοδομούνται πέντε νέοι προαστιακοί σχηματισμοί για την εργατική τάξη με αποτέλεσμα την εξάπλωση του Παρισιού και τη φθίνουσα πορεία της ριζοσπαστικής πολιτικής των εσωτερικών προαστίων.

Ο μετασχηματισμός των παραδοσιακών τυπολογιών έφερε ως αποτέλεσμα χώροι οι οποίοι θεωρούνταν υποβαθμισμένοι να γίνονται προνομιακοί ή το αντίστροφο. Παραδείγματος χάρη στις σύγχρονες δημόσιες πλατείες δε συναντά κανείς τυφλά σημεία ή πολλές διάφορες επιπέδων αντιθέτως λειτουργούν περισσότερο ως ανοιχτά πεδία. Σύμφωνα με το Μέμο Φιλιπιάδη σε διαγωνισμούς για την ανάπλαση τεσσάρων πλατειών στην Αθήνα τα βραβεία σάρωσε η «αρχιτεκτονική απογύμνωση» υπερτερώντας άλλων προτάσεων με υψομετρικές διαφορές ή κατασκευές εντός της πλατείας. Ακόμη σε αυτές τις άδειες πλατείες έχει κανείς όλες τις ανέσεις του σπιτιού του όπως φαγητό, ποτό, τηλεόραση, κινητά. Αυτή η μεταφορά μηχανισμών παρακολούθησης όπως οθόνες ή καθρέφτες από την οικιακή στη δημόσια σφαίρα είναι αρκετά ενδιαφέρουσα.

Ένα παράδειγμα είναι ο σχεδιασμός για μία σειρά καταστημάτων Prada από τους OMA και η τοποθέτηση ενός καθρέφτη με ενσωματωμένη κάμερα ο οποίος μπορεί να δείχνει τη πλάτη αυτού που στέκεται εκεί. Άρα παρατηρούμε πως η οπτική συνέχεια την οποία κάποτε επεδίωκε το μοντέρνο κίνημα-οπτική επαφή και συνέχεια του μέσα έξω, τόσο με τις διαφάνειες όσο και με τη χρήση του ίδιου υλικού εκατέρωθεν αυτών-αντικαθίσταται από την ηλεκτρονική συνέχεια. Έτσι εντελώς κλειστοί και σκοτεινοί χώροι δε θεωρούνται υποδεέστεροι, όπως το εστιατόριο Brasserie 1999 των Diller+Scofidio στη Νέα Υόρκη το οποίο τοποθετημένο σε μία πέτρινη βάση δεν έχει καμία θέα ή σύνδεση με το δρόμο. Τη λύση δίνει μία οθόνη plasma η οποία προβάλλει εικόνες από το δρόμο, μέσω μιας κάμερας και παράγει εικονική διαφάνεια. Στο εσωτερικό του εστιατορίου συναντά κανείς ένα μεγάλο αμφίκurto υαλοπίνακα μήκους 50 ποδιών ο οποίος στηρίζεται σε έναν εσωτερικό τοίχο και δημιουργεί χώρο για τους πελάτες αποτρέποντας την άμεση θέαση τους από τους υπόλοιπους. Ακόμα και η pilotis του μοντερνισμού, μεταπολεμικά άφηνε έκθετους τους χρήστες οπότε τα καινούργια κτίρια, σε συνδυασμό με τις επιταγές της βιοκλιματικής, είναι “θαμμένα”. Ταυτόχρονα οι γυάλινες επιφάνειες των δημοσίων κτιρίων αποκτούν όλο και περισσότερες υφές και μοτίβα τα οποία μπλοκάρουν την άμεση θέαση.

Ο Gates πρόσθεσε το 1990 στο Park Labrea του Λος Άντζελες. Σχεδιάστηκε αρχικά από τους Leonard Schultze & Son και τον E. T. Heitschmidt για την Ανάπτυξη Στεγαστικής Ανάπτυξης Metropolitan, 1941-1948

Brasserie, Diller and Scofidio, 1999

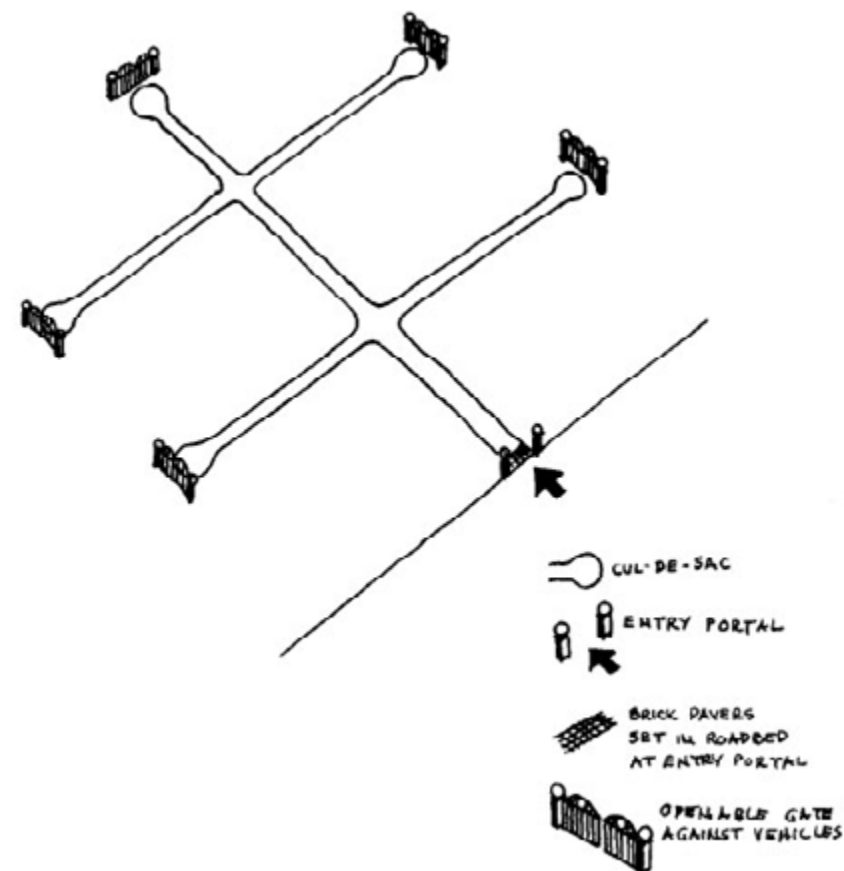

Herzog και de Meuron, Οίκο Dominus, Γούντιθιλ, Καλιφόρνια, 1997. Κατασκευή από συρματοκιβώτιο με γرانίτη

Πάνω:προαστιακές κατοικίες στην Αμερική
Κάτω:εργοστάσιο στην Ευρώπη

Ένα σύνολο από τεχνικές απόκρυψης έχουν επιστρατευτεί όπως φωτισμός, μοτίβα, γράμματα τα οποία διατρέχουν μεγάλες διαφάνειες ή διακοσμητικά θέματα όπως στην Eberswalde Library 1999 των Herzog & de Meuron. Στις προσόψεις τοποθετείται μία σειρά εικόνων οι οποίες κατακερματίζουν τη πρόσοψη σε τετράγωνες πλάκες και δημιουργούν διαφορετικές υφές, τραχείς και ομαλές επιφάνειες. Το μέγεθος των πλακών φαίνεται να ακολουθεί τη κλίμακα των γειτονικών τούβλινων τοιχοποιιών. Οι εικόνες και το γυαλί τοποθετήθηκαν επάνω σε πλάκες σκυροδέματος μαζί με μία στρώση επιβραδυντικής χημικής ουσίας, μία τεχνική η οποία λειτούργησε ως μεταξοτυπία στις πλάκες σκυροδέματος. Οι εικόνες επιμελημένες από τον Thomas Ruff απεικονίζουν τόσο τη καθημερινότητα των Γερμανών όσο και το παρελθόν τους σε σχέση με το πόλεμο ή το Τείχος. Θέματα αρχειακού υλικού τα οποία συνδέονται άμεσα με μία βιβλιοθήκη.

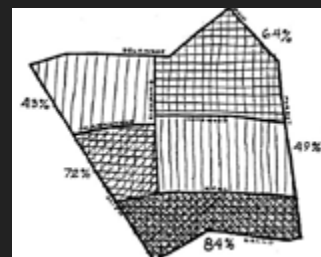
Όψη, Βιβλιοθήκη Eberswalde

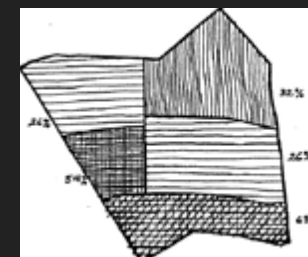
Λεπτομέρεια τείχου, Βιβλιοθήκη Eberswalde

Χάρτης του Five Oaks με τους εσωτερικούς δρόμους και τα όρια

Διάγραμμα ανάλυσης του Five Oaks με τα ποσοστά ενοικιαστών

Διάγραμμα ανάλυσης του Five Oaks με τα ποσοστά ενοικιαστών της Αφροαμερικανικής κοινότητας

Διάγραμμα προσβάσεων των mini γειτονιών

5.6 Επιθετική Αρχιτεκτονική: το παράδειγμα της Παλαιστίνης και του Ισραήλ

Παραπάνω εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο ο στρατός χαρτογραφεί τη πόλη. Εδώ θα εξεταστεί πως η πόλη μετασχηματίζεται σε πραγματικό πολεμικό πεδίο μέσα από το παράδειγμα της εφαρμογής των στρατιωτικών εγχειριδίων από τις μονάδες των Ισραηλινών Αμυντικών Δυνάμεων (I.D.F). Πρόκειται για την επιβολή ενός αποικιακού συστήματος με υλικά μέσα, τα οποία επιστρατεύει η αρχιτεκτονική για την οργάνωση και τον έλεγχο της επικράτειας. Αυτά ασκούν τεράστια πίεση στα υποκείμενα και δυσχεραίνουν την οργάνωση της καθημερινότητας τους. Θα μελετηθούν τόσο οι τρόποι τους οποίους το Ισραήλ χρησιμοποιεί κατά τη διάρκεια μιας στρατιωτικής επιχείρησης, όσο και τα αρχιτεκτονικά μέσα ελέγχου του παλαιστινιακού πληθυσμού.

Μια τεχνική η οποία έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρων από τον ισραηλινό στρατό είναι η Urbicide. Πρόκειται για τη καταστροφή κτιρίων και πολεοδομικών αναπτυγμάτων τα οποία δεν αποτελούν στόχο στρατιωτικής σημασία, όπως οι κατοικίες αμάχων. Αποτελεί κλασική πολεμική τεχνική όμως η εμπειρία να ασκείται από οργανωμένους εθνικούς στρατούς είναι πρόσφατη. Είναι μία πράξη η οποία στοχεύει απευθείας στη καθημερινή ζωή του πληθυσμού, έτσι ώστε ο πόλεμος να μην μπορεί να αγνοηθεί από κανέναν. Παραπέμπει στο τρόπο με τον οποίο διαχειρίστηκαν τις παλαιοτεχνικές πόλεις οι αστοί βιομήχανοι. Γκρεμίζοντας τα τείχη, οι εικόνες και οι αναμνήσεις της πόλης ξεθωριάζουν ενώ τα “no man’s land” από τη γέννηση τους είναι τόποι χωρίς μνήμη και παράδοση. Η αστική ζωή καταστρέφεται καθώς μία νέα είναι έτοιμη να δομηθεί.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο τρόπος με τον οποίο κινούνται στο πεδίο της μάχης. Ανοίγουν τρύπες με χρήση εκρηκτικών στις μεσοτοιχίες των κατοικιών για να κινούνται οριζόντια και στα πατώματα και τις οροφές για να κινούνται κάθετα. Προσπαθούν να “λειάνουν” τα όρια κατά τη κίνηση τους και χρησιμοποιούν τακτικές οι οποίες συνδέονται με τα αντάρτικα πόλης. Στόχος αυτών των επιθετικών τακτικών είναι η επανασχεδίαση του περιβάλλοντος με στόχο το καλύτερο έλεγχο του παλαιστινιακού πληθυσμού.

Η αστική και τοπική επανασχεδίαση γίνεται πράξη με τα

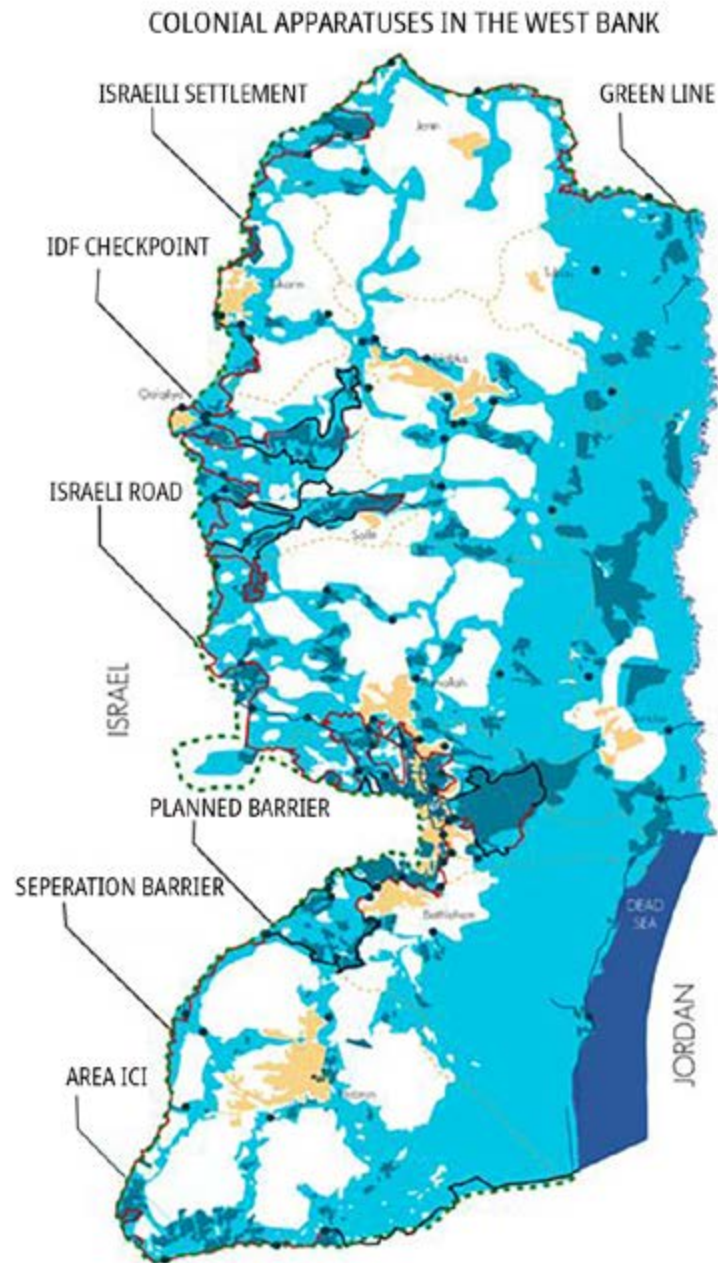
παρακάτω αρχιτεκτονικά μέσα. Το Τείχος/Πράσινη γραμμή και τα check point κατά μήκος αυτού, τους ισραηλινούς αστικούς εποίκισμούς, το περιορισμό των υπαρχόντων παλαιστινιακών οικισμών και τον αποκλειστικά ισραηλινό αυτοκινητόδρομο που διασχίζει τους παραπάνω οικισμούς.

Το Τείχος φιλτράρει και ελέγχει τη κίνηση των Παλαιστινίων προς το Ισραήλ, ενώ ταυτόχρονα συμπεριλαμβάνει το μεγαλύτερο αριθμό εβραϊκών οικισμών στην ισραηλινή πλευρά του τείχους. Το Τείχος εμφανίζεται αρχικά ως μία προσωρινή επέμβαση στο όνομα της εξαιρέσης η οποία απομονώνει πόλεις συνθέτοντας θύλακες. Η πόλη της Qalqiliya και ο γειτονικός οικισμός Hable απέχουν ένα μίλι και αποτελούν ένα ιδιαίτερα εντυπωσιακό παράδειγμα ελέγχου της κυκλοφορίας. Έχουν σχεδόν περιβληθεί από τον τοίχο ενώ ο δρόμος σύνδεσης αυτών των θυλάκων μπορεί να κλείσει ανά πάσα στιγμή από τον I.D.F και η επικοινωνία μηδενίζεται. Άρα τη διαχωριστική λειτουργία του τείχους πλαισιώνουν τα check points ως μέσο ελέγχου των ροών συνεπικουρώντας στη ρευστότητα των ορίων.

Το συμπαγές όριο του τείχους μεταβάλλεται εξαιτίας των check point ανάλογα με τη πολιτική ένταση. Όταν αυτή είναι έντονη σε μία περιοχή τα σημεία εισόδου παραμένουν κλειστά οδηγώντας σε ώρες επιθεωρήσεων αδειών και καθυστερήσεων του παλαιστινιακού πληθυσμού. Εκτός του τείχους σημεία ελέγχου συναντώνται στις εισόδους των πόλεων στο West Bank ελέγχοντας οχήματα, πεζούς και υλικά αγαθά. Σκηνές καθημερινής καταπίεσης συναντά κανείς σε αυτούς τους τόπους καθώς η πολύωρη αναμονή ή όχι εξαρτάται από αστάθμητους παράγοντες όπως οι νεαροί άπειροι στρατιώτες και η κατάχρηση εξουσίας από μέρους τους. Η εσωτερική οργάνωση αυτών των σημείων πολύωρης αναμονής αποτελείται από υπαίθριους στενούς διαδρόμους στους οποίους κανείς στέκεται μόνο όρθιος. Επίσης συχνά οι στρατιώτες κλείνουν το σύστημα της περιστρεφόμενης πόρτας και οι ράβδοι μπλοκάρουν την έξοδο εγκλωβίζοντας ανθρώπους. Οι δυσκολίες διέλευσης των check point εντείνουν τη κλειστοφοβία και το άγχος.

Ένα ακόμα εργαλείο ελέγχου του Παλαιστινιακού πληθυσμού αποτελούν οι ισραηλινοί εποίκισμοι παρότι η δημιουργία τους ξεκίνησε για θρησκευτικούς λόγους¹. Η γεωμορφολογία

1 Μικρές ομάδες ορθόδοξων εβραίων έχτισαν Kiboutz ή Moshon στα πρότυπα κοινωνι-

κής οργάνωσης του πρωταρχικού σοσιαλισμού του σιωνισμού δημιουργώντας αγροτικούς συνεταιρισμούς.

του εδάφους αποτελεί συστατικό στοιχείο στη δημιουργία ισραηλινών θυλάκων καθώς αναπτύσσονται σε υψώματα, ώστε να έχουν πανοπτική εupoπτεία. Οικισμοί με πολύ μεγαλύτερη πυκνότητα σχεδιάζονται ανάμεσα στα παλαιστινιακά αστικά αναπτύγματα για να δυσχεραίνεται η επικοινωνία των τελευταίων.

«Καθένα από αυτά τα νησιά γίνεται τότε φυλακή ανοιχτού ουρανού που επηρεάζει τις οικονομικές, επαγγελματικές και οικογενειακές ζωές των Παλαιστινίων στην επικράτεια.»

Lambert L. (2012). WEAPONIZED ARCHITECTURE. The Impossibility of Innocence. New York: dpr-barcelona. σ. 67

Τέλος, οι οικισμοί διαθέτουν ανεξάρτητες υποδομές από τις παλαιστινιακές, συμπεριλαμβανομένων των δρόμων, τηλεπικοινωνιακών δικτύων, της ύδρευσης και της ηλεκτροδότησης. Οι ανεξάρτητες υποδομές αποτελούν μέσο διάκρισης κατά του παλαιστινιακού πληθυσμού. Το οδικό δίκτυο, αποκλειστικά για Ισραηλινούς οδηγεί σε απομόνωση καθώς σε ένα πόλεμο αυτός ο οποίος μεγιστοποιεί και ελέγχει τη κίνηση του αντίπαλου στρατοπέδου οδηγεί τη μάχη. Η μεταφορά μεταξύ των οικισμών είναι αβέβαιη και μπορεί ακόμη και να αποφευχθεί από την πολιτεία του Ισραήλ σε οποιοδήποτε ζήτημα ασφαλείας. Διαφορετικά δίκτυα χρησιμοποιούν οι Παλαιστίνιοι, οι Ισραηλινοί, ο στρατός και η αστυνομία. Πράγματι, η διαφοροποιημένη χρήση των υποδομών επιτρέπει στο κράτος του Ισραήλ απλά να αρνούνται την ίδια την ύπαρξη του Παλαιστινίου.

Συμπερασματικά, η δημιουργία κλειστών και ελεγχόμενων θυλάκων σε συνδυασμό με τη καταστροφή των υποδομών, τη χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων τόσο για παρακολούθηση όσο και για εκτελέσεις και τη διαρκή επιτήρηση στρατιωτικοποιούν τον αστικό χώρο και ελέγχουν τα υποκείμενα που κατοικούν σε αυτές.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα έρευνα θέτει ως στόχο την ιχνογράφηση των διαφορετικών μορφών ελέγχου και την αποσαφήνιση των κοινών σημείων των ελεγκτικών δομών όπως και των παραγόντων παραμετροποίησης τους. Υπό το πρίσμα της αναλυτικής της εξουσίας στο έργο του Φουκώ καθώς αυτή δείχνει το τρόπο μετασχηματισμού των ελεγκτικών δομών και των ετεροτοπιών αφού θέτουν το χωροχρονικό πλαίσιο στο οποίο ο μετασχηματισμός συντελείται.

Μία μορφή ελέγχου είναι ο εγκλεισμός ή αλλιώς η διαρκής επιτήρηση σε ένα κλειστό σύστημα το οποίο αναπαρίσταται καθαρά στη τυπολογία του πανοπτικών. Δε θα μπορούσε να υφίσταντο χωρίς τη περίφραξη, το κατακερματισμό του χώρου σε θέσεις χρηστών, την υπολογισμένη διαφάνεια. Η εξουσία στη πειθαρχική κοινωνία διαχέεται μέσα από μία σειρά ευδιάκριτων και επιφανειακά αυτόνομων θεσμών, ουσιαστικά όμως αλληλένδετων: την οικογένεια, το σχολείο, τον στρατό, το εργοστάσιο, την φυλακή, τα φρενοκομεία. Πρόκειται στην πραγματικότητα για μικρά πανοπτικά. Άρα το πανοπτικό δεν είναι απλά μία αρχιτεκτονική τυπολογία αλλά πολιτική τεχνολογία.

Οι πολλαπλές αντιστάσεις είναι άλλος ένας παράγοντας ο οποίος διαμορφώνει τον τρόπο άσκησης εξουσίας. Οι αντιστάσεις δεν είναι μόνο εμπόδια στα σχέδια της εξουσίας, μπορούν να συμβάλουν στην άρση του νόμιμου χαρακτήρα ενός θεσμού, να ανατρέψουν την ταξι-νόμηση η οποία αρθρώνει/δομεί τις σχέσεις εξουσίας. Οι ετεροτοπίες εμφανίζονται ως συνθήκες αντίστασης και ανατροπής καθώς σε ένα πραγματικό χώρο όλες οι άλλες υπαρκτές τοποθεσίες ταυτόχρονα αναπαρίστανται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται, είναι το πεδίο ανάδυσης μίας αντι-τάξης. Άρα η συσχέτιση ετεροτοπίας - εξουσίας μπορεί να μεταθέσει ή και να καταστρέψει το πεδίο άσκησης της τελευταίας.

Η ταξινόμηση αποτελεί κοινό παρονομαστή των ελεγκτικών δομών αλλά η εξέλιξη των πόλεων στη παρούσα έρευνα υποδεικνύει πως η τάξινο-μηση του χώρου δεν είναι γέννημα ενός σχεδίου εκπονημένου από μια παντοδύναμη κεντρική εξουσία. Η ταξινόμηση στο σχεσιακό ιεραρχικό μοντέλο εξουσίας μπορεί να φαίνεται ως κάτι συμπαγές και απόλυτο όμως τελικά λειτούργησε με διαφορετικά σε ουτοπικό και

πραγματικό επίπεδο σε βάθος χρόνου. Το μοντέλο της πόλης των ζωνών γέννησε υβρίδια και δε κατάφερε να εφαρμοστεί στο ήδη αστικοποιημένο περιβάλλον της Δύσης αντιθέτως βρήκε πιο καθαρή εφαρμογή στις αποικίες. Επομένως η ίδια η πόλη συμβάλλει στη παραμετροποίηση του ελέγχου. Ο αστικός ιστός, οι χρήσεις οι οποίες φιλοξενεί, η συλλογική μνήμη των υποκειμένων τα οποία κατοικούν σε αυτή, η μορφολογία και το ανάγλυφο του εδάφους αποτελούν κάποιους από του λόγους που ο έλεγχος δεν εφαρμόζεται ομοίως σε κάθε τόπο και χρόνο.

Στη πόλη των θυλάκων συναντά κανείς τον διαρκή έλεγχο στο ανοικτό πεδίο της σύγχρονης πόλης όπου όλοι ξέρουν πως είναι ανιχνεύσιμοι χωρίς απαραίτητα να το αποδέχονται. Βέβαια κάποιοι το αποδέχονται στο όνομα της ασφάλειας και υπόκεινται σε διαρκή έλεγχο σε οριοθετημένες επικράτειες. Η δημιουργία περισσότερων θυλάκων εξασφαλίζει μεγαλύτερο εύρος ελέγχου. Το gentrification, ο αυτοεγκλεισμός εξαιτίας του διάχυτου φόβου, οι χώροι τιμωρίας ή η στρατιωτικοποίηση της σύγχρονης μητρόπολης συμβάλλουν σε αυτή τη διεύρυνση. Μπορεί οι σύγχρονες πόλεις να εμφανίζονται ως τα πεδία της αχαλίνωτης ελευθερίας αλλά στοχεύουν στη διεύρυνση των ορίων του ελέγχου. Αυτή η επέκταση εξυπηρετεί και τη μορφή του ψηφιοποιημένου ελέγχου ο οποίος εδραιώνει την ταυτοποίηση μέχρι και την αναστολή δικαιωμάτων των κοινωνικών υποκειμένων.

Η λογική της εξαίρεσης εισάγει ένα νέο πρότυπο αστικής διακυβέρνησης το οποίο παρότι προσωρινό διαμορφώνει τη σύγχρονη πόλη. Μπορεί να θεωρηθεί η προβολή ενός «μονοπωλίου ισχύος» από πλευράς των παγκόσμιων ελίτ. Οι θύλακοι των προνομιούχων γίνονται αντιληπτοί όλο και περισσότερο ως οχυρά περιτειχισμένης ελευθερίας τα οποία προσομοιάζουν τη πολεμική συνθήκη. Διαφυλετικός, ταξικός, εμφύλιος πόλεμος ή πόλεμος κατοχής στον οποίο η ελευθερία κάποιων προϋποθέτει τον έλεγχο και τη καταστολή των υπολοίπων. Πάνω σε ρευστές έννοιες όπως η “τρομοκρατία” ή η “ασύμμετρη απειλή” επανα-οικοδομούνται οι πόλεις από πολιτικά σε στρατιωτικά περιβάλλοντα.

Ο διάχυτος φόβος και η ανάγκη για ασφαλή περιβάλλοντα νομιμοποιεί την αύξηση των στρατιωτικών τεχνολογιών ελέγχου, επιτήρησης, επικοινωνιών, προσομοίωσης και στόχευσης στα πεδία της καθημερινότητας. Ο ασύμμετρος εχθρός ο οποίος έχει μετακομίσει στις πόλεις, ιδιαίτερα με την

λήξη του Ψυχρού Πολέμου, καθιστά τα αστικά περιβάλλοντα σε κατεξοχήν πεδία εκδήλωσης εξεγέρσεων. Οι αστικές ιδιότητες εξετάζονται σχολαστικά στα στρατιωτικά εγχειρίδια εκκινώντας από τις πυκνοκατοικημένες παραγκουπόλεις και καταλήγοντας στο αστικό φαινόμενο συνολικά. Ο αστικός ιστός, η γεωμορφολογία του κάθε τόπου και ο εσωτερικός εχθρός αναλύονται ενδελεχώς καθώς αποτελούν παράγοντες παραμετροποίησης του ελέγχου.

Εξέχουσα θέση στη συνάρθρωση σχέσεων χώρου εξουσίας λαμβάνει ονομαδισμός. Οι νομάδες μπορούν να ενεργοποιήσουν το χώρο με ένα ριζικά έτερο τρόπο και να τον μεταβάλλουν. Η κρατική μηχανή χρειάζεται τις μεταβολές ώστε στη συνέχεια να τις κωδικοποιήσει, οριοθετήσει και να τις μετατρέψει σε παραγωγική σχέση προς όφελος της. Οτιδήποτε καινοτόμο το οποίο αναπτύσσεται εκτός κρατικής μηχανής ως σχέση εξωτερικότητας, κάποια στιγμή υιοθετείται αυτούσιο ή τμηματικά από το κράτος, ώστε να επεκτείνει το εύρος ελέγχου.

Εντυπωσιακό στοιχείο είναι και το εύρος κλίμακας στην οποία ασκείται ο έλεγχος μέσω του χώρου. Ο σχεδιασμός στο σύγχρονο χώρο ποικίλλει από τα δίκτυα της παγκόσμιας ανισοκατανομής, της χωροταξία, της πολεοδομία, μέχρι την κτιριακή αρχιτεκτονική, την διαμόρφωση εσωτερικών χώρων και κήπων και το σχεδιασμό επίπλων. Αντίστοιχα η άσκηση του έλεγχου νοείται μέσα σε μια κλίμακα που κυμαίνεται μεταξύ του γεωπολιτικού ή γενικότερα πληθυσμιακού, μέχρι την πειθάρχηση και τον έλεγχο του ατόμου, του σώματος.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

Agamben G. (2007). *ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΕΞΑΙΡΕΣΗΣ*, μτφ. Μαρία Οικονομίδου. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.

Deleuze G. (2001). *Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ*, επ. Παναγιώτης Καλαμαράς. Αθήνα: ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ.

Ellin N. (1997). *Architecture of Fear*. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS.

Foucault M. (2005). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφ. Καίτη Χατζηδήμου-Ιουλιέτα Ράλλη. Αθήνα: ΚΕΔΡΟΣ.

Lambert L. (2012). *WEAPONIZED ARCHITECTURE. The Impossibility of Innocence*. New York: dpr-barcelona.

Weizman E. (2012). *Hollow Land. Israel's Architecture of Occupation*. London*New York: Verso.

Σταυρίδης Σ. (2010). *Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Κεφάλαιο σε Βιβλίο

Bauman Z. (1999). 'In Search of Public Space', *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press. σσ. 9–57.

Colomina B. (2007). 'The Lawn at War', *Domesticity at War*. Cambridge: The MIT Press. σσ. 111–144.

Deleuze, G. & Guattari, F. (1987). 'Nomadology The War Maschine', *Capitalism and Schizophrenia – A Thousand Plateaus*. London: University of Minnesota Press. σσ 351–423.

Ellin N. (1999). 'Urban Design Theory: The Anglo–American Axis', *Post Modern Urbanism*. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σσ. 60–123.

Soja E. (1996). 'Heterotopologies: Foucault and the Geohistory of Otherness', *THIRDSPACE: Journeys to Los Angeles and Other Real*

and Imagined Places. Cambridge: Blackwell. σσ. 145–162.

Σταυρίδης Σ. (2005). *Ελεύθερος χρόνος και εμπειρία του μητροπολιτικού δημόσιου χώρου*, επιμ. Δ.Λεβεντάκος, Αθήνα, Κέντρο Πολιτιστικών Μελετών σε συνεργασία με τη ΓΣΕΕ.

Άρθρο σε περιοδικό

Bauman Z. (2012). 'Πόλη των φόβων, Πόλη των Ελπίδων', *κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη*, 3, σσ. 7–31.

Μ.Ο.Υ.Τ. (2012). 'Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος: Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις', *κομπρεσέρ για τον χώρο και την πόλη*, 8, σσ. 63–79.

Σταυρίδης Σ. (Σεπτ.–Οκτ. 1998). 'Οι χώροι της ουτοπίας και η ετεροτοπία: στο κατώφλι της σχέσης με το διαφορετικό' *Ουτοπία*, 31.

Φιλίππιδης Μ. (2002). 'Αρχιτεκτονική και Παρακολούθηση. Εκλεκτικές συγκέντρες', *Μεγάλος αδελφός. Αρχιτεκτονική και παρακολούθηση*, Αθήνα: Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης.

Άρθρογραφία στο Διαδίκτυο

Agamben, Giorgio (2012), «Αγκάμπεν– βιοπολιτική: η συνέντευξη στην ET3 (πλήρες κείμενο)», επιμέλεια/μετάφραση: Άκης Γαβριηλίδης. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <https://nomadicuniversality.com/2012/08/15/>, τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Diller, El. & Scofidio, R. (1999), 'Brasserie'. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <https://dsrny.com/project/brasserie>, τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Herzog and de Meuron (1997–1999) 'Eberswalde Technical School Library' Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <https://www.herzogdemeuron.com/index/projects/complete-works/101-125/105-eberswalde-technical-school-library.html>, τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Peter Jonsson. (2013), 'Gated Communities.Poland holds the european record in housing for the distrustful. Διαθέσιμο

στην ιστοσελίδα: <http://balticworlds.com/poland-holds-the-european-record-in-housing-for-the-distrustful/>. τελευταία επίσκεψη: 22/11/19

Βασίλης Τρωίζου (2015), 'Θέσεις για τη νομαδολογία, τον λείο και τον γραμμωτό χώρο'. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα :https://bestimmung.blogspot.com/2015/09/blog-post_29.html. τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Ζιλ Ντελέζ - Φελίξ Γκουαταρί (2011), "Κράτη και επαναστάσεις στη Δύση και στην Ανατολή", μετάφραση: Άκης Γαβριηλίδης. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://voidnetwork.gr/2011/05/04/%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B5%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B7-%CE%B4%CF%8D%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%84/> τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Μάνος Αργύρης (2012), 'Συζητώντας για την ετεροτοπία - οι χωροχρονικές εμπειρίες των «τεράτων»'. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα :<https://akea2011.com/2012/12/26/eterotopia/>. τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Παπαλεξόπουλος, Δ. (2014), 'Μηχανές του Γίγνεσθαι - περίπου αντικείμενο', ΕΜΠ, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα : <http://archtech.arch.ntua.gr/post-2013/002a%202014%20mixanes%20του%20gignesthai.pdf> τελευταία επίσκεψη: 19/11/19.

Διδακτορικές Διατριβές

Μετάφας Π. (2010). *Η πολιτική του M.Foucault*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης.

Ερευνητικές-Μεταπτυχιακές Εργασίες

Δρένος Δ. (2010). *Μια Εισαγωγή στη Σκέψη του Zygmunt Bauman, από τη στέρεη στη ρευστή νεωτερικότητα*, μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Τομέα Φιλοσοφίας.

Εφραιμίδου Ν. (2017). *Σύγχρονος Σχεδιασμός του Χώρου σε Συνθήκες Προσωρινής Κατοίκησης*, μεταπτυχιακή εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Χώρος, Σχεδιασμός και Δομημένο Περιβάλλον.

Ζώτου Β. (2015). *Σχεδιασμός Σύγχρονων Δομών Ψυχικής Υγείας, η μετάβαση από το άσυλο στην κοινότητα*, ερευνητική εργασία επιβλ. Χατζησάββα Δ., Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Κανάκη Ε., Τζώρτσου Α. (2019). *Πόλεις σε Πόλεμο, χαρτογραφώντας την αστικοποίηση του πολέμου στη σύγχρονη εποχή*, ερευνητική εργασία, επιβλ. Χατζησάββα Δ., Πολυτεχνείο Κρήτης, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Σαββανίδης Κ., Γκρέστα Β. (2007). *Διαδρομές Ελέγχου, ανάδυση και μετασχηματισμοί της σύγχρονης πόλης*, ερευνητική εργασία, επιβλ. Κωτσάκης Δ., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Σολδάτου Γ. (2016). *Οι φουκοικές ετεροτοπίες ως εννοιολογικό εργαλείο προσέγγισης της μη κανονικότητας στον χώρο*, εργασία στο μάθημα Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη από τον 20ό έως τον 21ο αιώνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία/Χωροταξία.

Ταβλαδωράκης Μ. (2016). *Τόποι, Δρόμοι, Περάσματα Ελευθερίας και Κοινά: Μια Γενεαλογία των Χωρικών Χειραφετητικών Αναπαραστάσεων*, μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου, Κατεύθυνση: Σχεδιασμός-Χώρος-Πολιτισμός.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Σελ

15: α.https://www.researchgate.net/figure/1791-design-for-the-Panopticon-by-Jeremy-Bentham-Samuel-Bentham-and-the-architect-Willey_fig15_277987398

β.<https://thefunambulist.net/history/deleuze-foucault-and-the-society-of-control>

γ.<http://compendium.kosawese.net/wp-content/uploads/2016/07/SocietiesDisciplineControl.png>

δ.<https://www.theguardian.com/technology/2015/jul/23/panopticon-digital-surveillance-jeremy-bentham>

16: α.http://mn.gov/mnddc/wolfensberger/imagegallery/slides201-250/wolf_231.html

25: α. <http://autopoiesis.squat.gr/2012/12/02/%CF%84%CE%BF-%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%81%CE%B9%CE%BF/>

β.<https://www.architectural-review.com/troubles-in-theory-vi-from-utopia-toheterotopia/8670494.article>

γ. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 25

δ.<https://earthlymission.com/maps-of-medieval-cities/>

28: α. Λέφας Π., SIEBEL W. (2003), BINDE J. *Αύριο οι ΠΟΛΕΙΣ*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ, σ. 74

β. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 33

γ. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 32

δ. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 184

31: α.https://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier/51fadfb7e8e44ea2b000000f-ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier-image?next_project=no

β.https://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier/520020a3e8e44eadea000019-ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier-image?next_project=no

γ.https://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier/51fadfbbe8e44ea2b0000010-ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier-image?next_project=no

33: α. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 165

34: α.<https://www.archdaily.com/603203/spotlight-lucio-costa>

β.https://www.archdaily.com/411878/ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier/52001ed5e8e44e6db0000011-ad-classics-ville-radiouse-le-corbusier-image?next_project=no

γ. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 231

35: α. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 166

β. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ,

40: α. Λέφας Π., SIEBEL W. (2003), BINDE J. *Αύριο οι ΠΟΛΕΙΣ*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ, σ. 54

43: α.<https://www.dezeen.com/2018/02/27/modular-anti-terror-barriers-atg-access-surface-guard-premier-league-football-stadiums/>

β. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 255

γ. Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 268

Δ.Λέφας Π.,SIEBEL W. (2003), BINDE J. *Αύριο οι ΠΟΛΕΙΣ*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ, σ. 48 φόβος

56:α.<https://www.theguardian.com/us-news/2019/jan/15/us-mexico-border-trumpwall-dispatch>

β.https://www.researchgate.net/figure/KASOTCs-military-operations-on-urban-terrain-MOUT-area-C-KASOTC-Source_fig1_318582420

γ.<https://www.semanticscholar.org/paper/Physio-Med-Web%3A-Real-Time-Monitoring-of-Strain-of-Hoyt-Buller/7aadb666788cab9afe6b734fa5458c812772b014/figure/2>

δ.<https://libcom.org/gallery/1965-watts-riots-photo-gallery>

58:α.<https://nooshinesmaeili.wordpress.com/2009/09/24/sep-25-the-smooth-and-the-striated-deleuze-and-guattari/#jp-carousel-1140>

70:α.<http://www.sarahsundin.com/victory-gardens-in-world-war-ii/>

75: α.Ellin N. (1999). *Post Modern Urbanism*. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σσ. 89.

β.<https://www.cathobel.be/2015/05/22/les-inegalites-de-revenu-continuent-a-saccentuer/>

γ. Ellin N. (1999). *Post Modern Urbanism*. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σσ. 90.

δ.<https://www.nyc-architecture.com/GV/GV018BobstLibrary.htm>

76: Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 261

79: α.Ellin N. (1999). *Post Modern Urbanism*. New York: PRINCETON ARCHITECTURAL PRESS. σσ. 91.

β.<https://dsrny.com/project/brasserie>

γ.Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 324

δ.Frampton K. (2009). *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική, ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ, σ. 197

80:α.β.<http://joshuamings.com/newsite/2010/08/21/eberswalde-technical-school-library-herzog-and-demeuron/>

γ. Newman O.(1996). *Creating Defensible Space*. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research. σ. 35

81: α. Newman O.(1996). *Creating Defensible Space*. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research. σ. 43

β.γ. Newman O.(1996). *Creating Defensible Space*. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research. σ. 36

δ. Newman O.(1996). *Creating Defensible Space*. U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research. σ. 45

84: Lambert L. (2012). *WEAPONIZED ARCHITECTURE. The Impossibility of Innocence*. New York: dpr-barcelona. σ. 68

86: α. Lambert L. (2012). *WEAPONIZED ARCHITECTURE. The Impossibility of Innocence*. New York: dpr-barcelona. σ. 66

β. Lambert L. (2012). *WEAPONIZED ARCHITECTURE. The Impossibility of Innocence*. New York: dpr-barcelona. σ. 70

γ. <https://www.pinterest.es/pin/142004194480368539/>

